

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту
Початкова освіта
013 Початкова освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістр

ГРА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Студентки **Гальченко Катерини Євгеніївни**

Науковий керівник: **Філоненко Олена Станіславівна**,
канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки, початкової
освіти, психології та менеджменту.

Рецензенти: **Дубровська Лариса Олександрівна**,
канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки, початкової
освіти, психології та менеджменту;

Вакуленко Галина Михайлівна,
канд. філол. наук, доцент кафедри української мови,
методики її навчання та перекладу НДУ імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту на засіданні кафедри педагогіки, початкової освіти,
психології та менеджменту, протокол № 5 від 22 листопада 2023 року

Завідувач кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту,
д.п.н., проф. _____ Лосєва Н.М.

Ніжин – 2023

Анотація У магістерській роботі уточнено сутність та зміст базових понять дослідження: «гра», «ціннісні орієнтації»; визначено компоненти, критерії, показники, рівні сформованості та педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у грі; запропоновано та експериментально перевірено систему роботи з формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів засобами гри.

На основі аналізу досліджень з питань формування ціннісних орієнтацій молодших школярів визначено, що гра є унікальним засобом системного формування цінностей патріотизму (батьківщина, традиції); товариства (дружба), справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності.

Автором обґрунтовано та експериментально перевірено такі педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри:

- надання школярам свободи вияву ініціативи у іграх та застосування здобутих знань у міжособистісних взаєминах;
- врахування у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного значення гри у формуванні досліджуваної якості;
- розробка вчителем спеціальної технології, яка складатиметься з 5 основних етапів: діагностичного, мотиваційно-комунікативного, конструктивно-моделювального, практико-орієнтованого, аналітико-проективного.

Ключові слова: молодші школярі, гра, ціннісні орієнтації.

Abstract In the master's thesis, the essence and content of the basic concepts of the study were specified: "game", "value orientations"; components, criteria, indicators, levels of formation and pedagogical conditions of formation of value orientations of younger schoolchildren in the game are determined; proposed and experimentally tested a system of work on the formation of value orientations of primary school students by means of games.

Based on the analysis of research on the formation of value orientations of younger schoolchildren, it was determined that the game is a unique means of system formation of values of patriotism (motherland, traditions); companionship (friendship), justice, dignity; family, responsibility, kindness, respect for elders; work and creativity, frugality; knowledge; culture, beauty; nature; person, health, independence, honesty.

The author substantiated and experimentally verified the following pedagogical conditions for the formation of value orientations of younger schoolchildren by means of games:

- giving schoolchildren the freedom to show initiative in games and to apply the acquired knowledge in interpersonal relationships;
- taking into account in the selection and construction of the content of the educational process the socializing, adaptive-social, educational-cognitive, developmental and educational value of the game in the formation of the researched quality;
- development of a special technology by the teacher, which will consist of 5 main stages: diagnostic, motivational-communicative, constructive-modeling, practice-oriented, analytical-projective.

Key words: younger schoolchildren, game, value orientations.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ГРИ.....	12
1.1. Аналіз категоріально-термінологічної системи дослідження	12
1.2. Гра як засіб формування ціннісних орієнтацій учнів молодшого шкільного віку	20
1.3. Характеристика компонентів ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти	33
Висновки до першого розділу	35
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБОМ ГРИ	38
2.1. Організація та методи дослідження.....	38
2.2. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів.....	44
Висновки до другого розділу.....	52
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ГРИ.....	54
3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри	54
3.2. Програма розвитку ціннісних орієнтацій учнів засобом гри	67
3.3. Аналіз результатів дослідження	87
Висновки до третього розділу.....	93
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	94
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	99
ДОДАТКИ	108

ВСТУП

Актуальність дослідження Відстеження трансформації суспільних процесів засвідчує зміни освітніх підходів щодо формування життєвих компетенцій та цінностей особистості. Сучасні процеси реформування національної системи освіти, зокрема і початкової, у контексті запровадження у практику Концепції НУШ детермінують зміни самої парадигми освіти і виховання учнів у вільний від навчання в закладах початкової освіти час. У контексті останнього актуалізація проблем формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи як провідної ідеї і як результату організації освітньо-виховного процесу у цих закладах освіти з використанням гри, вимагає пошуку та розробки ефективного виховного змісту і методики формування досліджуваного феномену.

Оскільки фундамент формування ціннісних орієнтацій особистості закладається в молодшому шкільному віці, саме на цьому етапі необхідне усвідомлене партнерство батьків і педагогів у справі виховання дітей.

Провідним видом діяльності молодшого школяра є гра, під час якої закладаються ключові цінності особистості та забезпечується фізичний і психічний розвиток дитини. З огляду на це актуальним питанням є використання в освітньому процесі закладу ігор як засобу формування ціннісних орієнтацій особистості.

Низка нормативно-правових документів, зокрема Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Закон України «Про освіту» [20], Державний стандарт початкової загальної освіти [13], Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні [50], «Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства» [49], «Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» [25], «Концепція Нової української школи» [26] визначають

головною домінантою виховання формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та до самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції.

Отже, формування у молодших школярів ціннісних орієнтацій по суті залишається відкритою проблемою, що і визначає актуальність даної роботи.

Аналіз наукових досліджень з проблеми Актуальними в контексті проблеми нашого дослідження є наукові праці і здійснені дослідження дитини як суб'єкта активної життєдіяльності на всіх етапах її онтогенезу в соціокультурному чи освітньо-виховному середовищі та психолого-педагогічних механізмів формування її провідних особистісних якостей, ставлень чи орієнтацій К. Абульханової-Славської, Г. Балла, І. Беха [3-5; 9], Н. Бібік, Л. Виготського, А. Макаренка, Р. Павелківа, Г. Пустовіта, В. Рибалки, В. Роменця, С. Рубінштейна, О. Савченко [64], О. Сухомлинської, Г. Троцько та інших.

Дослідженню проблем морального виховання зростаючої особистості, формування її ціннісної сфери, таких новоутворень у структурі її свідомості, якими є ціннісні орієнтації, присвячено наукові праці І. Беха [3-5; 9], М. Боришевського, І. Булах [47; 48], О. Вишневського [53], К. Журби [18-19], А. Здравомислова, Л. Коберник [22], Л.Кобзаренко [23], К. Роджерса, С. Рубінштейна, Р. Сойчук, Н. Скрипник, К. Чорної, Ш. Шварца та ін.

Значну увагу значенню гри в житті дошкільників та організації ігрової діяльності у своїх працях приділили класики української педагогічної плеяди К.Ушинський, С. Русова, О. Макаренко, В. Сухомлинський.

Цінними для нашої роботи стали дисертаційні дослідження О.Поліщук (формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи) [47]; О.Пуйо (рухливі ігри як засіб формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку [54]; Н. Пташнік (формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи) [53]; О. Лавроненко (виховання в учнів початкових класів

гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності) [35]; В. Драченко (виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури) [15]; З. Діхтяренко (виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності) [12].

Водночас недостатньо розробленими залишилися окремі аспекти використання гри як засобу виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Аналіз наукової літератури та досліджень з даної проблематики, а також вивчення досвіду роботи загальноосвітніх установ дозволили виділити таку суперечність:

- між зростаючими соціально значущими виховними завданнями, що мають вирішувати заклади початкової освіти в умовах упровадження Нової української школи і недостатньо ефективним традиційним змістом морального виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи;

- між наявністю комфортних психологічних умов позакласної виховної роботи закладів початкової освіти для формування ціннісних орієнтацій молодших школярів (багаторівневий ціннісний освітньо-виховний простір, можливість обирати зміст, форми його реалізації, змінювати профілі й інтенсивність власної практичної діяльності, що дає змогу задовольнити інтереси та освітні запити дитини, відсутність оцінок і щоденників тощо) та нерозробленістю ефективних теоретико-прикладних напрямів застосування не лише знаннєвого, а й виховного та педагогічно спрямованого дозвілєвого потенціалу позакласної виховної роботи;

- між невідповідністю спрямування і сутності виховних впливів закладу початкової освіти та сім'ї на молодшого школяра та соціальним замовленням щодо налагодження єдності цих впливів;

- між систематичним зіткненням організованого виховного впливу закладу початкової освіти і стихійними впливами на особистість молодшого школяра

навколишньої дійсності, викликані складним соціально-економічним станом у державі, занепадом духовності суспільства, а відтак, і окремої особистості.

Отже, об'єктивна необхідність розв'язання проблеми формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів за допомогою гри, з одного боку, і відсутність дослідження, де б цілісно розглядалась ця проблема, з іншого, зумовили вибір теми **«Гра як засіб виховання ціннісних орієнтацій молодших школярів»**.

Об'єкт дослідження – процес формування ціннісних орієнтацій молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій з використанням гри.

Мета – обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів засобом гри.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети визначено **такі завдання**:

1. Розглянути підходи науковців до визначення ключових понять дослідження: «гра», «ціннісні орієнтації».
2. Розкрити особливість формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти за допомогою гри.
3. Схарактеризувати структуру ціннісних орієнтацій молодших школярів.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій учнів.
5. Діагностувати рівні розвитку ціннісних орієнтацій молодших школярів.
6. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти засобом гри.

Гіпотеза дослідження:

Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів з використанням гри буде ефективним, якщо:

- школярам надаватимуть свободу вияву ініціативи у іграх, вони будуть використовувати здобуті знання у міжособистісних взаєминах;
- у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу вчитель враховуватиме соціалізуюче, адаптаційно-соціальне, навчально-пізнавальне, розвивальне та виховне значення гри у формуванні досліджуваного феномена;
- буде розроблено спеціальну технологію, яка складатиметься з 5 основних етапів: діагностичного, мотиваційно-комунікативного, конструктивно-моделювального, практико-орієнтованого, аналітико-проективного.

Для вирішення зазначених завдань і перевірки гіпотези в роботі застосовуються такі **методи дослідження:**

- теоретичні: аналіз філософської, літературознавчої, педагогічної, літератури для обґрунтування теоретико-методичних засад дослідження; синтез і узагальнення наукових положень з обраної проблеми для розробки системи ігор, спрямованої на формування ціннісних орієнтацій в учнів початкових класів;
- емпіричні: вивчення педагогічної документації; педагогічний експеримент задля перевірки ефективності розробленої системи ігрової діяльності, спрямованої на формування в учнів початкових класів ціннісних орієнтацій, проведення здобувачем заходів за експериментальною методикою та їх аналіз, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етап, контрольний зріз);
- статистичні: кількісний аналіз експериментальних даних для отримання достовірних результатів щодо рівня розвитку ціннісних орієнтацій учнів.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження:

- уточнено сутність понять «гра», «ціннісні орієнтації»;
- розроблено систему ігор, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій учнів;
- виявлено та охарактеризовано показники та рівні сформованості ціннісних орієнтацій учнів;
- теоретично обґрунтовано і експериментально перевірено педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти засобом гри.

Достовірність результатів дослідження забезпечена методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних положень дослідження; опорою на досягнення сучасної психології, педагогіки, методики виховання, сукупністю використаних методів дослідження, організацією педагогічного експерименту й позитивними результатами дослідного навчання.

Практичне значення роботи визначається тим, що розроблено та впроваджено систему ігор, які спрямовані на формування в учнів ціннісних орієнтацій.

Одержані результати можуть бути використані під час оновлення змісту навчальних програм і написання підручників з ігрової діяльності для початкової школи, а також для розробки методичних посібників і рекомендацій для учителів початкових класів, слухачів курсів підвищення кваліфікації.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час дослідницької роботи, результати якої доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки, початкової освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя; конференції молодих науковців (травень 2023 р. м. Ніжин, Україна); I Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи» (2-3 листопада 2023 року м. Ніжин, Україна).

Публікації Основні результати дослідження відображено в 2 публікаціях автора:

1. Гальченко К. Критерії та рівні сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів. *Педагогічний альманах: збірник праць молодих науковців* / відп. ред. Н. М. Лосєва. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. Вип. 1. С. 26–29.

2. Гальченко К. Умови застосування ігор у процесі формування ціннісних орієнтацій молодшого школяра. *Розвиток освіти в європейському просторі: національні виклики та транснаціональні перспективи. Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Ніжин, 2–3 листопада 2023 року / за заг. ред. Самойленко О. В. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. С. 217–219.

Структура дослідження. Магістерська робота містить вступ, три розділи, висновки до кожного з розділів, загальні висновки, список використаних джерел (73 найменувань) та додатки. Загальний обсяг роботи 198 сторінок, з них основного тексту – 82 сторінки. Робота містить 11 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБОМ ГРИ

1.1. Аналіз категоріально-термінологічної системи дослідження

Питання тлумачення понятійно-термінологічної бази теорії та практики виховання особистості під час різних етапів її онтогенезу залишається сьогодні актуальним. З цих позицій важливою є проблема формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти засобом гри, адже у молодшому шкільному віці проходить дуже швидко формування свідомості, ставлення учня до навколишнього світу, набувається досвід вчинків, діяльності. Саме тому у ціннісних орієнтаціях відображено суб'єктивне ставлення дитини до умов реальності та її життєвих результатів. Отже, ціннісні орієнтації передбачають відображення життєвих смислів, моральних потреб здобувача та його ставлення до життя, яке обумовлюється вимогами моральних суспільних норм. Тому ціннісні орієнтації як невід'ємний складник розвитку свідомості та самосвідомості молодшого школяра є значущим у духовній сфері особистості [47, с. 36].

Ціннісні орієнтації особистості починають формуватися в сім'ї під впливом дорослих. У молодшому шкільному віці система цінностей продовжує формуватися під впливом школи, у якій дитина проводить більшу частину часу. Ціннісні орієнтації у школяра зароджуються у прямих контактах з дорослими людьми, переживаються ним і приймаються емоційно в практичній діяльності, зіставляються з суспільними цінностями, закріплюються, розвиваються [Там само].

З огляду на вищесказане, на наш погляд, аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження уможливить систематизацію й удосконалення термінів та понять щодо виховання особистості.

Важливим у контексті вивчення та характеристики категоріального апарату нашої роботи є аналіз підходів до сенсу ключового поняття «цінності». [54, с.34].

Феномен «цінність» тлумачать духовним утворенням, критерієм оцінки поведінки людини, яке існує завдяки морально-естетичним категоріям, які визнані у суспільстві [60, с. 139]; позитивним та негативним осмисленням подій, явищ, духовних продуктів суспільства чи окремої особистості [69, с. 569]; поняттям, яке виражається у соціальному та культурному значенні конкретних явищ навколишньої дійсності [70, с. 532]; невід'ємною частиною відносин людини та світу, де здійснюється її пізнання та діяльність, важливість реалій дійсності з позиції інтересів особистості, задоволення духовних та матеріальних потреб, це те, що цінує людина, значуще для неї [71, с. 102].

Феномен цінності як особистісної категорії є істотною під час життєдіяльності особистості та характеризується позитивно або негативно залежно від важливості цінності для конкретної людини, відповідності її потребам та інтересам [54, с. 37].

З цих позицій сформовані цінності – найважливіший регулятор життєдіяльності людини в суспільстві. За І. Бехом, особистісна ціннісна сфера детермінує розвиток образу «Я», самооцінку та її ціннісні орієнтації [3].

На думку С. Максименка, смислоутворювальні мотиви й цінності структурують, впорядковують життя кожної людини, є важливими компонентами спрямованості діяльності та вчинків людини [54, с. 37].

Тому цінності є значущим психолого-педагогічним, соціальним філософським та культурологічним фактором та регулятором вчинків, дій особистості, міжособистісних стосунків та ставлень до навколишнього світу. Цінності для кожного індивіда постають суто індивідуально-особистісною категорією. Варто зазначити, що кожна людина має власні індивідуальні цінності, які пов'язують її з духовною культурою соціуму та власним внутрішнім духовним світом [47, с. 40].

З позицій вивчення категоріального апарату нашої роботи у формуванні ціннісних орієнтацій учнів початкових класів засобом гри важливо виокремити й схарактеризувати сутність терміна «ціннісні орієнтації» особистості, розкрити феномен «формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти» [Там само].

Питанням ціннісних орієнтацій людини цікавляться філософи, психологи, педагоги, соціологи. Науковці різних галузей вивчають ціннісні орієнтації у взаємозв'язку з розвитком смислової сфери особистості, формуванням світогляду та мотивації [Там само, с. 41].

Ціннісні орієнтації – лакмус особистісної зрілості, показник духовності та здатності до перетворень суспільства. Ціннісні орієнтації регулюють дії людини. Б. Ананьєв, Б. Братусь, Д. Леонтєв, А. Ручка та ін. досліджували проблеми формування ціннісних орієнтацій. Науковці І. Бех, В. Галузяк, А. Донцов, Е. Помиткін, Т. Тюріна вивчали особливості та механізми формування ціннісних орієнтацій [там само].

У філоофській площині по-різному визначають поняття «ціннісні орієнтації». Філософський словник ціннісні орієнтації розглядає важливими компонентами внутрішнього світу особистості, які закріплюються у її індивідуальному досвіді, її переживаннями, які розмежовують значуще та неістотне. Система ціннісних орієнтацій, які стали стійкими та утворюють вісь свідомості, певний визначений тип діяльності та поведінки, яка виражена в потребах та інтересах, регулює та визначає мотивацію особистості, детермінує спрямованість вольової сфери та розумових зусиль. Ціннісні орієнтації формуються при вирішенні суперечностей у мотивації між бажаним та необхідним, моральними та утилітарними мотивами [69, с. 714].

Ціннісні орієнтації порівняно з цінностями, які є надіндивідуальними сутностями, виступають як засіб залучення суб'єкта до загального, передбачають формування його інтересу до обраних ідеалів, соціальних вимірів буття. Вони

дають змогу особистості піднятися над буденними проблемами, які передбачають задоволення базових потреб, сприяють самоствердженню й вільному вибору. Ціннісні орієнтації панують над іншими чинниками поведінки людини, проте їх розвиток має власне вираження [Там само].

Отже, у філософських джерелах ціннісні орієнтації постають вибіркоким ставленням до комплексу благ людини та ідеалів; елементами внутрішнього світу особистості, які трансформують пріоритети її життєдіяльності, визначаючи мотивацію, вольові зусилля та уможливають піднесення особистості над буденними проблемами на вищий рівень, виявляються у її активній діяльності [47, с. 38].

Аналіз психологічних джерел дав змогу констатувати, що ціннісні орієнтації особистості науковці тлумачать як спрямованість особистості на певну вартість [Там само].

За А. Бітуєвою, ціннісні орієнтації особистості є системою її ціннісних ставлень, тому вони виражаються у вибірково-переважному ставленні не до певних явищ та предметів, а до їх комплексу; вони характеризуються загальною спрямованістю суб'єкта на деякі види соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації не часто реалізують безпосередньо в діяльності. Вони реалізуються в цілях, життєвих планах, принципах, переконаннях, ідеалах, інтересах, становлять основоположну лінію життя, виражаються у словесних програмах та поведінці особистості [16].

На думку М. Рокіча, ієрархія цінностей є структурою, в якій людина обирає одну із цінностей. Згідно з цією класифікацією є термінальні або цінності-цілі та інструментальні цінності-засоби. За цією теорією, кількість цінностей є відносно невеликою, тому люди мають одні й ті ж цінності, але відмінності спостерігаються не в цінностях, а в системі їх побудови. Тобто досліджувати потрібно саме ціннісні орієнтації [71, С. 24]. За М. Рокічем, цінності – невід'ємний аспект культури та колективного сприймання бажаного стану,

кінцеве переконання, специфічний спосіб поведінки чи стан існування людини [Там само].

Отже, у психологічній літературі, як і у філософській, визначено ціннісні орієнтації частиною внутрішньої структури особистості, яка передбачає її ставлення до світу. Психологи у цьому контексті велику увагу приділяють активності особистості та способу її поведінки в будь-якій ситуації, де потрібно зійснити моральний вибір [54, с. 40].

Аналіз педагогічних джерел дозволив констатувати, що ціннісні орієнтації є стійкою системою спрямованості інтересів та потреб людини, які передбачають прихильне ставлення до окремих явищ, предметів, їх комплексу [там само, с.49].

За Л. Панченко, ціннісні орієнтації є підґрунтям світогляду особистості, її смаків, переконань морального, політичного, естетичного характеру, визначають та стимулюють її поведінку, є елементом внутрішньої особистісної структури, закріпленими досвідом життя та переживаннями. Сформовані ціннісні орієнтації є стрижнем свідомості, який характеризується стійкістю особистості та виявляється у її вчинках, потребах, переконаннях, інтересах, з урахуванням яких і вибудовують ієрархію цінностей суб'єкта [Там само].

На думку Р. Сойчук, цінності є ідеалом, мірилом, регулятором поведінки, результатом та метою діяльності зростаючої особистості [65, с. 77–81].

П. Горностаї поняття «ціннісні орієнтації» пов'язує з спрямованістю потреб та інтересів особистості у певній ієрархії життєвих цінностей, зі схильністю обирати одні цінності у різноманітних життєвих ситуаціях; зі здатністю розмежовувати явища й об'єкти за їх важливістю [54, с. 51].

Л. Романюк поняття «ціннісні орієнтації» розглядає напрямами реалізації сенсу життя, які детермінують поведінку особистості та спрямованість її власних цілей життя та ідеалів [60, с. 139].

С. Гончаренко вбачав сутність феномену ціннісних орієнтацій у спрямованості потреб та інтересів особистості та їх орієнтації на конкретний напрям соціальних цінностей [11, с. 348].

Резюмуючи, можна дійти висновку, що ціннісні орієнтації є головними складниками структури внутрішнього світу особистості, які є результатом віддзеркалення нею явищ та об'єктів духовної й матеріальної культури, що є стійким смислом. Отже, ціннісні орієнтації виражаються у змістовій спрямованості особистості й характеризуються її вибіркоким ставленням до навколишньої дійсності та загальною ціннісною спрямованістю діяльності пізнавального, духовно-практичного і предметно-перетворювального характеру, її вищими цілями життя [29].

О.Пуйо пропонує тлумачення поняття ціннісних орієнтацій як специфічного складника духовного світу особистості, який виражається у вибіркокому ставленні до суспільних, матеріальних, та духовних благ та впливає на її життєвий вектор як свідомої людини, яка здатна протистояти негативним зовнішнім впливам [54, с. 36].

Отже, ціннісні орієнтації допомагають визначити цінності, які є підґрунтям для самореалізації особистості у різноманітних видах діяльності. Діяльність – механізм реалізації цінностей та духовності особистості, якщо активність суб'єкта є ціннісно-орієнтаційною [Там само, с. 38].

Поняття «ціннісні орієнтації молодших школярів» тлумачимо відносно стійкою системою спрямованості особистості, її освітніх потреб та інтересів з певною ієрархією, їх умінь та навичок у виборі тих цінностей у різноманітних життєвих ситуаціях, які для них є найбільш значущими і не суперечать із прийнятими сімейними ціннісними орієнтаціями, ціннісними орієнтаціями учасників освітнього процесу закладу освіти або громади. Ми вважаємо, що ціннісні орієнтації у певний період онтогенезу учнів молодшого шкільного віку є внутрішнім компонентом свідомості та самосвідомості, тому є важливим

завданням, яке потрібно вирішити під час упровадження концепції НУШ [47, с. 62].

З урахуванням аналізу досліджень щодо формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти встановлено, що гра є унікальним засобом системного формування цінностей взаємодії, дружби, емпатії [54, с. 4].

О.Пуйо зазначає, що формування цінностей співпереживання, взаємодії, дружби дітей впливає на особистісні якості (емпатію, комунікативність, впевненість, ініціативність, відповідальність), зокрема під час рухливих ігор [Там само].

Науковці вважають, що формування ціннісних орієнтацій людини є довготривалим етапним процесом, який залежить від загального зростання та вікового розвитку особистості, формування її якостей. Ціннісні орієнтації постають елементами структури внутрішнього світу людини, які виражаються у векторі її діяльності та активності, характеризуються моральним вибором під час кожного етапу її зростання, залежать від стандартів соціальної культури. Ціннісні орієнтації – життєвий план особистості у здійсненні задумів згідно з власними ідеалами, інтересами, принципами, переконаннями. Специфіка формування ціннісних орієнтацій у молодших школярів визначає успішність особистості в майбутньому [Там само, с. 50].

У контексті нашого дослідження важливо установити сутність поняття «гра».

Гра є найважливішим видом діяльності особистості, провідною діяльністю молодшого школяра, засобом його всебічного розвитку, важливим методом виховання та моральних якостей, який спрямовано на орієнтацію в дійсності предметного і соціального характеру, у якій дитиною відображається враження від пізнання навколишнього світу [31, с. 143].

Гру досліджують науковці у галузі психології та педагогіки. Гра є предметом дослідження Д. Ельконіна, С. Рубінштейна, Л. Виготського, Є. Аркіна,

О. Запорожця, К. Ушинського, С. Русової, А. Макаренка, О. Усової, В. Сухомлинського, Т. Осокіної, Н. Михайленко, Н. Короткової, О. Кошелівської, К. Карасьової та ін.

Під час наукового пошуку встановлено, що засоби формування ціннісних орієнтацій молодших школярів є дуже різноманітними, проте гри, як одній з найбільш значущих для розвитку дитини цього віку, діяльності не приділяли достатньої уваги. Сюжетно-рольову гру як засіб формування моральних цінностей розглядали Л. Артемова, О. Кошелівська, О. Стаєнна [Там само, с. 18].

За Н. Кушнірик, гра є могутнім виховним засобом, у якій реалізують потребу природи людини, яка є важливою умовою оптимального розвитку та саморозвитку, принципом самоосягнення та навколишньої дійсності, який закладений самою природою в дитині [34, с. 80].

На думку О.Пуйо, гра як джерело розвитку характеризується зміною потреб та впливає на формування свідомості особистості, створюючи зону найближчого розвитку [54, с. 64].

З урахуванням вищезазначеного можемо дійти висновку про суттєве значення зв'язку сформованих ціннісних орієнтацій та спрямованістю особистості учня початкової школи на досягнення значущих для нього індивідуальних цілей. Тому важливим в контексті нашої роботи є визначення сутності поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів» [47, с. 65].

О.Поліщук пропонує тлумачення поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів» як цілісного, логічно вибудованого процесу, під час якого відбувається оптимальна взаємодія його учасників – учнів, їхніх батьків, педагогів освітніх закладів, що сприяє формуванню комплексу вагомих особистісних внутрішніх морально зорієнтованих утворень як уже засвоєних детермінант морального характеру: досвіду, норм і правил, почуттів, власної системи цінностей, ставлень та орієнтацій, цінності взаємодії,

співробітництва, взаєморозуміння) у адекватних вчинках, діяльності та поведінці учнів під час позакласної виховної роботи [Там само, с. 75].

Науковець вважає, що змістовим підґрунтям «ціннісних орієнтацій молодшого школяра» є такі істотні риси його характеру: толерантність, доброта, відповідальність, почуття власної гідності, милосердя повага до інших, справедливість тощо [Там само, с. 66-67].

На думку О.Пуйо, процес формування ціннісних орієнтацій особистості є довготривалим, етапним, періоди якого співвідносяться із загальним особистісним зростанням та віковим розвитком, формуванням її особистісних рис. Фундамент формування ціннісних орієнтацій особистості – цінності, які закладають у дошкільному віці [Там само, с. 66–67].

У результаті узагальнення понятійно-термінологічної бази дослідження ми визначили і схарактеризували основні його поняття.

1.2. Гра як засіб формування ціннісних орієнтацій учнів молодшого шкільного віку

Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів є процесом, який поетапно проходить під час участі кожного у різноманітних видах діяльності. Освітній процес учнів спрямований на конструювання моделі ціннісних орієнтацій під час спілкування, у інтелектуально-пізнавальній, художній, трудовій, мистецько-театралізованій, творчій діяльності, застосування засобів літератури. Проте провідною діяльністю молодших школярів, яка визначає зону найближчого розвитку, є сюжетно-рольова, дидактична та рухлива ігрова діяльність. Різні типи ігор, на наш погляд, сприяють розвитку ціннісних орієнтацій здобувачів, адже саме під час такої діяльності учні опановують навчальний матеріал, правила гри, особливості взаємодії з оточуючими, у них розвивається емпатійне сприйняття інших [54, с. 34].

Нерідко, незважаючи на організацію ігрової діяльності, робота з формування ціннісної сфери носить формальний, ситуативний характер, оскільки у молодших школярів спостерігається низький рівень комунікабельності та вміння працювати в команді. В результаті розвивальні можливості ігрової діяльності залишаються нереалізованими у практиці закладів початкової освіти [31, с. 18].

Значення гри в житті дитини давно оцінено педагогами та психологами всього світу, ще в 1961 створено Міжнародну асоціацію захисту права дитини на гру.

Асоціацією розроблено міжнародний документ «Декларація права дитини на гру», в якій зазначено, що діти – фундамент майбутнього, а гра – невід’ємна частина цього фундаменту:

- діти грали та грають у всіх культурах і за всіх часів;
- гра, так само, як і базові потреби в харчуванні, здоров’ї, безпеці та освіті, життєво необхідна для розвитку ціннісних орієнтацій будь-якої дитини;
- гра – це засіб спілкування та самовираження, що поєднує думку і дію; гра дає почуття задоволення та успіху;
- гра інстинктивна, довільна та спонтанна; гра допомагає дітям розвиватися фізично, інтелектуально, емоційно та соціально;
- гра – це спосіб вчитися жити, а не просто проведення часу [Там само].

З іншого боку, аналіз практики показує, що гра втрачає свої основні позиції у практиці сучасного виховання молодших школярів. Як зазначають науковці, потенціал гри не реалізується. Це пов’язано з цілою низкою причин педагогічного та психологічного характеру. Насамперед, у закладах початкової освіти змістився акцент у бік навчання та організації занять дидактичного характеру, а часу на вільну творчу гру у сучасних учнів не залишається. Водночас сучасні діти досить часто позбавлені товариства однолітків, яке надає широкі можливості для ігрових взаємодій [33, с. 29].

З одного боку, є спроби жорсткої регламентації ігрової діяльності, коли вчитель нав'язує дітям і сюжет, і спосіб здійснення гри, перетворюючи її лише на навчальне заняття, позбавляючи її самостійного характеру. З іншого боку, є деяка неправильна тенденція повного невтручання у гру дітей, фактичної відмови від керівництва нею, що негативно впливає на формування ігрової діяльності і знижує її виховне значення [Там само].

Гра для дітей – це творча, спонтанна, непередбачувана та абсолютно весела діяльність. Хоча гра може здатися несерйозним заняттям, вона є важливим засобом для навчання. Вона робить значний внесок у когнітивний, фізичний, емоційний та соціальний розвиток дитини. Гра – це природний та найкращий спосіб для дітей навчитися, коли вони досліджують себе та спостерігають за іншими у грі та роботі. Вони є природними дослідниками, у яких є потреба та бажання вивчати свій світ через реальні переживання та природне довкілля [Там само, с. 41].

Гра – це спосіб, яким діти здобувають сенс зі складного світу, в якому ми живемо. Гра – це засіб, за допомогою якого діти йдуть на ризик, кидають виклик самим собі як фізично, так і розумово, створюють щось нове, справляються зі страхами і насолоджуються моментом, створюючи нові смисли. Діти ростуть, навчаються і навіть досліджують світ через гру. Гра – це основа для відкриття, міркування та мислення. Коли дітям дають свободу експериментувати, здійснювати помилки і потім вчитися на цих помилках, вони розвивають навички, що залишаться з ними на все життя [Там само].

Гра сприяє розвитку особистості молодшого школяра, оскільки як джерело розвитку та водночас каталізатор зони найближчого розвитку, забезпечує зміну потреб та формує свідомість учня. На думку Л. Виготського, у грі виникає дія в певній змодельованій ситуації, поява мимовільної інтенції, розробка плану життя, розвиток вольової сфери. Особистість розвивається у ігровій діяльності. Лише в цьому контексті гра є провідною діяльністю, яка забезпечує розвиток

школяра [34, с.80]. Нам імпонує такий підхід до установлення потенціалу гри як засобу розвитку здобувача освіти, і тому перспективним вважаємо подальше дослідження у з'ясуванні ролі гри у розвитку ціннісних орієнтацій молодших школярів [54, с.65].

Гра сприяє активізації всіх складових особисті – волі, інтелекту, пізнання, почуттів, емоцій, потреб. Вагомою її специфічною рисою є позитивні емоції, які забезпечують пізнавальну активність, самовираження та саморозкриття дитини. Навіть ігри, які мають аналогічні правила, інформаційний ресурс, відрізняються за умови їхнього застосування з різною освітньою метою. Багатофункціональність гри передбачає багатоаспектний вплив на особистісний розвиток, на її творчі, мотиваційні, інтелектуальні, фізичні, емоційно-вольові можливості [Там само, с. 66].

Під час гри здобувач зосереджується, що забезпечує розвиток вольових намірів. Ігри сприяють формуванню дружних, товариських взаємин між учасниками освітнього процесу. У ході гри з'являються потреби у співробітництві та виконанні визначених правил, учасників привчають опануванню власних почуттів, шанобливому ставленні до прав інших. Гра дає змогу учням переборювати перешкоди, сприяючи емоційному забарвленню освітнього процесу, впливаючи на результати різних видів діяльності. Виступаючи засобом пізнання довкілля, гра забезпечує усвідомлення завдань діяльності, розвиток уяви та установлення гуманних взаємостосунків [Там само].

За К. Гроссом, воля особистості розвивається під час гри з правилами. Справді, дитина у грі, щоб здобути виграш, повинна виконати різні завдання, перевтілитися, допомогти однокласникам, спілкуватися з ними. У грі виникає конфліктна ситуація між правилами та тим, що хотів би зробити або вчинив би гравець, якщо б зміг безпосередньо діяти. На думку Д. Ельконіна, рольова гра за своєю внутрішньою сутністю – прототип будь-якої довільної свідомої діяльності, школа тренування сили волі, оскільки формує механізм керівництва

власною поведінкою, дотримання правил, у інших видах діяльності [там само, с.67].

Гра змушує учня діяти згідно з ігровими правилами. Особистість переважно не підкоряється тому, що намагаються їй нав'язати правилами поведінки. Однак під час ігрової діяльності підпорядкування правилам та вимогам бути стриманим приносить максимальне задоволення здобувачу. Під час гри правило стає найсильнішим, тому у грі дитина змінює імпульсивну поведінку довільною, у ній учень вчиться без насильства чинити за зразком. Отже, ігрові правила стають мов місток між трансформацією керованих вимог та внутрішніх, які подобаються здобувачам. У ігровій діяльності дії учасників спрямовуються на шляхи реалізації діяльності, дотримання правил, розгортання перебігу подій гри, а не на результат, який сприяє її здатності до довільної регуляції [39, с. 234].

Є. Аркін вважав гру поліфункціональною, фактором розвитку соціальної гармонійної особистості, ареною формування соціальної дисципліни, соціальних почуттів, умінь співробітництва. Під час гри з'являється дух колективізму, повага до прав однолітків, осмислення власних обов'язків, здатність до самопожертви власною вигодою заради соціальних цілей [Там само].

На думку К. Гарві, гра привчає дітей до опанування такого універсального правила міжособистісної взаємодії як реципрокність як націленість дій на іншого та очікування його дій у відповідь, яка залежить від визначених правил (дій із певними предметами у певній ситуації), установленими рольовими зразками дій [54, с.68].

За А. Журавльовим, співпраця є здобуттям високого рівня здатності учня до домовленості у спільній діяльності. Співробітництво характеризується цілеспрямованістю, мотивованістю (зацікавленням у виконанні спільної діяльності), структурованістю, цілісністю (взаємодією між учасниками), узгодженістю (низьким рівнем конфліктності), організованістю (здатністю до

самостійності у організації діяльності, прийняттям рішень), результативністю (спрямованістю на успішний результат) [Там само].

Щоб гра ставала засобом формування ціннісних орієнтацій, необхідно розвивати під час ігрової діяльності прагнення до взаєморозуміння та взаємодопомоги між учасниками, які повинні стати звичкою. За таких умов можна розвивати цінності співпереживання та дружби, формуючи якості вияву цих цінностей. Зазначене вимагає часу для уважної організації ігор. Під час ігрової діяльності здобувач прагне віднайти товариство однодумців, переживає різні емоції. Гра є доступною для кожного діяльністю, своєрідною мовою спілкування школярів, яка руйнує бар'єри відмінностей за різними ознаками, під час якої виникає дружба, симпатія [Там само].

Іншою важливою умовою формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у ігровій діяльності є постійна діалогічна взаємодія педагога з дітьми. Таке спілкування повинно бути демократичним. Учитель як рівноправний партнер, закликає дітей до співробітництва, привчаючи кожного вибудовувати партнерські стосунки, де цінуватимуть емоції та думку усіх учасників [Там само].

У грі виявляються індивідуально-типологічні особливості та характер стосунків школярів. Тому ігрова діяльність повинна використовуватися як засіб виховання та навчання учнів. У початковій школі це, насамперед, організований вчителем спосіб взаємин здобувачів. Шляхом гри вчитель впливає на учнів, відмічаючи закономірності їх розвитку, корегує поведінку. З цією метою він повинен виважено добирати ігри, які мають стати школою життя для дітей. Упродовж гри педагог повинен проявляти ті риси, які він прагне сформувати у учнів, бути прикладом уважного та справедливого ставлення до усіх, уміти вести спостереження, оперативно реагувати, бути толерантним. Саме у молодшому шкільному віці приклад вчителя, його поведінка, манера спілкування є важливими для здобувачів. Вчитель має наповнити життя учнів радісним спілкування у ігровій діяльності, реалізувати освітню мету і формувати

витримку, самовладання, доброзичливість, сміливість, чесність, справедливість [Там само].

У грі молодші школярі вчаються навичкам співробітництва, спільного прийняття рішень згідно з інтересами усіх учасників. Ігрова діяльність дає змогу опанувати способи ефективно організації спільної роботи в колективі, навчає виявляти емпатію, доброзичливість, радість за успіхи інших. Гра сприяє формуванню у учнів толерантного ставлення до однолітків. Вчителю належить істотна роль у побудові взаєностосунків здобувачів з урахуванням гідності та поваги [Там само, с.70].

Молодші школярі оперативно навчаються правилам взаємодії з іншими, у них формуються уміння уникнення конфліктів. Колективні ігри-вправи, ігри-інсценівки, сюжетно-рольові ігри спрямовані на формування дружніх взаєностосунків з опертям на доброзичливість, чуйність, відповідальність, ініціативність, емпатію. Організація ігрової діяльності передбачає розвиток здатності до взаємодії, уважне ставлення гравців один до одного, уміння відчуття емоційних переживань однокласників, прагнення допомогати їм. Під час гри істотно зменшується рівень агресивності проблемних учнів, кількість реакцій демонстративного типу. Гра забезпечує зникнення сором'язливості, замкнутості, обе'днує школярів у спільній роботі, спонукаючи виявляти самостійність, ініціативу у вирішенні проблемних ситуацій [21].

Виховання дитини залежить насамперед від організації ігрової діяльності в дитинстві. Гра є не менш важливою для учнів, ніж праця для дорослих. Під час гри діти активно діють, розвивають творчі здібності, наполегливість, відповідальність, вчаться бороти труднощі, вчаться будувати взаємовідносини з іншими. Отже, ігрова діяльність забезпечує прояви моральних рис, дарує радість перемог, естетичну насолоду та творчість [Там само].

За С. Русовою, гра є унікальним видом діяльності учнів, який дає їм найбільшу радість, забезпечуючи вияв їхніх здібностей, збагачення сфери емоцій.

Науковець вважала ігри універсальним засобом виховання, який передбачає розвиток не лише фізичних, але й найкращих інтелектуальних та моральних рис, творчих здібностей [Там само].

О. Усова зазначала, що рухливі, дидактичні та ігри із конструювання сприяють розвитку життєвих якостей особистості, почуттям, переживанням. Ігри враховують характер діяльності дитини, адже рух – у рухливих іграх, розумова робота – у дидактичних, конструктивні здібності – у іграх із конструювання, проте не відбувається тенденція розвитку у виявах життя особистості у її взаємовідношеннях із колективом [54, с. 70].

На думку В. Сухомлинського, гра для молодшого школяра – це дуже серйозна справа, яка сприяє розвитку творчих можливостей та забезпечує всебічний розвиток учня. Вчений стверджує, що гра, – радісний провідник у духовне зростання та світ пізнання особистості [Там само]. У працях науковець описав значну кількість ігор та їх значення у формуванні цінностей спілкування.

За Т. Осокіною, дотримання ігрових правил позитивно позначається на проявах дисциплінованості, умінь діяти, організованості з урахуванням інтересів учасників. Занурення в зміст гри, вияв самостійності дарує школярам радість, забезпечує збереження ігрового інтересу. Ігри ознайомлюють здобувачів із відповідальністю перед колективом за виконання правил. Важливим виховним завданням гри є опанування учнями правил та мотивування їх виконати. Це передбачає формування продуктивної взаємодії між учасниками, заохочуючи виявляти чесність, відповідальність та доброзичливість у ігрових ситуаціях [Там само].

Ігри молодших школярів мають певний освітній зміст, тривалість та правила, які вміщують чітко визначені ролі гравців та обмежують їхні дії. У ігровій діяльності поступово підвищується інтерес дітей до програвання ролей та укріплення дружби, збільшується рівень відповідальності кожного учасника за власні дії, зароджуються прообрази подальших ігор у команді [41].

Науковці доводять, що у учнів розвиток довільної поведінки та рівень умінь ігрової діяльності дуже пов'язані. У школярів високого рівня розвитку ігрової діяльності були різні показники довільності, причому найвищими вони були у ситуації гри, оскільки саме під час гри зовнішні засоби регулюють дитячу поведінку, переходять у форму свідомості [Там само].

Т. Піроженко зазначає значущість ігор у формуванні цінностей особистості, адже під час ігрової діяльності школяр прагне підпорядкувати власну поведінку до вимог гри, коли він виявляє радість, сум, підтримку, співпереживання у обраній ролі, що сприяє забезпеченню розвитку уміння управляти поведінкою згідно з моральними нормами та цінностями суспільства [44]. Зазначений підхід ми вважаємо методологічним підґрунтям нашого дослідження [54, с. 77].

На наш погляд, з метою цілісності у процесі формування ціннісних орієнтацій молодших школярів доцільним є використання різних видів ігор, постійне їх урізноманітнення і ускладнення відповідно до освітньої мети уроків чи виховних заходів.

На думку З. Діхтяренко, у дітей під час ігор різного типу формуються уміння спілкування, аналізу власних вчинків, формулювання висновків у проявах конфліктності, нестриманості емоцій. Тому ігри забезпечують розвиток прагнення допомоги та підтримки одноліткам, формування взаємодії у команді та розвивають толерантність [12, с. 8].

Отже, науковці визначають вагому роль різних типів ігор (дидактичних, рухливих, народних) у формуванні особистості, вихованні моральних рис: дружелюбності, справедливості, чесності, сміливості, витривалості, завзятості. Водночас дослідники вказують на ігри як на засоби розвитку емоційної сфери учнів, зокрема на їхню здатність розвивати уміння партнерства, командний дух, співпереживання, організованість, самостійність та відповідальність [54, с. 77].

О. Пуїо стверджує, що в різних країнах практикують застосування ігор як засобів формування цінностей дружби, взаєморозуміння, емпатії, які виявляються у дотриманні вимог соціуму, повазі до кожного, ініціативності, толерантності, доброзичливості, відповідальному ставленні до інших [Там само, с. 79].

Гра в молодшому шкільному віці – провідний вид діяльності, тому вона сприяє забезпеченню можливості учителеві системно впливати на дітей задля формування позитивної взаємодії в колективі, навчання толерантності під час спілкування, співпраці у виконанні завдань без примусу. Ігрова діяльність, на думку науковців, є засобом фізичного, розумового та морального розвитку учнів початкових класів: вибудовування взаємин, розвитку впевненості, цілеспрямованості, самостійності, ініціативності, відповідальності. За допомогою ігор молодші школярі опановують командну взаємодію, що полягає у осмисленні важливості співробітництва як позитивного результату освіти. Здобувачі відчувають радість від роботи в колективі та емоційну піднесеність від результатів, що забезпечує закладання основи ціннісних орієнтацій, які будуть надбудовуватися упродовж усього життя дитини [41, с. 83].

Вивчення праць науковців з проблеми дослідження дало змогу виявити основні групи функцій гри:

- **1-а група функцій – виховно-розвивальна (В. Абраменкова, В. Бєлова, З. Вагнер, В. Григор'єв, П. Лєсгафт, Є. Покровський, К. Фрейєр):**

- розвивальна функція: увага, сприйняття, пам'ять, образне мислення та уява, мова, воля, усвідомлення та відпрацювання соціальної поведінки, фізичний та фізіологічний розвиток (дихання, мускулатура, серцево-судинна та нервова система, опорно-руховий апарат і т.д.);
- виховна функція: ініціативність, уміння долати труднощі, уміння переживати неуспіх і співпереживати товаришам, постояти за себе та

справедливість, розвиток та прояв моральних якостей особистості, емоційна стійкість;

- рухова (тренувальна) функція (відтворення та удосконалення нових рухів, розвиток моторної сфери) [Там само].

– 2-а група функцій – ціннісно-орієнтаційна (І. Коротке, О. Леонтєв):

- аксіологічна (ціннісна) функція (прояв та розвиток духовно-моральних якостей: патріотизм, дружба, товариство, чесність, справедливість тощо);

- гуманістична функція, яка спрямована на цілісний розвиток особистості дитини, оскільки у грі відбувається народження смислів людських дій (Д. Ельконін) [Там само].

- 3-а група функцій – соціально-диференціююча (В. Абраменкова, Л. Галігузова, В. Григор'єв, О. Леонтєв, С. Шмаков, С. Щокіна, Д. Ельконін):

- соціалізуюча функція: вичленування та прийняття громадських правил поведінки;

- наслідувальна та відтворювальна функції полягають у відтворенні соціального досвіду попередніх поколінь, в осмисленні історичної спадщини дорослих;

- контролююча (нормативна) функція, у межах якої відбувається розвиток довільної поведінки, усвідомлене підпорядкування правилам та умовам;

- гендерна функція, у процесі реалізації якої відбувається формування статевої ідентичності дитини;

- адаптаційна функція передбачає адаптацію дитини до умов навколишнього середовища та, по можливості, середовища до індивідуальності дитини [там само, с.90].

- 4-а група функцій спрямована на пізнання навколишнього світу (В. Абраменкова, З. Вагнер, І. Коротков, О. Леонтєв, Є. Тимофєєва, К. Фрейєр):

- пізнавальна (у тому числі дидактична) функція полягає в усвідомленні світу людських предметів та відносин, освоєння дійсності та пізнанні навколишнього світу;

- функція, що проектує, зводиться до проектування суб'єктного світу дитину на світ дорослих;
- функція, що заміщає, зводиться до позначення різними (в т.ч.) ігровими предметами реальних предметів світу дорослих;
- прогностична функція, яка спрямована на готовність до вирішення проблем, визначення зони варіативного розвитку [Там само].

- 5 група функцій – практико-орієнтована (В. Абраменкова, З. Вагнер, Л. Галігузова, Є. Тимофєєва, К. Фрейєр, С. Шмаков):

- формувальна функція (у тому числі формування побутових та трудових умінь);
- самореалізація, всесилля та свобода, прояв самостійності;
- гігієнічна функція закладена як у сюжетах ігор, так і супутніх їм потішках і дразнилках [Там само].

- 6 група функцій, спрямованих на організацію дитячої спільноти (В. Григор'єв, З. Вагнер, І. Коротков, О. Леонтєєв, Є. Тимофєєва, К. Фрейєр, С. Шмаков):

- відносна функція гри полягає в тому, щоб давати радість, задоволення, що сприятиме емоційному розвитку дитини;
- комунікативна функція (в т.ч. міжнаціональна комунікація), яка спрямованна на розвиток мовлення, спілкування дітей;
- кооперуюча та колективоутворююча функції;
- оцінювальна функція (в т.ч. самооцінки);
- моделюючий ігровий простір [там само].

- 7 група функцій – терапевтична (Л. Галігузова, Г. Луніна, Є. Тимофєєва, С. Шмаков):

- психотерапевтична функція (зняття напруги, виведення з депресивного стану, вирішення конфліктів);

- корекційна функція здійснюється через моделювання соціального життя у грі та подолання труднощів;

- рекреаційна функція, яка передбачає відновлення сил, відпочинок дитини.

8-а група функцій – видовищно-естетична (В. Абраменкова, Л. Галігузова, В. Григор'єв, С. Григор'єв, Г. Луніна, С. Шмаков):

- творча функція передбачає розвиток винахідливості, фантазії;
- культуроохоронна функція (фольклорні жанри, усні тексти, обряд);
- розважальна функція [Там само].

Отже, аналіз праць науковців дав змогу дійти висновку про те, що гра несе в собі величезний виховний потенціал та сприяє виробленню морально-вольових якостей особистості, комплексно впливає на розвиток культури гравців, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки сприяє їх духовно-моральному вдосконаленню, фізичному та інтелектуального розвитку, ефективній взаємодії та спілкуванню, оволодінню зв'язним мовленням, формуванню побутових, гігієнічних, культурних та трудових умінь.

У ході наукового пошуку нами виділено сукупність ціннісних орієнтацій, доступних розумінню та засвоєнню дітьми молодшого шкільного віку за допомогою гри: патріотизм (батьківщина, традиції); товариство (дружба), справедливість, гідність; сім'я, відповідальність, доброта, повага до старших; праця та творчість, ощадливість; знання; культура, краса; природа; людина, здоров'я, самостійність, чесність.

Вивчення праць науковців з проблеми дослідження дало змогу виявити основні 8 груп функцій гри: виховно-розвивальна; ціннісно-орієнтаційна; соціально-диференціююча; пізнання довкілля; практико-орієнтована; організація дитячого об'єднання; терапевтична, видовищно-естетична.

1.3. Характеристика компонентів ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти

З метою дослідження процесу формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів доцільним є з'ясування структури зазначеного феномену.

О.Поліщук до компонентів морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів відносить такі: інтелектуальний, мотиваційно-потребнісний, діяльнісний, формування яких проходить під час позакласної виховної роботи [47, с. 77].

Інтелектуальна складова ціннісних орієнтацій молодших школярів (за О. Поліщук), характеризується сукупністю осмислених та здобутих морально орієнтованих знань, ставлень та оцінних суджень, чітке розуміння щодо моральних суспільних норм та правил, визнання і сприйняття його моральних цінностей, що в сукупності забезпечує вироблення, насамперед знань, умінь і навичок побудови і самоконтролю власних морально доцільних вчинків, поведінки та діяльності, а також моральних ставлень до себе, до об'єктів і суб'єктів оточуючого світу, комунікативних знань, умінь і навичок морально спрямованої взаємодії в учнівсько-педагогічному колективі закладів початкової освіти [Там само, с. 78].

Мотиваційно-потребнісний компонент ціннісних орієнтацій – провідна детермінанта у формуванні ціннісних орієнтацій учнів початкових класів, коли домінують їхні провідні моральні якості справедливості, чесності, доброти, відповідальності, гуманності, правдивості, прагнення допомогти у вчинках та діяльності. Мотиваційно-потребнісна складова передбачає процес осмислення школярами власних установок, ідеалів та переконань, інтересів, потреб, ідей, які активізують їхню діяльність у досягненні особистісної чи колективної мети морально орієнтованого характеру [Там само].

Діяльнісний компонент ціннісних орієнтацій учнів характеризується застосуванням отриманих знань орієнтовано-ціннісного характеру,

сформованими вміннями та навичками під час власної індивідуальної та колективної участі у пошуковій, дослідницькій, навчально-пізнавальній або певній соціально важливій суспільно-корисній діяльності, під час масових та благодійних заходах у виховній роботі. Безпосередня активна участь школярів у конкретній морально спрямованій індивідуальній та колективній продуктивній дії, яка є змінною системою взаємовідносин суб'єкта з довкіллям та показником ефективності сформованості його ціннісних орієнтацій, є психологічним механізмом розвитку їхніх ціннісних орієнтацій у межах діяльнісної складової [Там само].

Нам імпонує підхід О. Пуїо, яка складниками ціннісних орієнтацій вважає **емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний компоненти** [54, с. 110].

Емоційна складова формується відповідно до досвіду, який підкріплений переживаннями, емоціями.

Емоційно-вольова складова є значущою у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів, оскільки під час формування цінностей патріотизму; товариства, справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності у дітей засобами гри емоційно-ціннісне ставлення до себе, до інших, відіграє вагому роль. Вольовий елемент покликаний забезпечити сформованість у особистості супідрядності внутрішніх етичних інтенцій та мотивів, здатності до довільної регуляції поведінки через опанування сталих зразків та тренування вольових зусиль. Емоційний компонент вагомий у формуванні означених цінностей з використанням ігор. Під час гри учень емоційно чинить, гра – школа емоцій. Здобувачі початкової освіти виявляють у грі різні емоції, водночас прагнуть емоційного сприйняття. Ціннісне сприйняття навколишнього вважають насамперед емоційно-ціннісним, оскільки для школяра значущість дійсності передбачає емоційну складову об'єктів, явищ та діяльності [Там само].

Емоційно-вольовий компонент характеризується розумінням школярем власних емоцій, бажань, здатність до їхнього вияву та контролю, співчуття та співпереживання, підтримки інших, вболівання за спільну діяльність; здатністю до подолання труднощів та реакції на них вольовими діями [Там само, с. 111].

Наступним компонентом ціннісних орієнтацій молодших школярів є **змістовий**, який виражається у наявності знань, які є підґрунтям формування суджень та переконань щодо специфіки патріотизму; товариства, справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності [Там само].

Діяльнісний складник ціннісних орієнтацій учнів початкових класів акумулює особистісні потреби та інтереси. У навчальній, трудовій, художній, ігровій діяльності молодший школяр утверджує пріоритетні цінності. Здобувач постійно виявляє активність у діяльності. Діяльнісний компонент передбачає сформовану ігрову компетентність, здатність до гнучкості в діях, відповідальне ставлення до команди, до інших [Там само, с. 112].

Отже, аналіз праць вчених О. Пуйо, О. Поліщук дав змогу дійти висновку: ціннісні орієнтації учнів початкових класів – складне інтегративне утворення, до структурних компонентів якого входять емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний складові.

Висновки до першого розділу

Узагальнивши результати аналізу понятійно-категоріального апарату дослідження, ми визначили та схарактеризували його головні поняття.

Аналізуючи підходи учених до визначення феномену ціннісних орієнтацій, ми дійшли висновку про те, що вони неодностайні у поглядах. Ціннісні орієнтації молодших школярів є елементами внутрішньої особистісної структури, які детермінують напрями її активності та діяльності, впливають на моральний вибір

на усіх етапах зростання особистості та залежать від культурних стандартів суспільства, в якому вона живе.

О. Поліщук тлумачить *формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів* цілісним, логічно вибудованим процесом, у якому успішно взаємодіють молодші школярі з батьками, педагогами закладів початкової освіти, що сприяє формуванню комплексу необхідних морально зорієнтованих внутрішніх психологічних утворень моральних почуттів, морального досвіду, осмислених та сприйнятих моральних правил та норм, власної системи цінностей, ціннісних орієнтацій та ставлень, цінності партнерства та взаєморозуміння у моральних вчинках, ціннісній взаємодії, поведінці.

Аналіз різних підходів науковців до тлумачення поняття «гра» дав змогу установити, що існують різні визначення феномену, але вчені одностайні у її впливі на психічний розвиток дитини та становлення її як особистості. Гру ми розглядаємо як форму спільної, спеціально організованої діяльності суб'єктів, яка спрямована на засвоєння громадського досвіду, традиційної культури, на самовираження, задоволення особистісних, сімейних, соціальних потреб на зняття емоційної напруги, а також на розвиток умінь, навичок і здібностей особистості.

У процесі дослідження виділено сукупність ціннісних орієнтацій, доступних розумінню та засвоєнню дітьми молодшого шкільного віку за допомогою гри: патріотизм (батьківщина, традиції); товариство (дружба), справедливість, гідність; сім'я, відповідальність, доброта, повага до старших; праця та творчість, ощадливість; знання; культура, краса; природа; людина, здоров'я, самостійність, чесність.

Вивчення праць науковців з проблеми дослідження дало змогу виявити основні 8 груп функцій гри: виховно-розвивальна; ціннісно-орієнтаційна; соціально-диференціююча; пізнання довкілля; практико-орієнтована; організація дитячого об'єднання; терапевтична, видовишно-естетична.

На основі праць О. Пуйо, О. Поліщук ми дійшли висновку: ціннісні орієнтації учнів початкових класів – складне інтегративне утворення, до структурних компонентів якого входять емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний складові.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБОМ ГРИ

2.1. Організація та методи дослідження

Логіка експериментального дослідження визначає потребу у діагностиці початкового рівня сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів засобом гри у діяльності освітніх закладів. Вирішення цієї проблеми виражається у розробці плану, доборі методів дослідження та діагностичного інструментарію, виокремлення критеріїв та показників якості реалізованих експериментальних факторів, проведення ігор, реєстрацію отриманих даних та їх аналіз [47, с. 73].

Перейдемо до визначення критеріїв ціннісних орієнтацій молодших школярів з урахуванням структури досліджуваного феномена (див. п.1.3).

Основна педагогічна мета у формуванні ціннісних орієнтацій учнів початкових класів є виховання [Там само] морального, компетентного, ініціативного, відповідального громадянина нашої країни.

На думку науковців, вирішення цієї проблеми повинно здійснюватися у таких напрямках: формування соціальної культури, особистісної культури та сімейної культури [Там само].

У формуванні особистісної культури – це розвиток духовності; засвоєння основ моралі та удосконалення моральності; закладання основ моральної самосвідомості (совісті); розвиток базових загальнонаціональних цінностей, національно-етнічних духовних традицій; розвиток здатності до відкритого висловлювання та обстоювання власної морально виправданої позиції, вияв критичності до власних думок, вчинків намірів; розвиток естетичних смаків, почуттів, цінностей; здатність до самостійності у вчинках та діях; формування умінь долати труднощі; формування працьовитості, розвиток здатності до осмислення учнем цінності людського життя; формування моральності у змісті учіння [Там само].

У формуванні соціальної культури здобувача значущим є формування громадянської ідентичності українця; розвиток віри в нашу державу, особистої відповідальності за Україну; розвиток громадянської солідарності та патріотизму; формування здатності до співпраці з однолітками, батьками, учителями у розв'язанні спільних проблем; укріплення довіри до інших людей; формування емпатії та доброзичливості, розуміння інших людей; гуманістичні та демократичні ціннісні орієнтації; формування поваги до віри, релігійних переконань, релігійних організацій, релігії українців; засвоєння культури міжетнічної комунікації, поваги до традицій, культури, способу життя етнічних спільнот України [Там само, с. 74].

Сфера формування сімейної культури молодшого школяра передбачає формування осмислення сім'ї як фундаменту українського суспільства; шанобливе ставлення до батьків, усвідомлене, дбайливе ставлення до молодших та старших; ознайомлення здобувачів з етнічними та культурно-історичними традиціями української сім'ї [Там само].

О.Поліщук виокремила такі критерії рівнів сформованості морально-ціннісних орієнтацій учнів у позакласній виховній роботі: *когнітивний, оцінно-рефлексивний та вчинково-діяльнісний* [Там само, с. 79].

Когнітивний критерій морально-ціннісних орієнтацій передбачає систему сформованих морально орієнтованих знань, умінь та навичок, осмислення їх необхідності у власних вчинках, поведінки та діяльності, пріоритетність опанованих та осмислених у свідомості дитини значущих якостей: правдивість, доброта, відповідальність, чесність, гуманність, справедливість, бажання допомагати. Критерій є підґрунтям моральної поведінки і розвитку переконань, ціннісних орієнтацій, мотивів, інтересів тощо [Там само].

Оцінно-рефлексивний критерій характеризується такими показниками: домінуванням моральних якостей (радість від отриманих результатів участі в різних формах роботи, навчання, у дозвіллі морального спрямування, у корисній

суспільно важливій роботі, вдосконалення умінь та навичок адекватної самооцінки результатів такої роботи). Оцінно-рефлексивний критерій- основний у формуванні морально-ціннісних орієнтацій здобувачів під час виховної роботи, адже самооцінка результатів власних дій, діяльності та поведінки адекватно відбиває рівень розвитку ціннісної сфери учня, а тому є необхідною в структурі досліджуваної якості [Там само].

Вчинково-діяльнісний критерій акумулює домінантні напрями використання засвоєних знань морального характеру та сформованих умінь, навичок під час власної участі у морально орієнтованих заходах індивідуально та колективно, соціально спрямованій суспільно корисній діяльності в закладі початкової освіти. За такого підходу глибокі опановані знання, мотиви та потреби зробляють поведінку молодших школярів морально орієнтованою, менш залежною від ситуації, спрямовуватимуть діяльність дитини на реалізацію визначених цілей. Реалізація учнями особистісної та соціально вагомої мети надаватимуть виховному процесу цілеспрямованості, що детермінуватиме трансформацію самого суб'єкта діяльності [Там само].

О.Пуйо виокремлює такі критерії ціннісних орієнтацій дошкільників: *операційний, чуттєво спрямований та знаннєво-орієнтований* [54, с. 112].

Чуттєво спрямований критерій, який відповідає емоційно-вольовому складнику формування ціннісних орієнтацій старших дошкільників, виражається у векторі чуттєвості особистості, має такі показники: осмислення власних емоцій та емоцій інших; прояв співчуття та намагання зрозуміти інших людей; здатність до управління емоціями [Там само].

Змістова складова ціннісних орієнтацій дошкільників має знаннєво-орієнтований критерій, який характеризується такими показниками: знання про цінності взаємодії, співпереживання та дружбу; зміст і правила рухливих ігор; правила поведінки у рухливих іграх [Там само].

Зміст діяльнісного компонента відображається у операційному показнику сформованості ціннісних орієнтацій старших дошкільників, який виражено за допомогою таких показників: здатність до виявлення власних емоцій та адекватності реакції на емоції інших; уміння дотримання правил гри; відповідальність у ініціюванні та налагодженні взаємодії між гравцями [там само].

Згідно з ідеями О. Полщук, О. Пуйо, спираючись на структурні складові досліджуваної якості, ми визначаємо такі критерії та показники ціннісних орієнтацій молодших школярів:

1) **когнітивний критерій ціннісних орієнтацій молодших школярів**, який відповідає змістовому складнику, передбачає наявність поінформованості щодо понять «цінність», «ціннісні орієнтації», сутність таких цінностей: патріотизм (батьківщина, традиції); товариство (дружба), справедливість, гідність; сім'я, відповідальність, доброта, повага до старших; праця та творчість, ощадливість; знання; культура, краса; природа; людина, здоров'я, самостійність, чесність, знання щодо змісту і правил ігор; правил поведінки під час ігор, сформованість світогляду учня;

2) **емоційно-мотиваційний критерій ціннісних орієнтацій** емоційно-вольової складової характеризується такими показниками: переживанням самоцінності, почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем вчинених ним учинків;

3) **поведінковий критерій** відповідно до діяльнісного компонента виражається у характерних особливостях особистості щодо ціннісних орієнтацій: умінь вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії.

З урахуванням виокремлених критеріїв та показників ми виділили високий, середній та низький рівні сформованості ціннісних орієнтацій у здобувачів початкової освіти:

Школярі високого рівня мають міцні знання щодо понять «цінність», «ціннісні орієнтації», можуть вільно орієнтуватися у почуттях самоцінності, патріотизму; дружби, справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності, систематично застосовують ці знання у діяльності. Ретельні у виконанні доручень, володіють здатністю до легкого налагоджування взаємодії у ході гри, дотримуються правил гри, мають сформований світогляд школяра з умінням аналізувати вчинені ними дії.

Учні з середнім рівнем характеризуються наявністю базових уявлень щодо понять самоцінності, «цінність», «ціннісні орієнтації», зміст та правил ігрової діяльності, певних уявлень щодо самоцінності, патріотизму; дружби, справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності, але не вміють у окремих ситуаціях застосовувати ці знання у діяльності. Ситуативно виявляють ретельність у виконанні доручень, інколи можуть встановлювати продуктивну взаємодію під час ігрової діяльності, дотримуватися правил гри, усвідомлювати власні вчинки.

Здобувачі з низьким рівнем володіють фрагментарним запасом знань про цінності, ціннісні орієнтації, мають поверхове ціннісне підґрунтя самоцінності, відповідальної поведінки; не користуються нормами ввічливості та правилами поведінки; рідко виконують доручення та переживають почуття совісті, відповідальності, обов'язку. Не здатні до встановлення взаємодії у ігровій діяльності, осмислення власної поведінки, без допомоги дорослого не можуть дотримуватись правил гри.

Педагогічний експеримент із використанням психолого-педагогічної діагностики передбачатиме релевантні методи експериментального дослідження відповідно до особливостей, які обумовлені закономірностями психологічного

розвитку молодших школярів: педагогічне спостереження, анкети, діагностичні тести, опитувальники.

З метою вияву сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів ми будемо застосовувати такі методики:

1. «Предметні малюнки» (Н.Непомняща) та методика ціннісних орієнтацій М.Рокича, які уможливили вияв домінуючих ціннісних орієнтацій за критерієм «переживанням почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем самоцінності та вчинених ним учинків» (емоційно-мотиваційний критерій).
2. Показник «уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії» ми перевіряли за допомогою адаптованого для молодших школярів тесту «Розмірковуємо про життєвий досвід» Н.Щуркової [47, с. 83]).
3. Самооцінку молодших школярів ми діагностували із використанням адаптованого варіанту методики Дембо-Рубінштейна, модифікованою А. Прихожан [там само].
4. Рівень сформованості морально орієнтованих знань учнів – за адаптованою методикою «Сюжетні малюнки» (когнітивний критерій) [Там само, с. 82].

Отже, з урахуванням поглядів О. Поліщук, О. Пуйо, нами виокремлено емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний складники ціннісних орієнтацій молодших школярів, яким відповідають емоційно-мотиваційний, когнітивний та поведінковий критерії. Ураховуючи виділені критерії та показники, ми визначили високий, середній та низький рівні сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти.

2.2. Діагностика сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів

Виокремлення критеріїв, показників та рівнів розвитку ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти повинно стати теоретичною основою для проведення констатувального етапу експерименту. Під час здійснення дослідно-експериментальної роботи ми враховували загальні методологічні настанови щодо виконання педагогічного дослідження Т. Артем'євої, І. Галяна, С. Гончаренка, О. Савченко та ін.

З метою успішної роботи у контексті формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти ми провели констатувальний етап експерименту, який було організовано на базі школи-гімназії № 3 м. Бахмача у 2-А (контрольна група – КГ) та 2-Б (експериментальна група – ЕГ) класах. Загальна вибірка осіб становила 64 школярі (по 32 чол. у кожному класі).

Мета констатувального етапу експерименту – визначити стан сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів.

Завданнями визначено такі:

- з урахуванням складників ціннісних орієнтацій молодших школярів виокремити критерії та показники досліджуваного феномена;
- підібрати методики для визначення стану сформованості ціннісних орієнтацій учнів;
- діагностувати рівень сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів.

З метою визначення рівня ціннісних орієнтацій учнів за емоційно-мотиваційним критерієм ми використали методику «Предметні малюнки» (Н. Непомняща) (Додаток А), яка дала змогу виявити домінуючі ціннісні орієнтації за критерієм «переживання почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем самоцінності та вчинених ним учинків».

Молодшим школярам було запропоновано вибрати із 70 картинок з зображенням предметів, що належать до різних видів діяльності, ті картинки, які найбільше подобаються.

Результати дослідження у загальній групі молодших школярів представлені у порядку спадання у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Ціннісні орієнтації сучасних молодших школярів за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі експерименту

Ціннісні орієнтації	Загальна група у %
Природа	21,75%
Їжа	14,28%
Предметно-побутова діяльність	12,13%
Трудова діяльність	11,83%
Навчальна діяльність	10,41%
Комунікативна діяльність	9,12%
Ігрова діяльність	8,63%
Творча діяльність	6,78%
Техніка	5,06%

Як бачимо з даних таблиці, у молодших школярів, які брали участь у дослідженні, домінуючими виявилися ціннісні орієнтації природи, їжі та предметно-побутової діяльності. Навчальна діяльність, яка має бути провідною у цьому віці, на думку психологів, посідає п'яте місце у представленій ієрархії ціннісних орієнтацій. Окрім того ігрова діяльність, яка є привабливою для учнів, теж не на вищомі рівні у заданій ієрархії – на сьомій позиції.

Положення навчальної діяльності не на першому місці в цьому дослідженні можна пояснити тим, що сучасна методика викладання в школі недостатньо враховує необхідність формування навчальної діяльності та мотивів навчальної діяльності, а також змінами, що відбуваються у сучасному суспільстві. Дитина опиняється перед величезним хаотичним потоком інформації зі ЗМІ та Інтернету, який переважає в порівнянні з інформацією, яку одержують від дорослих (батьків, вихователів, вчителів). Під впливом цієї розрізненої інформації

формується ціннісні орієнтації, що мають у більшості випадків матеріальний характер.

Окрім того ми використали методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (Додаток Б), яка дала змогу виокремити ціннісні орієнтації особистості в системі ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, що є основою світогляду та ядром мотивації життєвої активності. Результати визначення термінальних цінностей у молодших школярів подані у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

***Термінальні цінності учнів початкової школи
на констатувальному етапі***

Цінності	%		Всього
	КГ	ЕГ	
Конкретні	16,6	16,6	16,6
Абстрактні	11,1	8,3	9,7
Цінності професійної самореалізації	0	8,3	4,15
Цінності самоствердження	5,5	25,3	15,4
Цінності самореалізації в особистому житті	39,6	16,6	28,1
Цінності прийняття інших	5,5	0	2,75
Цінності спілкування	11,1	8,3	47,05
Цінності навчання	16,6	10,6	13,6

Важливою відмінністю між групами стало те, що школярі ЕГ переважно визнають цінності самоствердження (25,3 %), професійної самореалізації (8,3 %), а учні КГ – цінності спілкування (11,1 %) та цінності самореалізації в особистому житті (39,6 %).

Отримані результати дозволяють зробити висновок про те, що ціннісні орієнтації сучасних молодших школярів та освітнього простору не збігаються. Навчальна та ігрова діяльність не займає у системі ціннісних орієнтацій дітей провідних позицій. Діти в молодшому шкільному віці недостатньо орієнтовані на навчання, не хочуть вчитися.

Навчальна діяльність формується лише у період молодшого шкільного віку. На подальших етапах навчання дитини шкільна програма та суспільство вимагатиме від учня вирішення завдань іншого роду, які представлятимуть проблеми для школяра з несформованою навчальною діяльністю. Саме тому отримані результати дослідження викликають тривогу не лише щодо сучасних молодших школярів, а також сучасної освіти та суспільства в цілому.

Потім вибірку осіб за двома методиками нами було диференційовано на три групи: діти з високим, середнім та низьким рівнем ціннісних орієнтацій за критерієм «переживанням почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем самоцінності, вчинених ним учинків». У результаті виконання методик встановлено: у значної кількості опитаних КГ (43,7 %) та ЕГ (40,6 %) ми діагностували низький рівень сформованості цього показника; середній рівень виявлено у 40,6 % здобувачів КГ та 40,6 % ЕГ (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Рівень ціннісних орієнтацій молодших школярів на констатувальному етапі експерименту за емоційно-мотиваційним критерієм

Рівні	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Високий	5	15,6	6	18,7
Середній	13	40,6	13	40,6
Низький	14	43,7	13	40,6

Рівень сформованості морально орієнтованих знань учнів за когнітивним критерієм було діагностовано за адаптованою методикою «Сюжетні малюнки» (Додаток В).

Здобувачам пропонували картки з коротким описом малюнків, де були зображені позитивні та негативні вчинки дітей. Опитані сортували дані картки у дві колонки: ті, на яких були зображені позитивні вчинки, та ті, на яких негативні. Окрім того молодші школярі обов'язково пояснювали власний вибір. Залежно від правильного чи неправильного сортування зображень,

обґрунтованості чи необґрунтованості вибору малюнків учнів ділили на три групи щодо рівня розвитку ціннісно орієнтованих знань. Застосування методики дало змогу з'ясувати стан сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів за когнітивним критерієм (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

***Рівень сформованості ціннісних орієнтацій учнів КГ та ЕГ
за показниками когнітивного критерію***

Рівні	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Високий	4	12,5	5	15,6
Середній	14	43,7	13	40,6
Низький	14	43,7	14	43,7

Отже, з наведених у таблиці 2.3 статистичних даних постає: для усіх показників когнітивного критерію сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти домінував низький рівень їхнього розвитку: у КГ та у ЕГ по 43,7 %; з середнім рівнем досліджуваної якості визначено також 43,7 % учнів у КГ та 40,6 % у ЕГ; з високим – констатовано 12,5 % осіб у КГ та 15,6 % у ЕГ.

Як бачимо, сформованість ціннісних орієнтацій учнів за когнітивним критерієм є незадовільною, оскільки кількість молодших школярів з низьким рівнем становить по 43,7% у кожній групі.

Особливість сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів за показниками «уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії» поведінкового критерію ми перевіряли за допомогою адаптованого тесту «Розмірковуємо про життєвий досвід» (Н. Щуркова). (Додаток Д).

Учні відповідали на 31 запитання тесту, обираючи один з трьох варіантів відповіді.

У результаті виконання методики нами встановлено: у учнів домінував низький (34,4 % у КГ та 37,5 % у ЕГ) та середній рівні сформованості ціннісних орієнтацій (46,9 % у КГ та 50 % у ЕГ); з високим виявлено 18,7 % респондентів у КГ та 12,5 % у ЕГ.

Самооцінку дітей ми діагностували із використанням методики Дембо-Рубінштейна, який модифіковано А. Прихожан (Додаток Е).

Отримані емпіричні дані засвідчили, що, кількість учнів з адекватною самооцінкою (високий рівень ціннісних орієнтацій, коли школяр приймає себе, вважаючи самоцінністю) була незначною: 21,8 % респондентів у КГ та 18,7 % у ЕГ; кількість здобувачів з заниженою самооцінкою (низький рівень самоцінності) (40,6 % осіб у КГ та 43,7 % у ЕГ;) кількість опитаних із завищеною самооцінкою була високою та перевищувала 37,5 % респондентів у КГ та 37,5 % у ЕГ. (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Рівень сформованості самооцінки молодших школярів КГ та ЕГ

Рівні самооцінки	Контрольна група		Експериментальна група	
	Кількість	У %	Кількість	У %
Адекватний	7	21,8	6	18,7
Завищений	12	37,5	12	37,5
Занижений	13	40,6	14	43,7

Застосування вищевказаних методик дало змогу визначити стан сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів за показниками поведінкового критерію, який ми установили за допомогою вирахування середнього арифметичного.

Результати вивчення рівня сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за поведінковим критерієм наведені у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за поведінковим критерієм

Рівні	Рівні у %		
	Високий	Середній	Низький

	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії	18,7	12,5	46,9	50	34,4	37,5
рівень самооцінки	21,8	18,7	37,5	37,5	40,6	43,7
Узагальнені дані	20,3	15,7	42,2	43,8	37,5	40,6

Наведені дані у таблиці 2.6 уможливлують висновок, за усіма показниками поведінкового критерію ціннісних орієнтацій для більшості учнів притаманним є середній рівень феномену: 42,2 % у КГ та 43,8 % у ЕГ.

Результати вивчення стану сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів за поведінковим критерієм дали підстави стверджувати, що використання учнями засвоєних знань, умінь та навичок морально орієнтованого характеру у індивідуальних та колективних заходах, суспільно значущій праці сформовано на низькому рівні.

Зведені результати стану сформованості ціннісних орієнтацій учнів за всіма критеріями репрезентовано на таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів КГ та ЕГ на констатувальному етапі

Компоненти	Рівні у %					
	Високий		Середній		Низький	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
емоційно-вольовий	15,6	18,7	40,6	40,6	43,7	40,6
змістовий	12,5	15,6	43,7	40,6	43,7	43,7
діяльнісний	20,3	15,7	42,2	43,8	37,5	40,6
Узагальнені дані	16,1	16,6	42,2	41,6	41,6	42,9

Отже, за даними методик, використаних під час констатувального експерименту, ми визначили, що у кількісних показниках між КГ та ЕГ значних розбіжностей нема. За показниками усіх критеріїв ціннісних орієнтацій

молодших школярів переважали показники низького та середнього рівнів сформованості. Отже, емпіричні дані, які ми здобули під час констатувального етапу експерименту засвідчили про домінування низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій учнів – 41,6 % у КГ та 42,9 % у ЕГ.

З урахуванням отриманих результатів під час констатувального етапу ми дійшли висновку щодо недостатньої педагогічної ефективності сучасного освітнього процесу в закладах початкової освіти з формування ціннісних орієнтацій здобувачів. На підтвердження тези наведемо виявлені науковцями [47, с.99] суперечності під час формування досліджуваної якості, між:

- соціально важливими завданнями виховання, які зростають, мають бути вирішеними в умовах Концепції НУШ та недостатньо успішним змістом виховання учнів у освітньому процесі;

- комфортними психологічними умовами виховної роботи освітніх закладів задля формування ціннісних орієнтацій здобувачів, які характеризуються багаторівневим ціннісним освітньо-виховним простором, можливістю добору змісту, форм його здійснення, зміни профілів та інтенсивності практичної діяльності, яка уможлиблює задоволення інтересів та освітніх запитів, та нерозробленістю оптимальних теоретико-прикладних напрямків використання виховного дозвіллевого потенціалу виховної роботи;

- невідповідністю у спрямуванні та змісті виховних методів, які використовують у закладі початкової освіти та сім'ї молодших школярів, і соціальним замовленням у налагодженні єдності зазначених впливів;

- постійними організованими виховними впливами на молодших школярів у початковій школі та стихійними впливами довкілля, які обумовлені складною соціально-економічною ситуацією в Україні, нівелюванням духовності у суспільстві, а відтак, і знецінення особистості;

- неоднозначним ставленням учнів до вимог закладів початкової освіти, які виконують соціальне замовлення на формування у них ціннісних орієнтацій та здебільшого типовими традиційними формами виховної роботи, які забувають про швидкоплинність змін інтересів та потреб дітей, їх батьків.

Висновки до другого розділу

Відповідно до ідей О. Поліщук, О. Пуйо нами виокремлено емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний компоненти ціннісних орієнтацій молодших школярів, яким відповідають емоційно-мотиваційний, когнітивний та поведінковий критерії. Ураховуючи виділені критерії та показники, ми визначили високий, середній та низький рівні сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти.

З метою вияву сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів ми дібрали такі методики, які були надійними та валідними:

1. «Предметні малюнки» (Н. Непомняща) та методика ціннісних орієнтацій М. Рокича, які уможливили вияв домінуючих ціннісних орієнтацій за критерієм «переживанням почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем самоцінності та вчинених ним учинків» (емоційно-мотиваційний критерій).
2. Показник «уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії» ми перевіряли за допомогою адаптованого для молодших тесту «Розмірковуємо про життєвий досвід».
3. Самооцінку молодших школярів ми діагностували із використанням адаптованого варіанту методики Дембо-Рубінштейна, модифікованою А. Прихожан.
4. Рівень сформованості морально орієнтованих знань учнів – за адаптованою методикою «Сюжетні малюнки» (когнітивний критерій).

Ми провели констатувальний експеримент, який дав змогу виявити рівні сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за показниками

когнітивного, емоційно-мотиваційного та поведінкового критеріїв. Під час експерименту за допомогою визначених методів ми дослідили особливості сформованості кожного з показників критеріїв ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти. Отримані емпіричні дані засвідчили про превалювання низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій учнів: 41,6 % осіб у КГ та 42,9 % у ЕГ; з середнім рівнем феномена встановлено 42,2 % у КГ та 41,6 % у ЕГ; найменша кількість здобувачі продемонстрували високий рівень якості (16,1 % опитаних у КГ та 16,6 % у ЕГ).

РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ГРИ

3.1. Обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри

Успішність процесу формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри забезпечується вдало підібраними педагогічними умовами.

Ми розуміємо педагогічні умови системою певних методів, форм, реальних ситуацій, матеріальних умов, які об'єктивно склалися або суб'єктивно створені з метою досягнення конкретної педагогічної мети [54, с. 133].

З метою обґрунтування педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти засобом гри ми проаналізували наукові праці, які найбільш пов'язані з темою нашої роботи.

О.Поліщук визначила такі педагогічні умови формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів під час позакласної виховної роботи:

– визначення мети та завдань формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі виховання з опертям на діяльнісно спрямований, особистісно орієнтований та соціально важливий характер морально орієнтованого спрямування;

- насичення виховного процесу емоційно-ціннісними переживаннями у вирішенні проблемних ситуацій морально орієнтованого типу;

- розвиток діялісно-практичних умінь та навичок вчинків, поведінки та діяльності морально орієнтованого характеру як здатності учнів до результативного використання засвоєних знань морально орієнтованого спрямування у багатогранності власної життєдіяльності [47, с. 7-8].

О.Пуйо виокремила такі педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку засобами рухливих ігор: готовність

вихователів до формування ціннісних орієнтацій старших дошкільників засобами рухливих ігор (передбачає також і співпрацю з батьками); системна робота зі старшими дошкільниками з розвитку емпатії та емоційної чутливості; надання свободи вияву ініціативності дітям у рухливих іграх та застосування засвоєних знань у міжособистісних взаєминах [54, с. 138-144].

Першою умовою формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри є надання школярам свободи вияву ініціативи у іграх та застосування здобутих знань у міжособистісних взаєминах [Там само, с. 144].

Молодші школярі характеризуються високим рівнем самостійності у взаємовідносинах, прийнятті рішень, виконанні різноманітних видів діяльності: гра, навчання, творчість, спілкування, праця. У формуванні цінностей товариства, дружби, відповідальності, доброти, поваги до старших, знання, культури, краси, самостійності, чесності у молодших школярів засобами гри дуже важливою є системність у роботі та узгоджена взаємодія з батьками, з учнями засобами гри. Проте успішність такої роботи залежатиме від того, наскільки здобувачі уміють виявляти ініціативу, коли батьки чи вчитель не здійснює керівництво грою. Науковці зазначають, що ініціативність як якість особистості, виражається у бажанні та умінні ініціативної діяльності, активної реалізації власних задумів, залученні до цього інших [53, с. 13].

У працях Я. Корчака, А. Макаренка, В. Сухомлинського, С. Русової, Ш. Амонашвілі надається важливого значення в розвитку ініціативності учнів. А.Кон, О. Байер, К. Карасьова розглядали ініціативність особистісною якістю. Розвиток ініціативності в ігровій діяльності висвітлено А. Богуш, Н. Луцаном, М. Савченко [54, с. 147].

За Я. Корчаком, ігри забезпечують емоційне піднесення, радість, тому дорослим не потрібно втручатися, забираючи радість у ігровій діяльності з метою збереження порядку. На думку вченого, дитина щиро радітиме перемогам

учасника гри без зовнішнього примусу, виявлятиме повагу до іншого, оскільки для цього потрібно натхнення та свобода [Там само].

На переконання А. Макаренка, дорослі повинні надавати школярам можливість вільного вибору в діяльності, інакше він не зможе вільно діяти та не навчиться переборювати труднощі. Формування уміння прийняття власних рішень забезпечує творчий розвиток дитини в грі. Вчителі та батьки у іграх повинні навчити конструктивному вирішенню конфліктів, умінням співробітництва, позитивної міжособистісної взаємодії. Науковець обстоював необхідність розвитку ініціативності дитини засобом гри [Там само].

На думку В. Сухомлинського, гра сприяє розкриттю творчих можливостей особистості, оскільки вона – радісний провідник духовного поступу [Там само, с. 148].

С. Русова вважає гру засобом формування активності й самостійності особистості, що визначає вияв її ініціативності. Вона закликала вчителів та батьків забезпечувати умови прояву самостійності, можливість діяти за власною ініціативою [Там само].

За Ш. Амонашвілі, щоб розвинути цікаву, духовно багату особистість, дорослим потрібно дозволяти дитині виявляти творчість, ініціативу в грі, забезпечувати можливості перетворювальної та дослідницької діяльності [Там само].

Отже, гра як засіб розвитку особистості та підґрунтя формування цінностей взаємодії, дружби, відповідальності, доброти, поваги до старших, знання, культури, краси, самостійності, чесності повинна передбачати творче вираження дітей. Молодші школярі здатні до самостійного ініціювання, організації ігор і здобуватимуть досвід вирішення проблем під час ігрових ситуацій [Там само, с.150].

За умови відсутності контролю з боку дорослих, особистість може керуватися внутрішнім, який є найважливішим на усіх етапах її зростання та

детермінований внутрішньою мотивацією до виконання будь-якої діяльності. Водночас зовнішні стимулювання знижують внутрішню мотивацію дитини [24].

Уміння особистості проявляти волю, приймати самостійні рішення, прогнозувати ймовірні наслідки ситуацій поведінки, враховувати точки зору інших, визнаючи право іншого на власну позицію та її обстоювання свідчить про навички соціально компетентної поведінки дитини. Для розвитку умінь соціальної компетентності учням доцільно давати можливість свободи у прийнятті рішень, виборі діяльності [14].

За К. Карасьовою, специфічними ознаками гри є її творчий та репродуктивний характер, колективність, нерегламентованість дорослими, що уможливорює вправлення учнями в побудові взаємин у грі, забезпечує формування цінностей відповідальності, доброти, взаємодії, дружби [21].

Ігрова компетенція дітей передбачає сформованість ініціативності, самостійності, ігрових дій, виявів творчості, ініціювання різних сюжетів, взаємодії з учасниками гри, володіння правилами поведінки з однолітками у ігровій діяльності [31, с. 72].

Дитині у грі варто надавати свободу вибору, формувати самостійність та відповідальність за діяльність, проте часто батьки прагнуть до її обмеження у проявах волевиявлення задля власної обережності. У побутових та ігрових ситуаціях дорослі не навчають дітей самостійній організації власної діяльності, що призводить до низьких показників вияву їхньої ініціативності [Там само].

Отже, вчителі та батьки розуміють важливість у забезпеченні вільної гри дитини як чинника розвитку ініціативності та самостійності, проте часто не готові дати «дозвіл» дітям на вияв свободи в ігровій діяльності [Там само].

Концепція Нова Українська Школа [26] наголошує на важливості проявів самостійності, відповідальності, творчості у презентації власних рішень. Проте, як показує практика, ігрові прийоми вчителі не завжди доцільно реалізують.

Типовим є явище страхів батьків та педагогів щодо надання свободи та проявів ініціативи школярів у організації ігрової діяльності [31, с. 80].

Отже, обгрунтована нами педагогічна умова надання свободи молодшим школярам у виявах ініціативи у ігровій діяльності та застосування здобутих знань у практиці міжособистісної взаємодії спрямована на забезпечення поетапної роботи з учнями та батьками, яка передбачає створення можливостей у проявах здобувачами творчості, власної ініціативи, самостійності в грі під час побудови взаємин, вирішення конфліктних ситуацій, у організації гри.

Другою педагогічною умовою формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти засобом гри є неодмінне врахування у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного значення гри у формуванні досліджуваної якості.

Зміст освітнього процесу, на думку О. Поліщук, повинен передбачати обов'язково спеціально підібрані ігри та ігрові завдання, що забезпечуватимуть розвиток умінь учнів морально орієнтованої альтруїстичної діяльності, яка буде віддзеркалювати ступінь сформованості їхніх ціннісних орієнтацій [47, с. 131].

Формування досліджуваного феномену повинно здійснюватися поетапно, з певною послідовністю залучення учнів під час гри до різноманітних морально орієнтованих форм їх індивідуальної та колективної діяльності [54, с. 88-90]. Спочатку у ході гри під час спільного обговорення ситуацій морального характеру, подій діти повинні проєктувати власні дії та вчинки, усвідомлювати можливі результати, прогнозувати наслідки з подальшим корегуванням певних компонентів їх поведінки та діяльності згідно зі сформованими ціннісними орієнтаціями [47, с. 131].

У цьому контексті головним компонентом сформованої системи ціннісних орієнтацій здобувачів є передусім суспільно визначені знання морально орієнтованого характеру, осмислені та здобуті учнями моральні правила, ідеали,

норми, принципи, які впливають на вибудовування їхньої життєдіяльності [Там само].

О.Поліщук зауважує, що засвоєні знання щодо моральних правил та норм поведінки учнів, які були залучені до гурткової чи клубної роботи, де відбувався цілеспрямований процес формування ціннісних орієнтацій, успішно змогли використати у значущих для них ситуаціях при узгодженні власних вчинків, дій та діяльності [Там само, с. 135].

При доборі ігор, які повинні забезпечувати найбільш ефективне формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, важливим є:

- соціальна обумовленість та практична спрямованість ігрової діяльності у процесі формування ціннісних орієнтацій здобувачів;
- урахування співвідношення індивідуальних та колективних педагогічних впливів на молодшого школяра у їх взаємозв'язку;
- розвиток індивідуальної та колективної активності морального спрямування під час діяльності учнів із застосуванням різних форм виховної роботи;
- урахування особливостей виховної роботи (терміну на виконання завдань, напрямів і меж її здійснення) [Там само, с. 133].

Ігри, які спрямовані на формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, потрібно систематизувати за такими ознаками: дидактичною метою, освітньо-виховним змістом; теоретико-практичною вагомістю та педагогічною оптимальністю у розвитку ціннісних орієнтацій учнів; за географічно-часовими межами їх практичного використання з метою засвоєння способів соціально необхідної діяльності морального спрямування та активної участі в різномісних видах благодійної, суспільно корисної, масової співпраці (Додаток Ж).

Важливим у доборі комплексу ігор повинно бути врахування вікових, інтелектуальних і психологічних особливостей та специфіки формування морально-ціннісних орієнтацій учнів закладів початкової освіти. А також

сутності інтегрованого особисто орієнтованого та диференційованого освітньо-виховного змісту, обов'язкового практичного його спрямування, що має забезпечити ефективне формування критичного мислення молодшого школяра й системи оціночних суджень щодо його власних вчинків, поведінки і діяльності та відповідності їх результатів моральним нормам і правилам, прийнятим у суспільстві [Там само, с. 133].

У конструюванні змісту освітнього процесу під час формування ціннісних орієнтацій важливо добирати ігри соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного змісту.

Ми пропонуємо з метою формування ціннісних орієнтацій здобувачів використовувати морально орієнтовані ігри: «Клубочок», «Чарівні окуляри», «Перевтілення», «Квіточка», «Промовисті картинки», «Дзеркало» або «Обмін ролями» тощо.

Доцільними у формуванні цінностей знань та доброти, милосердя є така комп'ютерна програма «Дракончик Гоша рятує Черепашок». Гра має зручний інтерфейс, який структуровано у вигляді анімаційних іконок-сюжетів. Гра не вимагає чіткої послідовності у виконанні завдань. Головний герой гри – Дракончик, який рятує Черепашок. Під час гри учень виявляє здатності до творчого вирішення проблем та осмислює цінність дружби, взаємовиручки, доброти.

Окрім того важливо використовувати інтелектуальні, рухливі та народні ігри.

Аналіз, відбір та систематизація різних ігор повинна включати сукупність таких цінностей:

- патріотизму, Батьківщини. Цьому сприятимуть ігри «З в'юном я ходжу», «Золоті ворота», «Захищай місто», «Підбери одяг для Оленки і Дмитрика», «Оселя в сучасному та минулому часі», «Українські народні свята», «Ярмарок», «У гості до бабусі Ориси», «Екскурсія до музею народної іграшки», «Визначні

пам'ятки міста», «Символи нашої країни», «Загадкові силуети», «Герб міста» та ін.;

- людини, товариства (дружби), справедливості, гідності: «Оціни вчинок», «Супер», «Що трапилось з героєм?», «Як вчинити», «Знайди причину», «П'ять моїх гарних якостей», «Чемні діти», «Уяви себе на місці...», «Квітка доброти», «Кіт і мишка», «Шишки, жолуді, горіхи», «Зайці в лісі», «Тихіше їдеш – далі будеш», «Зустріч», «Коли приходять доброта», «Ласкавий ланцюжок» та ін.;

- сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших: «Я вмю поступитись», «Відгадай емоцію», «Скажи пестливо», «Маленькі помічники», «Назви членів своєї сім'ї», «В цьому домі ми сім'я», «Шуліка», «Струмок», «Курочки»; «Гарний друг», «Добре-погано», «Сердечко тримай – чарівні слівця згадай», «Чарівник», «Намісто етичних слів», «Чарівні скельця», «Привітай рідного» та ін.;

- праці та творчості, ощадливості: «Усі професії потрібні», «Відгадай професію за описом», «Мереживо», «Пиріжок», «Курочки», «У ведмедя в лісі», «Стадо», «Мисливець», «Вудка», «Фарби», «Хто ким працює», «Кому що потрібно для роботи», «Що зайве», «П'ять крапок», «Весела палітра», «Вгадай, що вийде?», «Чарівна палітра», «Що це може бути?», «Придумай сам» та ін.;

- знання: «Я знаю», «Чого на світі не буває?», «Симетричні предмети», «Клубочки», «Халі-хало», «Веселка», «Розрізні картинки», «Виклади орнамент», «Равлик», «Болото», «Алфавіт», «Фанти», «Летить – не летить», ігри з Лего: «Візерунки», «Запам'ятайки», «Зміюка-закарлюка», «Спина до спини», «Кубик-звисайлик», «Підступна рівновага» та ін.;

- культури, краси: «Явір-яворові люди», «Сірий вовк», «З в'юном я ходжу», «Привіт, сусіде!», «Телефон», «Шикуйсь!», «Опиши свого товариша», «Великий – маленький», «Знайди друзів фарби», «Теплий – холодний», «На що схоже?», «Домалюй до образу», «Перевертні», «Малюємо, чим хочемо», «Веселі плямки», «Чудові перетворення» та ін.;

- природи: «Завивка капусти», «Чарівний ліс», «Гуси-лебеді», «Щука і карасі», «Зайці в лісі», «Переселення жаб», «Пташки в клітці», «Коники», «Гуси», «Плутанка», «Змія», «Півнячий бій», «Харчовий ланцюг», «Вода, повітря, земля, вогонь», «Пізнай своє дерево», «Порівняй і знайди», «Покажемо життя і ріст дерев», «Летить-не летить», «Незвичайні речі на землі», «Птахи», «Виверження вулкану», «Екологічний світлофор» та ін.;

- здоров'я, самостійності, чесності: «Третій зайвий», «Займи місце», «П'ятнашки», «Паличка-виручалочка», «Кільце», «Гуси – гуси», «Баба Куца», «Жмурки звичайні», «Здогадайся: Хто це?» , «Козаки – розбійники», «Злови веселку», «Світлофор», «Живий світлофор», «Перейди вулицю», «Де чия машина», «Так чи не так», «Назви правильно», «Що не можна робити?», «Не потраплю я в біду», «Чим небезпечний, чим корисний?» та ін.

Класифікація ігор, які спрямовані на формування ціннісних орієнтацій учнів, розроблена нами з урахуванням результатів аналізу теоретичних основ нашої проблеми та практики закладів початкової освіти, не може бути сталою, вона може постійно змінюватися.

Отже, системна робота з використанням ігор повинна бути спрямована на розвиток цінностей патріотизму; товариства, справедливості, гідності; сім'ї, відповідальності, доброти, поваги до старших; праці та творчості, ощадливості; знань; культури, краси; природи; людини, здоров'я, самостійності, чесності, емпатії [54, с. 142].

Важливою є також робота з розвитку емоційної чутливості учня, яка характеризується умінням дешифрування власних емоційних станів, реакцій інших та наданням посиленої емоційної підтримки. Молодші школярі можуть зчитувати бажання та емоції інших, виконувати рольову децентрацію. Емпатія та рефлексія здобувачів є значущими складниками їх емоційного, соціального інтелекту, емоційної культури [Там само].

Емоційна чутливість молодших школярів виражається в їх інтересах, реакціях під час різних ситуацій, емоційних станах радості, подиву, презирства, відрази, страху, сорому, провини. Емоційна чутливість характеризується динамікою емоцій, здатністю до легкого переключення з однієї емоції на іншу, переходу з одного стану в інший; умінням реакції на зміни ситуацій, обставини, партнерів; висока адаптивність у нових умовах. Зазначені ознаки передбачають специфіку емоційної сприйнятливості школяра, тому їх потрібно враховувати під час планування роботи з формування ціннісних орієнтацій [Там само].

Молодший школяра повинен мати сформовані уміння розпізнавання власних емоцій та емоцій інших, розуміння причин різноманітних емоційних реакцій, зчитування емоційних переживань з жестів і міміки, передачі власних почуттів за допомогою засобів вербального та невербального самовираження. Вчитель повинен організувати ігрову діяльність учнів, у якій вони будуть виявляти різні емоції в ситуаціях, щоб емоційно розвантажити та ознайомити із способами переведення негативних емоцій в позитивні, адже заборона вияву емоцій негативно позначається на емоційному здоров'ї дитини. Рефлексивний етап під час гри з учнями сприяє розвитку аналітичних умінь з урахуванням емоційних станів учасників, визначень факторів тих чи інших емоційних реакцій, способів впливу на ситуації дітей, керуючись власними емоціями [Там само].

Рефлексивність особистості передбачає її здатність до критичної оцінки власних дій та зміни згідно з цим мислення та діяльності [Там само, с.144].

Концепція С. Рубінштейна пропонує рефлексію як найбільш визначальну у самодетермінації особистості. Науковець визначав рефлексію особистості самоусвідомленням себе як суб'єкта, що є власним «я» її в реальному бутті [Там само]. Тому прийоми рефлексії під час формування ціннісних орієнтацій молодших школярів є доцільними у ігровій роботі, адже вони спрямовані на розвиток у дітей навичок аналізу власних емоційних станів та станів інших,

знаходження способів удосконалення взаємодії сприятливого конструктивного спілкування, проявів емпатії та емоційної чутливості [Там само].

Третьою педагогічною умовою формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри є розробка вчителем спеціальної технології.

Технологія формування ціннісних орієнтацій особистості дитини молодшого шкільного віку засобом гри передбачає спільну діяльність педагогів, батьків, дітей та включає 5 етапів: ціннісно-орієнтований, мотиваційно-комунікативний, конструктивно-моделюючий, практико-орієнтований та аналітико-проективний. Схарактеризуємо ці етапи.

1.Ціннісно-орієнтований етап повинен включати виявлення сукупності ціннісних орієнтацій, які доступні розумінню дітей молодшого шкільного віку та сприяти розробці програми «Ти да я, да ми з тобою», спрямованої на спільну діяльність педагогів, батьків, дітей.

Програма «Ти да я, да ми з тобою» передбачала такі напрями: робота з колективом учителів, педагогів початкових класів; робота з батьками учнів та школярами.

Програма передбачає позаурочні заняття на групі продовженого дня, які проводяться щодня упродовж березня-травня. Кожне заняття присвячене одній з тем, пов'язаних з ціннісними категоріями: дружба, доброта, щедрість, самоповага, самостійність, відповідальність, повага до старших, творчість, краса, любов до Батьківщини. Як дидактичні матеріали використовуються кращі зразки дитячої літератури (твори В. Сухомлинського та ін.), мультиплікації та кінематограф, пов'язані з тематикою морально-етичних категорій. Також передбачено безліч творчих завдань, що сприяють вивченню психологічних особливостей кожної дитини. Програма передбачає різні види ігор (рухливі, народні, спортивні, інтелектуальні) з наступною рефлексією.

На цьому етапі варто формувати ціннісні орієнтації особистості дитини молодшого шкільного віку за таким алгоритмом: знайомство з цінністю,

акцентування уваги; усвідомлення цінності, розширення та поглиблення знань про неї; пробудження адекватних емоцій, що передбачає або емоційне прийняття цінності, або її відкидання; включення цінності до системи ціннісних орієнтації особистості; прояв, реалізація цінності у діяльності та поведінці; зміна ціннісних орієнтації особистості дитини молодшого шкільного віку [54, с. 142].

На даному етапі доцільно розробити програму підвищення кваліфікації педагогів (12 годин) та пропедевтичного курсу для батьків (8 годин) з проблеми формування ціннісних орієнтації дітей засобом гри.

2. Мотиваційно-комунікативний етап передбачає розгляд цінностей школярами у процесі освоєння змісту програми комплексу ігрових завдань з учнями у позаурочний час, вибудовування взаємовідносин з педагогами (музики, фізичної культури, вихователів групи продовженого дня, педагогів-організаторів) та батьками, реалізацію програм для батьків та педагогів [Там само, с. 143].

У процесі навчання педагоги повинні активно працювати у групах, обговорювати актуальні проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей та ділитися досвідом. Батьки також повинні бути залучені до процесу виховання, виявляти активність в ході бесід, індивідуальних консультацій, на класних заходах (виступати у ролі глядачів, учасників гри), стимулювати зацікавленість дітей [Там само].

3. На конструктивно-моделювальному етапі доцільною є подальша реалізація програми для дітей молодшого шкільного віку, у ході якої відбуватиметься подальше ознайомлення учнів із цінностями, уточнюватиметься їх значення, розучуватимуться ігри, спрямовані на відпрацювання моральних умінь, закріплюватимуться ігрові правила, відбуватиметься рефлексія [Там само].

4. Практико-орієнтований етап повинен передбачати подальшу реалізацію виховної програми з формування ціннісних орієнтацій учнів молодшого шкільного віку за допомогою гри, залучення педагогів та батьків до спільної

діяльності. У ході занять – ігор виявлятимуться такі якості, як: товариськість, дружба, відповідальність, доброта, повага до старших, самостійність, чесність та ін. [Там само].

У процесі реалізації даного етапу варто проводити рефлексію емоційного стану дітей, яка дозволить визначити позитивну динаміку емоційно-чуттєвого стану дітей у процесі діяльності. Потрібно підготувати рефлексивний екран з метою допомоги учням у формулюванні своїх думок про спільну діяльність з використанням методики незакінченого речення. На основі аналізу усних суджень, змісту міні-творів, поведінки дітей, міміки, жестів, проявів емоцій під час гри педагог відстежуватиме динаміку прояву ціннісних орієнтації та визначатиме рівень формування ціннісних орієнтацій особистості молодшого школяра [Там само].

5. Аналітико-проективний етап технології спрямовано на підвищення рівня знань педагогів та батьків з питань формування ціннісних орієнтації, теорії гри та методики її включення в діяльність освітньої установи та в процесі організації дозвілля дітей; впливу гри на розвиток молодших школярів.

Отже, ми вважаємо, що процес формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри буде ефективним за таких умов:

- надання школярам свободи вияву ініціативи у іграх та застосування здобутих знань у міжособистісних взаєминах;
- врахування у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного значення гри у формуванні досліджуваної якості;
- розробки вчителем спеціальної технології, яка складатиметься з 5 основних етапів: ціннісно-орієнтованого, мотиваційно-комунікативного, конструктивно-моделювального, практико-орієнтованого, аналітико-проективного.

3.2. Програма розвитку ціннісних орієнтацій учнів засобом гри

Задля перевірки успішності обґрунтованих вище педагогічних умов формування досліджуваної якості упродовж березня-травня 2023 р. ми організували формувальний етап педагогічного експерименту. Експеримент було здійснено шляхом використання в освітньому процесі ЕГ теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій здобувачів у позакласній виховній роботі за допомогою гри [47, с. 159].

У контрольній групі освітній процес відбувався без змін, а у експериментальній – відрізнявся особливостями організації позакласної виховної роботи.

Під час реалізації обґрунтованих вище педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри усі заходи були спрямовані на розвиток емоційно-вольового, змістовного та діяльнісного компонентів досліджуваної якості.

Під час першого ціннісно-орієнтованого етапу сконструйованої технології формування ціннісних орієнтацій здобувачів ми розробили програму підвищення кваліфікації педагогів (музики, фізичної культури, класоводів, вихователів групи продовженого дня, педагогів-організаторів) (12 годин) з проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей засобом гри, яка включала такі форми:

1. Семінар-тренінг класних керівників. Методичне перехрестя «Виховуємо людину». (4 год).
2. Актуальні проблеми формування ціннісної сфери молодших школярів (семінар-практикум). (2 год).
3. Як формувати ціннісні орієнтації учнів засобом гри? (дискусія). (2 год).
4. Гра у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів (тренінг) (4 год).

Окрім того було створено пропедевтичний курс для батьків (6 годин), який передбачав такі форми роботи:

1. Народна педагогіка, народна казка у формуванні морально-етичних цінностей у дітей. (бесіда). (1 год).
2. «Гра – основа всебічного розвитку молодшого школяра». (круглий стіл). (1 год).
3. Гра в житті дитини. Світ сімейних захоплень. (тренінг). (1 год).
4. Цінність взаєморозуміння та взаємоповаги. Як уникати конфліктів з власними дітьми? (1 год).
5. Українські народні традиції та ігри в сімейному вихованні та формуванні цінностей сім'ї (1 год). (лекція).
6. Спільна діяльність батьків і дітей як спосіб формування морально-етичних цінностей молодших школярів. (семінар-практикум) (1 год). [9, с.42].

Позакласну діяльність з учнями ми будували як систему заходів, які передбачали морально зорієнтоване спрямування знань, сформованих умінь та навичок їх використання під час колективної та індивідуальної участі дітей; які були соціально значущими, враховували суспільно-корисну і добродійну діяльність [Там само].

Щоб сформувати систему ціннісних орієнтацій у здобувачів, ми під час планування виховної роботи здійснювали відбір та систематизацію різних ігор, спираючись на цінності: патріотизму, товариства (дружби), справедливості, гідності, сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших, праці та творчості, ощадливості; знання, культури, краси, людини, здоров'я, самостійності, чесності [Там само].

Задля формування ціннісних орієнтацій молодших школярів було розроблено систему розвивальних занять у позаурочний час, яка передбачала бесіди, ігрову програму, години спілкування. Систему календарного планування виховної роботи подано у Додатку Є.

Кожне заняття тривало 30 хвилин, розпочиналось з «розминки», завершуючись вправою чи релаксацією. Розроблені заняття охоплювали різні теми: «Ідеальна особистість», «Посміхнись і лише доброму навчись», «Ліки довкола нас», «Мова – душа народу. Цінності українців», «Здоровий спосіб життя», «Я – маленький українець», «Дружба та товаришування», «Що таке «добре» і що таке «погано»?», «Добре роби, добре й тобі буде», «Наші емоції», «Вічні цінності очима учнів», «Як ми себе поводимо?», та ін. У ході розігрування та вирішення певних ситуацій спочатку молодші школярі чинили так, як вважали за необхідне, а потім обговорювали одержані результати, знову розігруючи ситуації з аналогічними проблемами [Там само].

Під час кожного заняття здобувачі отримували нові, засвоювали та коригувати знання щодо моральних цінностей, усвідомлювали власні емоції та почуття, вчилися їх вияву, застосуванню отриманих знань у власній поведінці, прийманню складних рішень.

Формування ціннісних орієнтацій учнів забезпечувався створенням психологічно сприятливої атмосфери в колективі, добром різнотипних ігор морального характеру, усвідомленням кожним цінностей колективно зроблених висновків, оптимальною тривалістю занять та їхньою системою, вмільм поєднанням ігрових вправ з іншими методами (мозковий штурм, евристична та репродуктивна бесіди, розповідь тощо) [Там само].

Водночас з метою формування ціннісних орієнтацій у дітей молодшого шкільного віку було проведено класну годину на тему «Ідеали у житті». Вчитель з метою опанування здобувачами морально-орієнтованих знань, розвитку відповідних мотивів і потреб використовував елементи «мозкового штурму». Така побудова змісту заняття була націлена на формування емпатії, чуйності та подолання моральної байдужості учнів, що, у свою чергу, сприяло створенню умов для генерування ними власних ідей для спільного пошуку оригінальних шляхів вирішення різноманітних моральних ситуацій. У ході заняття мозковий

штурм дав змогу з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей та міри емоційності молодших школярів розкритися кожному, оскільки критика висловлювань або ідей дітей була заборонена. Вихователь підтримував кожну висловлену ідею [Там само, с. 46].

Зметою формування цінностей людини, розкриття у здобувачів позитивних і негативних якостей, вияву умінь, талантів, уміння взаєморозуміння та бачення позитивного у інших було проведено годину спілкування «Моє життя, мої захоплення, мої таланти».

Спочатку вчитель у вступній бесіді окреслив цінність кожної особистості та наголосив на важливості толерантного ставлення до інших, потім було проведено ігрову програму.

Так під час гри «Супер» школярі утворили коло. Потім вони по черзі ставали у центр кола та розповідали про власні таланти, уміння та якості, (наприклад, «я умію співати», «я умію гарно читати», «у мене гарно виходить допомагати мамі, складати Лего, пазли тощо»). На кожне висловлення того, хто стояв у центрі кола, інші відповідали: «Супер!» та піднімали уверх великий палець. Обов'язковою вимогою до проведення гри був вихід на середину кола кожного школяра [Там само].

Під час гри «П'ять моїх гарних якостей» діти на аркушах паперу обводили пальці своєї руки. Потім на кожному пальці учні записували власні гарні якості, таланти, уміння. Під час рефлексії у кінці гри відбулося її обговорення за такими запитаннями: Наскільки легко вам було виконувати завдання? Які риси вам сподобалися у собі найбільше? А у інших? Чи потрібні людині позитивні риси? Навіщо? Як позитивні якості можуть допомогти кожному в житті? Чи ідеальною є людина? Які негативні якості вас відштовхують в інших? Чи можуть приносити негативні риси користь іншим? Чому?

Значну частину заняття було присвячено бесіді щодо негативних якостей та іграм, спрямованим на корекцію негативних рис дитини.

У грі «Продовж речення» здобувачі починали речення зі слів: «Я хочу позбутися у собі таких рис:.....» чи «Мені не подобається в собі.....».

У ході гри «Похвались своїми талантами, здібностями, гарними якостями» учасники мали змогу похвалитися власними позитивними якостями, уміннями, здібностями, талантами, розповідаючи по черзі про одну рису, обґрунтовуючи її прикладами з життя. Наприклад: я старанний школяр, тому що...; мої друзі люблять мене за те, що... тощо [Там само].

Окрім того з метою формування цінностей дружби, поваги, людини на класну годину «Образи і образливість» було запрошено психолога, яка ознайомила дітей з поняттям «образа» та «образливість». Захід було спрямовано на формування умінь аналізу запропонованих ситуацій, характеристики достойних і недостойних вчинків, передбачення їх наслідків; контролю і аналізу власних вчинків, виховання потреби здійснення достойних вчинків, поваги до людей [Там само].

Діти зачитували оповідання В. Сухомлинського «Образливе слово» та аналізували твір. Потім відбулася гра-вікторина за змістом оповідання, яка передбачала відповіді на запитання школярів: Яким був вчинок сина? Чи зрозумів син власну помилку? Чи були у вас подібні ситуації? Чому ми інколи ображаємо інших? Чи потрібно уміти прощати? Що ж означає – бути Людиною? Кожен отримував за правильні відповіді на питання жетони. Той, хто набирав їх найбільшу кількість, став переможцем [Там само].

Психолог зачитувала вірш та казку про образу, донесла інформацію про шкідливість звички легко ображатися та тримати негативні емоції, пропонувала різні ситуації з життя для обговорення та спонукала школярів до обдумування та аналізу власних вчинків [Там само].

У ході гри «Час прощати» учні відпрацьовували здатність брати на себе відповідальність; здатність до осмислення власних емоцій та почуттів; до вивільнення від негативних емоцій; уміння бачити причини і шляхи виходу з

ситуацій; уміння пробачати і бачити справжні причини образ; отримували покроковий алгоритм роботи з негативними емоціями; вчилися будувати модель найефективніших взаємовідносин; гармонійно будувати власні кордони.

У кінці заняття здобувачі переглядали мультфільм «Образливе слово» та під час роботи в групах формували власні правила спілкування, які допоможуть у житті [Там само].

Школярі аналізували твори В. Сухомлинського «Миколі стало легше», «Огірки навколо колодязя». Діти висловлювалися з приводу вчинків Миколки, який не зміг вчасно попросити пробачення у бабусі за образу. Наводили приклади ситуацій з життя, у яких почували себе ображеними та ображали інших.

Під час класної години «Цінності знань та книги» учні не лише ознайомилися з історією народження книги, а й брали участь у ігровій програмі. Так під час гри «Продовж прислів'я» діти актуалізували знання щодо прислів'їв про знання та книгу. Працюючи у парах, учні створювали «Правила поведінки з книгою» [21].

Потім учні об'єднувалися у команди по 5 осіб та було проведено вікторину, причому кожна група отримувала по 5 запитань.

Під час гри «Так чи ні» дітям потрібно було підтвердити чи спростувати інформацію, яка стосувалася теми.

Гра «Пояснення прислів'їв» передбачала тлумачення школярами запропонованих учителем прислів'їв та афоризмів про цінності книг.

У кінці заняття відбулася підсумкова бесіда, під час якої здобувачі рефлексували з приводу того, що дізналися, що їх вразило та над чим варто задуматися у майбутньому [Там само].

З метою формування цінностей чесності, людяності нами проведено виховну годину «Брехнею світ пройде, а назад не вернешся» (Додаток И). Учитель провів мозковий штурм на визначення поняття «чесність», потім учні аналізували ситуації з твору В. Сухомлинського «Пихатий півень».

Перегляд школярами відеоролику «Корисні підказки. Якщо ти скоїв поганий вчинок» та його обговорення, аналіз ситуацій сприяли розширенню змісту понять «чесність»; формуванню високих моральних якостей: чесності, правдивості, справедливості; розвитку поваги один до одного, доброзичливості. [9, с.112].

Окрім того учні відповідали на проблемне запитання вчителя: Як ви вважаєте, чи завжди потрібно зізнаватися у скоєному поганому вчинкові? До чого призводить брехня?

З метою формування цінностей доброти, милосердя було проведено цикл виховних заходів: родинне свято «Наші бабусі», виховну годину «Доброта і милосердя у твоєму житті», виховну годину з теми: «Твори добро, бо ти – Людина» [Там само].

Під час виконання різних ігрових дій (складання правил доброти і милосердя, складання асоціативного куща «Доброта») діти ознайомилися з поняттями та законами справедливості; милосердя, доброти, у них розивалася чуйність, любов та повага до ближнього; емпатія, формувалося прагнення духовного самовдосконалення [Там само].

Спортивна година «Спритні хлопчаки», участь дітей у веселих конкурсах та естафетах, спортивних іграх: «Футболіст», «Пілоти» та ін. сприяло формуванню цінностей здоров'я та здорового способу життя.

З метою формування у молодших школярів цінностей природи було організовано екологічну гру-вікторину, яка складалася з 8 конкурсів: «Світ рослин», «Правила друзів Природи», «Вірю – не вірю», «Збери грибочки», «Забавні тваринки», «Впізнай тваринку», «Четвертий зайвий» [Там само].

Ціннісно-орієнтований етап формування цінностей молодших школярів окрім того передбачав підвищення кваліфікації учителів, роботу з батьками.

З метою допомоги батькам у формуванні ціннісно-моральних орієнтирів, формування позитивних ідеалів у їхніх дітей було проведено батьківські збори з

теми «Формування особистісних орієнтацій, ідеалів молодших школярів» у формі лекції з елементами дискусії. План зборів включав такі питання:

1. Вступне слово вчителя.
2. Обговорення проблеми специфіки молодшого шкільного віку.
3. Особистісна спрямованість, ідеали дітей та шляхи їх формування.
4. Аналіз ситуацій з батьками щодо формування ідеалів дітей [Там само].

Під час проведення семінару-тренінгу для класоводів, вихователів групи продовженого дня, вчителів музики, фізкультури, педагогів-організаторів «Виховуємо людину» було використано вправу «Конструктор основних орієнтирів виховання». Педагоги об'єднувалися в групи та отримували картки – матриці, де були зазначені головні виховні орієнтири: ціннісне особистісне ставлення до держави та соціуму; ставлення до природи, мистецтва, людей, до праці, до себе [Там само].

Матрицю потрібно було заповнити фактичним матеріалом за методикою конструктора. Відбувався обмін досвідом, оскільки освітяни презентували напрацювання.

Під час семінару-тренінгу «Модель морального виховання» учителі створювали ідеальні моделі морального виховання дитини-школяра та моделі життєдіяльності класного колективу з опертям на загальнолюдські цінності [31, с. 28].

Учасники тренінгу склали «Заповіді вчителя початкових класів» та презентували власні результати. Водночас важливим виявилось виконання вправи «Гармонійна взаємодія», спрямованої на подолання внутрішнього дискомфорту та невпевненості вчителів, досягнення їх внутрішньої гармонії, яка сприяла взаємодії з учнями у освітньому процесі [Там само].

Окрім того Для батьків було організовано круглий стіл на тему «Гра – основа всебічного розвитку молодшого школяра». У першій частині батьків ознайомили з проблемами гіперактивності учнів молодшого шкільного віку

та проблемами формування цінностей комунікації за умови непередуманості організації ігор в житті дитини. У другій частині відбувалося обговорення батьками ситуацій за темою заходу. Ситуації пропонували типові та актуальні. Для прикладу: учень не хоче виконувати домашні завдання та більшість часу сидить за комп'ютером, на прохання батьків працювати не реагує або вередує. Як діяти в цій ситуації? Батьки пропонували власні варіанти розв'язання проблеми, потім вчителі та вихователі обґрунтовували свої позиції, пояснювали, що дитина не обиратиме гаджет, якщо є змога гратися у веселі ігри з батьками чи з друзями. Під час третього етапу батьки обговорювали інформацію «Гра – провідний вид діяльності молодшого школяра», де відбулося узагальнення важливості ігрової діяльності для фізичного та психологічного здоров'я, визначалась потенційна можливість формування цінностей дружби, культури взаємодії, емпатії, милосердя засобами гри [Там само].

На завершення вчитель пропонувала батькам поради щодо формування ціннісних орієнтацій власних дітей, зокрема організовувати ігри разом з дітьми, проводити спільно дозвілля [Там само].

Під час мотиваційно-комунікативного етапу формування ціннісно-моральних орієнтирів учнів відбувався процес розгляду цінностей школярами у процесі подальшого засвоєння змісту програми, вибудовування взаємовідносин з педагогами (музики, фізичної культури, вихователів групи продовженого дня, педагогів-організаторів) та батьками, реалізація програм для батьків та педагогів.

На наш погляд, щоб сформувати ціннісні орієнтації учнів, потрібно удосконалювати теоретико-методологічну підготовку вчителів закладів початкової освіти, педагогізувати батьків здобувачів з метою залучити їх до співпраці з педагогічними колективом закладу та здійснювати системно освітній процес з учнями в контексті вдосконалення їх ігрової діяльності [Там само].

Саме тому на цьому етапі робота з педагогами, з молодшими школярами та з їхніми батьками продовжувала відбуватись паралельно.

Для педагогічних працівників було організовано дискусію «Як формувати ціннісні орієнтації учнів засобом гри?», під час якої кожен міг висловитись з приводу означеної проблеми та поділитися досвідом використання ігрових форм діяльності у вихованні дітей, які сприяють формуванню досліджуваної якості [Там само, с. 69].

Оскільки професія вчителя є постійним проникненням у непростий світ особистості, то під час заходу ми зосереджували увагу на процесі розвитку та виховання значущих ціннісних орієнтацій краси, людини, знань, творчості, добра, любові, справедливості засобом гри у молодших школярів [Там само].

У ході аналізу практичних проблемних ситуацій, які виникали з учнями під час ігор вихователі, учителі та педагоги-організатори формулювали правила проведення гри задля ефективного керівництва, яке спрямовувалося на самостійність дітей в їх організації та розв'язання проблемних ситуацій [Там само].

Під час обговорення педагоги дійшли висновку: у формуванні системи цінностей здобувачів важливим є рівень особистого життя учителя; його професійний складник; взаємодія педагогів з учнями та їх батьками [Там само].

Тому у ході дискусії визначено необхідним здійснення вихователем, насамперед, рефлексії та оцінки власного життя; сприймання власних поведінкових інтенцій та ситуацій у професійній та особистісній сферах. Водночас важливим є виховання у здобувачах самодостатніх особистостей, вільних у власних думках та проявах, а вчителям потрібно рефлексувати власні можливості вільно мислити, захоплюватись і радіти чужим успіхам, бажати робити добро та вчити відчуттю краси довкілля [Там само].

З метою педагогізації батьків було проведено дискусію «Цінність взаєморозуміння та взаємоповаги. Як уникати конфліктів з власними дітьми?» Працюючи в групах, батьки обґрунтовували власні варіанти вирішення проблеми важливості взаєморозуміння та взаємоповаги. Потім групи репрезентували

невеликі усні повідомлення за результатами обговорень. На захід було запрошено психолога, яка поділилася інформацією щодо причин конфліктів, шляхів їх уникнення та розв'язання з дітьми, обґрунтовуючи цінність поваги, партнерських стосунків між батьками та дітьми. Більшість батьків дійшли до висновку, що важливим є конструктивне вирішення проблемних ситуацій у сім'ї та намагання зрозуміти власну дитину, причини її вчинків; подолання страху у висловлюванні власних думок чесно, проговорювання з дитиною причин невдоволення; намагання вислухати дитину; пропонування власних варіантів виходу з конфлікту та порівняння їх з тими, які запропонувала дитина [Там само, с. 29].

Потім вчитель запропонувала ігрові способи розв'язання дитячих конфліктів. На наступному етапі було проведено тренінг, під час якого батьки, працюючи у парах, виконували різні завдання на вирішення конфліктів. Головною метою тренінгу було сформувати у батьків шляхом ігор установку на конструктивне вирішення конфліктів у спілкуванні. Були відпрацьовані уміння поступатись, йти на компроміс, проявляти емпатію [Там само].

Щоб сформувати у молодших школярів потребу у дотриманні норм морально орієнтованої поведінки, потрібно діяти комплексно. Важливо ознайомити дітей з цінностями людини, життя, природи, краси, праці, творчості, Батьківщини, добра, милосердя, справедливості, дружби, сформувати уміння раціонально використовувати ці знання у власній поведінці, осмислювати наслідки аморальних вчинків, взаємозв'язку довкілля, здоров'я, праці, творості та життя людини, дотримуватись правил поведінки в соціумі, бути активним у суспільно корисній праці.

Саме тому на цьому етапі роботи з школярами у позакласній роботі ми працювали над формуванням знань про систему цінностей, про емоції та їхні причини, шляхи впливів на емоційний стан (гумор, переключення, констатація, підтримка). Було використано ігри «Подаруй емоцію», «Абетка емоцій», «Відгадай емоцію», «Дзеркало емоцій» задля розуміння власних емоційних

станів. Під час ігор учні навчалися за обличчям дешифрувати настрій інших, формували здатності до співчуття тим, хто цього потребував, у дітей розвивалась здатність до покращення власного настрою. Під час гри «Зрозумій мене» здобувачі навчилися визначати причини власних негативних емоцій, проявляти співпереживання.

Школярам пропонували переборювати власний негативний настрій та негативні емоції засобом сміху. Ми запропонували пограти в гру «Кімната сміху», де учні використовували вивчені на уроках гуморески, смішинки.

З метою формування в учнів цінностей милосердя, доброти у позакласний час було організовано морально-етичні ігри «Гарний друг», «Добре-погано», «Сердечко тримай – чарівні слівця згадай», «Чарівник» та ін. (Додаток С).

Наприклад, під час проведення гри «Добрий друг», яка була спрямована на формування у школярів узагальненого розуміння дружби, діти крокували під музику по колу. Коли музика стихала, вихователь давав м'ячик одному з гравців, а той називав ім'я друга, говорив гарні слова про нього [Там само, с. 52].

У ході гри «Сердечко тримай – чарівні слівця згадай» з метою продовження формування у здобувачів вербальних та невербальних засобів комунікації (привітання, вибачення, попрохання, подяки...) діти стояли у колі, а ведучий у середині кола брав сердечко і передавав по черзі його гравцям, пропонуючи виконати певні завдання: привітатися із другом, вибачитися за ганебний вчинок, попросити про допомогу; подякувати рідним; запросити в гості. Кожен учень отримував сердечко та передавав його іншим, виконавши завдання ведучого. Гра тривала доти, доки сердечко не обійшло усе коло [Там само].

Окрім того у позакласній роботі ми використовували спадщину В.Сухомлинського. Зокрема учні читали оповідання «А серце тобі нічого не наказало?», «Білка і добра людина», «Бо я – людина» та ін.; обговорили виховні ситуації, описані у творах, аналізували вчинки героїв творів, шукали можливості для розв'язання ситуацій [Там само].

Під час проведення формувального експерименту ми організували в ЕГ бесіду з теми «Що потрібно цінувати в друзях?», у ході якої було обговорено найголовніші особистісні якості, які учні цінують в інших. Школярі вказали, що цінують найбільше чесність, справедливість, доброту, вміння ділитися, допомагати, жартувати. Здобувачі дійшли висновку, що справжні друзі завжди діляться домашніми завданнями, іграшками, новинами, таємницями. У результаті узагальнено, що задля можливості мати справжніх друзів, потрібно самим навчитися бути справжніми друзями [Там само].

Конструктивно-моделюючий етап формування ціннісних орієнтацій учнів передбачав активну реалізацію програми для дітей молодшого шкільного віку, яка була спрямована на ознайомлення здобувачів із цінностями, навіювання їх значущості для подальшої життєдіяльності [54, с. 167].

У позакласній роботі розучувалися ігри, які сприяли формуванню моральних умінь, закріплювалися ігрові правила, відбувалася рефлексія.

Під час проблемної дискусії з теми «Чи маю я радіти, коли іншому добре?» було поставлено школярам такі проблемні питання: Чи вмієте ви радіти успіхам своїх однокласників? Чи потрібно вболівати за когось, коли йому погано? Чи потрібно радістю ділитися з іншими? Ми помітили, що учні небадуже поставилися до виконання завдання та емоційно реагували на запитання. Діти зауважували, що важко радіти, якщо ти програв, а інший хтось виграв. Здобувачі виявили активність та дійшли висновку, що важливо радіти успіхам інших, але це складно. Водночас задля дружби учні зголосилися навчатися мистецтву культури емоцій [Там само].

Окрім того на цьому етапі роботи з молодшими школярами наша діяльність спрямовувалася на формування умінь ігрової взаємодії на ціннісних засадах. У кінці кожної гри проводилася рефлексія, учнів мотивували до проявів ініціативи в іграх, відповідальності за дотримання правил гри та формували командний дух, прояв турботи та підтримки друзів. Окрім того ми вводили в організацію

ігрової діяльності задля формування ціннісних орієнтацій малі фольклорні жанри: дружилки, мирилки, заохочувальні римівки, які діти скандували перед початком змагальних, ігор та після них.

Застосування колективних народних рухливих ігор сприяло формуванню у школярів здатності до самостійного прийняття рішень, вияву співчуття, дружелюбності, милосердя та взаємодії з іншими [Там само].

У грі «Мир-миром!» діти переживали різні емоції, вдавали, що сваряться й миряться. Вчилися радісно й щиро миряться. Школярі, тримаючись за руки, утворювали велике коло. Двоє дітей йшли у коло, бралися за руки і витягували їх вперед, а ноги зближувалися в одному місці, одхилялися назад і оперативно крутилися в один, в інший бік, співаючи спільно пісню. Рапто одні з них опускав руки, і обидва опускалися на землю. Обидва гравці підводилися, одверталися один від одного і стояли. Ті, хто в колі, знову віддалялися, ходили, співаючи пісню:

Мир-миром!
 Пирого з сиром,
 Варенички в маслі,
 Ми дружечки красні –
 Помирімося!

Двоє, що перебували в колі, не хотіли миритись, але їм співали цю пісню. Потім учні поверталися один до одного, всміхалися, бралися за руки і йшли по колу, співали разом з усіма пісеньку. Потім двоє інших гравців йшли у коло, і гра продовжувалася.

Вихователь на власний розсуд обирав ведучого, вирішував складні ситуації, коли хтось не хотів виконувати завдання чи виявляв негативні емоції.

З часом під час експериментального навчання ми помічали, що діти виявляли більшу уважність, доброту, емпатію у ставленні до однокласників,

більш ініціативно ставилися до вибору гри та ігрової діяльності. Менше було таких дітей, які не виявляли інтерес до гри або втрачали інтерес.

Окрім того під час зазначеного етапу відбувалося подальша робота з батьками, яка спрямовувалася на проведення практикуму «Українські народні традиції та ігри в сімейному вихованні та формуванні цінностей сім'ї». У ході заходу батьки ознайомилися з народними традиціями та іграми («Сірий вовк», «Журавель», «Бобер», «Мак», «Подільничка та ін.), які передбачають вияв дружніх стосунків та продуктивної взаємодії, формують цінності відповідальності, доброти, Батьківщини, природи, співпереживання у молодших школярів. Окрім того ми організували ігровий практикум з проведенням рефлексії задля орієнтації дорослих, які ігри можуть сподобатися дітям, як ефективно застосувати рефлексію у формуванні інструментальних цінностей.

Мета практико-орієнтованого етапу формування ціннісних орієнтацій – подальша реалізація виховної програми з формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри, залучення вчителів та вихователів, батьків до спільної діяльності [54, с. 168].

У процесі формування ціннісних орієнтацій учнів важливим є створити особливе середовище для дітей, тому в цьому визначальну роль відіграють педагоги. Виховати цінності, розвинути в дітей людей, здатних на милосердя, добро, любов, готових на творення гармонії, краси, можуть лише гармонійні вчителі, тому значну кількість тем для роботи з ними ми спланували в аспекті формування у них потреби до самовдосконалення [47, с. 146].

Було проведено для учителів майстер-клас з методики керівництва ігровою діяльністю. Були розглянуті приклади організації школярів у різноманітні ігри, умови вибору ігор, правила вибору ведучого з урахуванням ігор «Скринька побажань», «фанти», рекомендації щодо залучення здобувачів до процесу вибору ігор. Потім педагоги вирішували проблемні ситуації, у яких продемонстровано реакції вихователів на порушення правил у грі. Під час

обговорення спільно дійшли висновків щодо недоцільного припинення гри при незначних порушеннях. Радили робити зауваження окремим учасникам чи висловлюватись у ході рефлексивного обговорення. Окрім того спільно було визначено пріоритети вихователів у прийомах керівництва ігровою діяльністю, коли потрібно проявити співчуття учасникам, які зазнали невдач, яким сумно, вони розчаровані. Педагогів ознайомили також з опосередкованими прийомами керівництва, за яких вихователь повинен мотивувати учнів до самостійного пошуку шляхів розв'язання проблем, не ображаючи інших [Там само].

Вихователі та учителі визначали важливим формування у дітей умінь сприймання виграшу чи поразки в грі як тимчасових, контролю негативних емоцій. Було рекомендовано дозоване використання змагальних ігор та проведення роботи з дітьми щодо розуміння почуттів інших (вправи на емпатію, бесіди-розмірковування). Учасники тренінгу визнали необхідним розучення з школярами дружнілок, жартівливих римівок, які можна використати перед грою та після. Зазначені фольклорні жанри пропонувались з метою забезпечення збереження сприятливої атмосфери незалежно від результатів гри.

Пропонували таку проблемну ситуацію: під час гри «Пастух і вовк» дівчинка Марина, як тільки її торкався Петрик у ролі вовка, образилась і сказала: «Я більше не граюся». Як діяти вихователю?

Застосування у роботі з педагогами практичних ігрових ситуацій підтвердили успішність запропонованих шляхів розв'язання ігрових конфліктів під час ігрової діяльності задля осмислення школярами цінностей доброти, дружби та емпатії [54, с. 167].

Саме на цьому етапі аналіз пріоритетних ціннісних орієнтацій учнів показав, що добро, розум (знання), мужність, здоров'я, життєрадісність, краса, праця є для них найбільш значущими.

Аналітико-просективний етап формування ціннісних орієнтацій забезпечував подальше підвищення рівня знань учителів та батьків щодо

проблеми досліджуваного феномена, теорії гри та методики її включення в діяльність початкової школи та в процес організації дозвілля дітей; впливу гри на розвиток молодших школярів [там само, с. 168].

З педагогами було проведено тренінг з теми «Гра у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів». Під час заходу учителів ознайомили із способами організації рефлексивного етапу гри, було розіграно педагогічні ситуації, які пропонували для аналізу. Обговорювали виховні цілі різних ігор, доцільність їх добору, методику проведення, важливість рефлексії для педагога у успішній організації формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри. Учасники репрезентували результати власної роботи та узагальнювали результати у формі плакату із рекомендаціями у проведенні рефлексії після ігор з молодшими школярами [9, с. 121].

Для того, щоб молодші школярі могли виявляти у ігровій діяльності цінності дружби, емпатії, доброти, милосердя, відповідальності, впевненості, нами було проведено комплекс ігор морального спрямування. Так у грі «Добре чи погано» з метою спонукання учнів до аналізу вчинків та прояву ціннісних орієнтацій вихователь озвучувала вчинки, а діти їх оцінювали з позицій правильно-неправильно [Там само].

Під час гри «Коли приходить доброта» з метою усвідомлення значущості доброти в житті особистості; осмислення власного емоційного стану, формування здатності до адекватного його вираження вихователь моделював ситуацію приходу феї Доброти, яка дарувала здобувачам скриньку з подарунками доброти. Діти повинні були відгадати, якими могли б бути ці подарунки. Вони також розмірковували над сенсом добра та зла. Звучали різні відповіді: щира посмішка, хороше слово, відвертий погляд очей, добре серце. Школярі дійшли висновку про те, що можливість отримувати подарунки є у тих, хто буде дивитися добрими очима на інших; посміхатися щирими посмішками; говорити людям ласкаві слова. Потім учні передавали один одному по колу подарунки доброти:

погляд, посмішки, ласкаві слова. При цьому вихователь подарувала кожному вирізані з паперу краплинки доброти від феї [Там само].

Доцільним у формуванні сімейних цінностей, цінностей дружби та чуйності школярів було проведення квест-гри «Разом дружна ми сім'я».

Назва «квест» утворена від англійського quest, що перекладається як «пошук», «пошук пригод». Такий квест є грою, під час якої учні покроково виконують заздалегідь підготовлені завдання.

До квесту-гри було підготовлено карту маршруту, ключі до завдань, скриньку, букви слова дружба, роздатковий матеріал.

На початку було проведено бесіду у формі мозкового штурму «Що для вас сім'я?». Звучали різні відповіді дітей, які наголошували, що сім'я – це захист, оберіг, місце, де тебе люблять, теплий будинок, родина, повага один до одного.

На наступному етапі дітям потрібно було розгадати загадки, щоб здогадатися, який скарб заховано у скрині. У результаті школярі склали слово ДРУЖБА.

Щоб вирушити в мандрівку до острова Дружби і не заблукати в дорозі, дітей ознайомили з картою (Див. Додаток С). На шляху у учнів були перешкоди, які їм потрібно було подолати, виконуючи у командах завдання. За кожне правильно зроблене завдання здобувачі отримували частинку кораблика, на якому рухалися до острова [Там само].

Зупинка «Ріка Очікувань» передбачала написи дітей на своїх корабликах біля зображення річки, що вони очікували від зустрічі.

На станції «Міст Довіри» діти відповідали на питання, як вони розуміють слово «довіра» та кому вони можуть довіритися.

На Галявині Ввічливості школярі говорили компліменти своїм батькам та слова вдячності. На станції «Ліс Порозуміння» діти малювали свій дім та родину на аркушах паперу, потім коментували малюнки.

У позакласний час вихователем було проведено під час експериментального навчання гру з учнями «За що я люблю гру?» з метою їх залучення до обговорення емоцій, важливих ігрових моментів, які вони відчують під час гри, установленні дружніх стосунків. Під час рефлексії діти дійшли висновку про ситуативність поразки у грі, яку можна вважати її «плюсом». Окрім того школярі погодилися, що лише докладаючи зусиль, виявляючи наполегливість та старанність в грі, можна здобути перемогу. Окремі здобувачі висловлювали думки щодо того, що гра навчає вигравати і програвати, радіти власним успіхам та успіхам інших, вчить сприймати поразку як тимчасове явище. Деякі школярі зауважили, що використання веселих дружніх римівок, жартівливих дружок, допомагають сприймати поразки у командних іграх-змаганнях легше. Проте незначній частині дітей було дуже складно емоційно приймати поразки. Під час виконання ігрових завдань окремі здобувачі часто позитивно та негативно емоційно «вибухали». Вихователь старалась допомогти таким дітям справлятися з негативними емоціями, не завдаючи кривди іншим, оскільки обговорювалися та приймалися правила: переможці не насміхаються над переможеними; ті, хто програли, не ображають діями чи словами переможців [Там само, с. 126].

З метою виховання культури емоцій вихователем проводилися індивідуальні бесіди з вихованцями, які мали низьку здатність до саморегуляції. Окрім того, продовжувалась робота з розучування з школярами простих та веселих римівок, мирилок, спрямованих на формування цінностей дружби та доброти [Там само].

Окрім того на цьому етапі експерименту ми помітили, що за умови щирої активності педагога в грі, який її спрямовує, створюючи позитивне підґрунтя, спонукаючи до розвитку суспільно-корисних якостей особистості, цим самим він стимулює учасників до докладання вольових зусиль. Окрім того педагог повинен вводити в уже знайомі ігри ускладнення (змінювати правила, пришвидшувати темп виконання, встановлювати часово-просторові обмеження, змінювати

ведучих). Обов'язковим є проведення рефлексії після будь-якої гри чи комплексу ігор. Саме у рефлексії молодші школярі навчаються оцінці власних вчинків та вчинків ровесників, аналізу власним діям, формулюванню пропозицій щодо вдосконалення ігрових ситуацій, які можна використати задля попередження конфліктів, налагодження продуктивної взаємодії з дітьми, які не прагнуть брати участь у грі [54, с. 167].

З метою формування цінностей дружби, доброти, конструктивної взаємодії були проведені ігри «Поїзди», «Звивиста доріжка», де правила вимагали специфічного педагогічного керівництва та підтримки дітей, які не мали відпускати руку друга, який був поряд. Щоб школярі могли триматися ланцюжком, вихователь обирав спочатку гри ведучими тих, які могли вести інших, не пересувалися занадто швидко та виявляли емпатію. Ми помічали, що такі ігри забезпечували здобувачам емоції радості, даруючи відчуття синергії, отже сприяли їх позитивному перебігу [Там само].

У результаті такої системної цілеспрямованої роботи за вказаними етапами з молодшими школярами діти почали більше проявляти розуміння власних емоцій, почуттів однолітків під час різноманітних ситуацій, самостійно шукати способи залагодження конфліктів під час ігор.

У межах методичної роботи з педагогічними працівниками нами проведено майстер-клас із теми «Гра у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів». Допомогало поглибити знання вчителів щодо проблеми використання гри у формуванні цінностей дітей молодшого шкільного віку, розвиваючи їхні важливі професійні якості чітка логіка та структура майстер-класу, яка передбачала короткий аудиторний виступ, вимогу лаконічності у викладі матеріалу та комунікативні уміння під час спілкування одне з одним: відкритість до нових ідей та знахідок; щира радість за успіх інших; здатності до стислої і переконливої передачі головної думки і розстановки пріоритетів. Теми для обговорення обирали актуальні, які хвилювали педагогів. Освітняни у процесі

майстер-класу отримували позитивні емоції від рівня власної майстерності, здобули впевненість у вияві відповідних професійних рис, які важливі у продуктивній взаємодії з учнями та батьками. Опановуючи здатність формувати у здобувачів ціннісні орієнтації засобом гри, вчителі, вихователі та педагоги початкової школи активно висловлювали власні позиції щодо досліджуваного феномена. Під час майстер-класу кожен учасник демонстрував підготовлені ігри, які проводили, що сприяло вияву готовності до діалогу, осмислення власної самодостатності, цінності власної позиції, сміливості у пропонуванні ідей і здатності до поділу власними міркуваннями [Там само, с. 169].

Отже, систему роботи з формування ціннісних орієнтацій молодших школярів за допомогою гри було здійснено за допомогою технології, яка передбачала спільну діяльність педагогів, батьків, дітей та включала 5 етапів: ціннісно-орієнтований, мотиваційно-комунікативний, конструктивно-моделюючий, практико-орієнтований та аналітико-проективний, кожен з яких передбачав певну мету та систему заходів [Там само, с. 170].

3.3. Аналіз результатів дослідження

Мета контрольного етапу дослідження полягала у: з'ясуванні кількісних і якісних змін щодо рівнів вияву цінностей справедливості, гідності, взаємодії, дружби, співпереживання, сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших, культури, краси, знань, праці та творчості, ощадливості у здобувачів.

Нами з'ясовано, що рівень сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів ЕГ та КГ під час позакласної виховної роботи на етапі формувального етапу експерименту за даними статистики істотно не відрізнявся. Проте позакласна виховна робота в контрольній та експериментальній групах розрізнялися за організаційною, методичною, процесуальною, змістовною складовими, які обумовлені упровадженням експериментального чинника. Вимірювання показників, які ми досліджували, здійснювали в КГ та ЕГ із

застосуванням аналогічного діагностичного інструментарію, що й на констатувальному етапі.

На етапі контрольного зрізу ми здійснювали аналіз емпіричних даних для кожного показника когнітивного, поведінкового та емоційно-мотиваційного критеріїв сформованості ціннісних орієнтацій учнів засобом гри.

Емоційно-мотиваційний критерій формування ціннісних орієнтацій молодших школярів передбачав осмислення ними цінностей, розширення та поглиблення знань, пробудження адекватних емоцій. Діти стали більше відчувати потребу у вияві дружніх рис, довірливості у сімейних відносинах, стали більш мотивованими на опанування довірливих сімейних відносин та засвоєння нових знань, вияв сформованих якостей. Експеримент дав змогу виявляти кожному школяру самостійність у ціннісних орієнтаціях.

Нами встановлено, що рівень ціннісних орієнтацій молодших школярів за емоційно-мотиваційним критерієм на етапі контрольного зрізу експерименту значно підвищився у ЕГ: збільшилася кількість респондентів (25 %) з високим рівнем порівняно з результатами констатувального етапу (18,7 %); з середнім рівнем стало на 9,4 % більше здобувачів порівняно з даними констатувального етапу (40,6 %); кількість учнів з низьким рівнем сформованості цього показника знизилася до 25 % порівняно з констатувальним етапом (40,6 %) (таблиця 3.1.).

У КГ помітні теж зміни, проте вони виявилися незначними: кількість учнів з високим рівнем досліджуваного феномена збільшилася на 3,2 % порівняно з результатами констатувального етапу (15,6 %); з середнім рівнем стало на 3,2 % більше опитаних порівняно з даними констатувального етапу (40,6 %); кількість школярів з низьким рівнем знизилася до 37,3 % порівняно з констатувальним етапом (43,7 %).

Динаміку рівнів ціннісних орієнтацій здобувачів за емоційно-мотиваційним критерієм в КГ та ЕГ подано та таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

*Динаміка рівнів ціннісних орієнтацій молодших школярів
за емоційно-мотиваційним критерієм*

Рівні	Експериментальна група (у %)		Динаміка (у %)	Контрольна група (у %)		Динаміка (у %)
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	18,7	25	+6,4	15,6	18,7	+3,2
Середній	40,6	50	+9,4	40,6	43,7	+3,2
Низький	40,6	25	-15,8	43,7	37,3	-6,4

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за когнітивним критерієм під час контрольного етапу ми визначали за тією ж методикою, що й під час констатувального.

У результаті ми з'ясували істотні зміни на етапі контрольного зрізу в показниках учнів експериментальної групи: збільшилася кількість опитаних до 21,8 % з високим рівнем у порівнянні з результатами констатувального етапу (15,6 %); кількість учнів з середнім рівнем збільшилась на 12,5 % і стала 53,1 % порівняно з констатувальним етапом (40,6 %); кількість респондентів з низьким рівнем знизилася до 25,1 % порівняно з констатувальним етапом (43,3 %) (див. табл. 3.2).

У КГ простежено теж деякі зміни: кількість респондентів з високим рівнем досліджуваної якості збільшилася до 15,6 % порівняно з результатами констатувального етапу (12,5 %); з середнім рівнем кількість школярів збільшилась до 46,8 % порівняно з констатувальним етапом (43,7 %); кількість дітей з низьким рівнем зменшилася до 37,5 %, що було на 6,2 % менше, ніж під час констатувального етапу.

Під час констатувального етапу експерименту на фазі осмислення цінностей розуміння учнів щодо аналізованих понять переважно було формальним чи емоційно-образним, що свідчило про низький та середній рівень

за когнітивним критерієм. Попри те, що здобувачі усвідомлювали важливість ціннісних орієнтацій, вони мали труднощі у їх активному застосуванні. На формиувальному етапі експерименту відбувалися кількісні та якісні зміни у показниках когнітивного критерію, оскільки учні почали осмислено засвоювати поняття, розуміти їх важливість та використовувати у діяльності, що вказувало на домінування середнього та високого рівнів прояву за когнітивним критерієм.

Таблиця 3.2

Динаміка сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів КГ та ЕГ за показниками когнітивного критерію

Рівні	Експериментальна група (у %)		Динаміка (у %)	Контрольна група (у %)		Динаміка (у %)
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	15,6	21,8	+6,2	12,5	15,6	+3,1
Середній	40,6	53,1	+12,5	43,7	46,8	+3,1
Низький	43,7	25,1	-18,7	43,7	37,5	-6,2

Рівень сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за поведінковим критерієм ми перевіряли за виокремленими показниками: уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії; рівень самооцінки.

У результаті аналізу даних методик та виведення середнього арифметичного на основі цих даних ми визначили позитивну динаміку в обох групах. Зазначимо, що більш суттєвими виявилися зміни в показниках здобувачів ЕГ: збільшилася кількість школярів (21,9 %) з високим рівнем порівняно з результатами констатувального етапу (15,7 %); кількість дітей з середнім рівнем також збільшилась до 56,3 % порівняно з констатувальним етапом (43,8 %); кількість опитаних з низьким рівнем знизилася до 21,9 % порівняно з констатувальним етапом (40,6 %) (див. табл. 3.3).

У контрольній групі відбулися теж несуттєві зміни: з високим рівнем досліджуваного феномена кількість опитаних збільшилася до 23,4 % порівняно з результатами констатувального етапу (20,3 %); з середнім рівнем кількість дітей збільшилась до 45,3 % порівняно з констатувальним етапом (42,2 %); кількість здобувачів з низьким рівнем знизилася до 31,3 % (табл. 3.3).

Реалізація цінностей молодих школярів у поведінці та діяльності відбувалася у організованій цілеспрямовано грі, а й також у повсякденній життєдіяльності респондентів. Якщо під час констатувального етапу на поведінковому рівні здобувачі виявляли цінності переважно з ініціативи дорослого, то під час контрольного зрізу ми помітили, що вияв цінностей ініціювався однокласниками, а також самими учнями. Якщо на констатувальному етапі діти були більш імпульсивними у грі та наслідували інших, то поступово їх дії ставали більш виваженими та продуманими.

Динаміку сформованості ціннісних орієнтацій учнів початкових класів за поведінковим критерієм подано у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

***Динаміка сформованості ціннісних орієнтацій учнів КГ та ЕГ
за показниками поведінкового критерію***

Рівні	Експериментальна група (у %)		Динаміка (у %)	Контрольна група (у %)		Динаміка (у %)
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	15,7	21,9	+6,2	20,3	23,4	+3,1
Середній	43,8	56,3	+12,5	42,2	45,3	+3,1
Низький	40,6	21,9	-18,7	37,5	31,3	-6,2

Отже, у результаті визначення рівнів сформованості ціннісних орієнтацій учнів засобом гри на формуальному етапі ми отримали дані, які засвідчили про позитивні зрушення за кожним критерієм та позитивну зміну особистісних рис

школярів, тобто діти виявляли більшу дружелюбність, товариськість, справедливість, організованість, уважність, винахідливість, емпатію тощо.

Статистичні дані, які ми отримали в ході експерименту, засвідчили позитивну динаміку процесу формування ціннісних орієнтації молодших школярів за допомогою гри, яку ми репрезентували у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Динаміка сформованості ціннісних орієнтацій учнів КГ та ЕГ

Рівні	Експериментальна група (у %)		Динаміка (у %)	Контрольна група (у %)		Динаміка (у %)
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	16,6	22,9	+6,3	16,1	19,5	+3,4
Середній	41,6	53,1	+11,5	42,2	45,2	+3
Низький	42,9	24	-17,8	41,6	35,3	-6,4

У результаті математичної обробки даних з'ясовано, що в ЕГ кількість дітей з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась до 24 %, з середнім рівнем кількість школярів збільшилася до 53,1 %, з високим – зросла до 22,9 %.

У КГ помітними були такі зміни: кількість респондентів з високим рівнем зросла до 19,5 %; з середнім рівнем кількість школярів збільшилася до 45,2 %, з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась до 35,3 %,

Одержані під час експерименту дані довели успішність розробленої системи заходів з формування ціннісних орієнтації учнів за допомогою використання виховного потенціалу гри.

За відгуками педагогів та батьків зазначено, що діти стали більшим дружелюбними, товариськими, справедливими, організованими, уважними, чуйними, рішучими, оптимістичними та винахідливими.

Висновки до третього розділу

Отже, ми обґрунтували такі педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри:

- надання школярам свободи вияву ініціативи у іграх та застосування здобутих знань у міжособистісних взаєминах;
- врахування у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного значення гри у формуванні досліджуваної якості;
- розробки вчителем спеціальної технології, яка складатиметься з 5 основних етапів: діагностичного, мотиваційно-комунікативного, конструктивно-моделювального, практико-орієнтованого, аналітико-проективного.

У результаті визначення рівнів сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри на формувальному етапі ми отримали дані, які засвідчили про позитивні зрушення за кожним критерієм та позитивну зміну особистісних рис школярів. Нами з'ясовано, що в ЕГ кількість дітей з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась на 17,8%, з середнім рівнем кількість школярів збільшилася на 11,5%, з високим – на 6,3 %.

У КГ теж відбулися певні зміни, які були менш істотними порівняно з ЕГ: кількість здобувачів з високим рівнем зросла на 3,4 %; з середнім рівнем кількість учнів збільшилася на 3 %, з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась на 6,4%.

Таким чином, при вирішенні дослідницьких завдань у роботі була підтверджена гіпотеза про те, що засобом формування ціннісних орієнтацій дітей молодшого шкільного віку виступає гра з її поліфункціональним виховним потенціалом, який реалізується в межах особливої педагогічної технології спеціально підготовленими педагогами у взаємодії з батьками.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів засобом гри дала змогу дійти таких висновків:

1. Аналіз поглядів науковців щодо поняття «ціннісні орієнтації» дав змогу дійти висновку про неоднозначність їхніх тлумачень. Феномен «ціннісні орієнтації молодших школярів» ми тлумачимо відносно стійкою системою спрямованості особистості, її освітніх потреб та інтересів з певною ієрархією, їх умінь та навичок у виборі тих цінностей у різноманітних життєвих ситуаціях, які для них є найбільш значущими і не суперечать із прийнятими сімейними ціннісними орієнтаціями, ціннісними орієнтаціями учасників освітнього процесу закладу освіти або громади.

Аналіз різних підходів учених до визначення сутності поняття «гра» дав змогу установити, що феномен є багатоаспектним. Немає єдиного тлумачення гри, проте науковці одностайні у її впливі на психічний розвиток дитини та на становлення її як особистості. Ми тлумачимо поняття «гра» формою спільної, спеціально організованої діяльності суб'єктів, яка спрямована на засвоєння громадського досвіду, традиційної культури, на самовираження, задоволення особистісних, сімейних, соціальних потреб, на зняття емоційної напруги, а також на розвиток умінь, навичок і здібностей особистості.

У процесі дослідження виділено сукупність ціннісних орієнтацій, доступних розумінню та засвоєнню дітьми молодшого шкільного віку за допомогою гри: патріотизм (батьківщина, традиції); товариство (дружба), справедливість, гідність; сім'я, кохання, відповідальність, доброта, повага до старших; праця та творчість, ощадливість; знання; культура, краса; природа; людина, здоров'я, самостійність, чесність.

2. Вивчення праць науковців з проблеми дослідження дало змогу виявити основні 8 груп функцій гри: виховно-розвивальна; ціннісно-орієнтаційна; соціально-диференціююча; пізнання довкілля; практико-орієнтована; організація дитячого об'єднання; терапевтична, видовищно-естетична.

3. На підставі аналізу праць науковців О.Пуйо, О.Поліщук ми вважаємо ціннісні орієнтації молодших школярів складним інтегративним утворенням, до структурних компонентів якого належать емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний складові.

Відповідно до ідей О.Поліщук, О.Пуйо нами виокремлено емоційно-вольовий, змістовий та діяльнісний компоненти ціннісних орієнтацій молодших школярів, яким відповідають емоційно-мотиваційний, когнітивний та поведінковий критерії. Ураховуючи виділені критерії та показники, ми визначили високий, середній та низький рівні сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти.

З метою вияву сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів ми дібрали такі методики:

1. «Предметні малюнки» та методика ціннісних орієнтацій М.Рокича, які уможливили вияв домінуючих ціннісних орієнтацій за критерієм «переживанням почуття обов'язку та відповідальності, ретельність у виконанні доручень, усвідомленість школярем самоцінності та вчинених ним учинків» (емоційно-мотиваційний критерій).

2. Показник «уміння вияву власних емоцій та адекватного реагування на емоції інших; відповідальності та умінь дотримання правил гри; здатності до узгодженої взаємодії» ми перевіряли за допомогою адаптованого для молодших тесту «Розмірковуємо про життєвий досвід».

3. Самооцінку молодших школярів ми діагностували із використанням адаптованого варіанту методики Дембо-Рубінштейна, модифікованою А.Прихожан.

4. Рівень сформованості морально орієнтованих знань учнів – за адаптованою методикою «Сюжетні малюнки» (когнітивний критерій).

З метою діагностування рівнів сформованості ціннісних орієнтацій у здобувачів початкової освіти ми провели констатувальний етап експерименту, який було організовано на базі школи-гімназії № 3 м. Бахмача у 2-А (контрольна група – КГ) та 2-Б (експериментальна група – ЕГ) класах. Загальна вибірка осіб становила 64 школярі (по 32 чол. у кожному класі).

4. Констатувальний експеримент дав змогу виявити рівні сформованості ціннісних орієнтацій молодших школярів за показниками когнітивного, емоційно-мотиваційний та поведінкового критеріїв. Отримані емпіричні дані засвідчили про превалювання низького рівня сформованості ціннісних орієнтацій учнів: 41,6 % осіб у КГ та 42,9 % у ЕГ; з середнім рівнем феномена встановлено 42,2 % у КГ та 41,6 % у ЕГ; найменша кількість здобувачів продемонстрували високий рівень якості (16,1 % опитаних у КГ та 16,6 % у ЕГ).

5. Нами обґрунтовано та експериментально перевірено такі педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри:

- надання школярам свободи вияву ініціативи у іграх та застосування здобутих знань у міжособистісних взаєминах;
- врахування у доборі та конструюванні змісту освітнього процесу соціалізуючого, адаптаційно-соціального, навчально-пізнавального, розвивального та виховного значення гри у формуванні досліджуваної якості;
- розробки вчителем спеціальної технології, яка складатиметься з 5 основних етапів: діагностичного, мотиваційно-комунікативного, конструктивно-моделювального, практико-орієнтованого, аналітико-проективного.

6. Систему роботи з формування ціннісних орієнтацій молодших школярів за допомогою гри під час формувального етапу експерименту було здійснено за допомогою технології за програмою «Ти да я, да ми з тобою», яка передбачала спільну діяльність педагогів, батьків, дітей та включала 5 етапів: ціннісно-орієнтований, мотиваційно-комунікативний, конструктивно-моделюючий, практико-орієнтований та аналітико-проективний.

Розробка курсу для батьків, який передбачав такі форми роботи: бесіда «Народна педагогіка, народна казка у формуванні морально-етичних цінностей у дітей», круглий стіл «Гра – основа всебічного розвитку молодшого школяра»; тренінг «Гра в житті дитини. Світ сімейних захоплень», практикум «Цінність взаєморозуміння та взаємоповаги. Як уникати конфліктів з власними дітьми?», лекція «Українські народні традиції та ігри в сімейному вихованні та формуванні цінностей сім'ї», семінар-практикум «Спільна діяльність батьків і дітей як спосіб формування морально-етичних цінностей молодших школярів» була спрямована на підвищення педагогічної культури батьків та їх ознайомлення зі специфікою гри та її значенням у всебічному розвитку особистості. Під час проведення бесід, круглого столу, тренінгу було обговорено значущі аспекти ціннісних орієнтацій, які батьки прагнули бачити у власних дітей і формувати за умови власної включеності в гру. Окрім того проведені з батьками практичні вправи були спрямовані на формування умінь організації ігрової діяльності та конструктивного спілкування з власними дітьми.

Програма підвищення кваліфікації педагогів (музики, фізичної культури, класоводів, вихователів групи продовженого дня, педагогів-організаторів) (12 годин) з проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей засобом гри включала різні форми: семінар-тренінг «Методичне перехрестя «Виховуємо людину»; семінар-практикум «Актуальні проблеми формування ціннісної сфери молодших школярів», дискусія «Як формувати ціннісні орієнтації учнів засобом гри?», тренінг «Гра у формуванні ціннісних орієнтацій молодших школярів».

Робота з молодшими школярами у позаурочний час сприяла здобуттю учнями знань щодо ключових цінностей, шляхів керування емоційними станами, осмислення важливих цінностей у спільній діяльності, розучування мирилок та римівок дружби та інших засобів, спрямованих на сприйняття поразки як тимчасового явища, на самостійне проведення ігор.

7. Аналіз результатів, які ми отримали на контрольному етапі експерименту, уможливив виявлення позитивної динаміки сформованості у молодших школярів експериментальної групи ціннісних орієнтацій, що засвідчило ефективність створеної системи заходів. Нами з'ясовано, що в ЕГ кількість дітей з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась на 17,8 %, з середнім рівнем кількість школярів збільшилася на 11,5 %, з високим – на 6,3 %.

У КГ теж відбулися певні зміни, які були менш істотними порівняно з ЕГ: кількість здобувачів з високим рівнем зросла на 3,4 %; з середнім рівнем кількість учнів збільшилася на 3 %, з низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій зменшилась на 6,4%.

Одержані під час дослідження кількісні та якісні результати переконали у достатній результативності розробленої методики. Отже, мету дослідження досягнуто, гіпотезу підтверджено, завдання виконано.

Здійснене дослідження не претендує на глибинне розв'язання проблеми формування ціннісних орієнтацій молодших школярів засобом гри. Подальшими перспективами досліджень можуть бути створення технології формування ціннісних орієнтацій здобувачів початкової освіти у додатковій освіті дітей з розробкою комп'ютерних програм.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Айзенбарт М.М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.08. Одеса, 2016. 20 с.
2. Андрущенко В. П. Філософський словник соціальних термінів. Харків: Р.И.Ф, 2005. 672 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. посіб. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
4. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.
5. Бех І. Д. Ціннісна сфера сучасної людини в контексті пріоритетів виховного процесу. *Шлях освіти*. 2010. № 4 (58). С. 8–9.
6. Беленька Г. & Пуйо О. Формування ціннісних орієнтирів дітей дошкільного віку: Сінгапур – Україна, порівняльний аспект. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2019. №2. С. 6-13.
7. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2003. С. 34–42.
8. Бутенко В.Г. Підготовка майбутніх вихователів до формування здоров'язберезувальної компетентності дошкільників засобами ігрової діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.04. Суми, 2018. 20 с.
9. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / І. Д. Бех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
10. Галузяк В. М. Ціннісні орієнтації в структурі особистісних чинників педагогічного спілкування. *Професійна педагогіка*. 2009. №29. URL:

<http://library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/2934/Tsinnisni%20oriientatsii%20ov%20strukturi%20osobystisnykh%20chynnykiv%20pedahohichnoho%20spilkuvannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 4.05.2020).

11. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги, 2011. 522 с.

12. Діхтяренко З. М. Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.07. К., 2008. 24 с.

13. Довбня С.О. Гра як історико-педагогічний феномен. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2011. Вип. 9. С. 245–249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_9_47 (дата звернення: 20.01.2023).

14. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.07. Київ, 2008. 20 с.

15. Дьяконов І. В. Зміст поняття «ціннісна орієнтація». *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2014. №43. С. 13-25. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Djakonov.html (дата звернення: 20.03.2023).

16. Дьяконов І. В. Соціально-філософський аналіз ціннісних орієнтацій учнівської молоді України: автореф. дис. ... канд. філос. наук. спец.: 09.00.03. Запоріжжя, 2008. 21 с.

17. Журба К. О. Смислжиттєві цінності школярів основної і старшої школи: теоретико-методичний аспект: монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2018. 496 с.

18. Журба К. О. Теоретико-методичні засади виховання смислжиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи: автореф. ... д-ра пед. наук. спец.: 13.00.07. Київ, 2019. 40 с.

19. Карасьова К. Розвиток ціннісних орієнтирів старших дошкільників у самодіяльній грі. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6218/1/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_Microsoft_Office_Word.Pdf (дата звернення: 12.04.2023).
20. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта*. 2008. № 4-5. С. 28-33.
21. Кобзаренко Л. А. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.07. Київ, 2016. 23 с.
22. Кононенко О. І. Теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій особистості в психології. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Психологія*. 2016. Вип. 7. С. 117–125.
23. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета*. 2000. № 6 (172). С. 4–6.
24. Концепція Нова Українська Школа. URL: [https://mon.gov.ua › storage › app › media › pov...PDF](https://mon.gov.ua/storage/app/media/pov...PDF) (дата звернення: 2.03.2023).
25. Котлова Л. О. Ціннісні орієнтації у професійній спрямованості студентів. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. Філософія, педагогіка, психологія*. 2012. Вип. 21. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 142–147.
26. Котлова Л. О. Ціннісні орієнтації особистості в умовах суспільних трансформацій. *Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації*. 2015. №1. С. 36-46.
27. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розвитку особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Психологічні науки*. 2015. Вип. 3. С. 108–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_3_21 (дата звернення: 22. 03.2023).
28. Кремень В. Г. Глобальний світ і особистість: ціннісні орієнтири людського буття. *Наука і суспільство*. 2018. № 5/6. С. 2–10.

29. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. 272 с.
30. Кудикіна Н.В. Психологічні витоки педагогічної теорії ігрової діяльності. URL: zu.edu.ua. <http://eprints.zu.edu.ua> > ...PDF (дата звернення: 12.03.2023).
31. Кудикіна Н. В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія. Київ, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 235 с.
32. Кушнірик Н. Я. Гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки*. 2010. Вип. 176. С. 79–82.
33. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.07. Київ, 2008. 22 с.
34. Лазрук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2013. №2 (12). С. 19-37. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/1810-2131/article/view/125760> (дата звернення: 12.04.2023).
35. Лопатинська В. В. Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю: дис. ... канд. наук. спец.: 13.00.07. Київ, 2008. 222 с.
36. Лупаренко С.Є. Організація дозвілля дітей у дитячій ігротечі : посіб. для викладачів пед. ВНЗ. Харків: б. в., 2014. 39 с.
37. Мельниченко О.В., Третяк В.О. Вирішення проблем ігрової діяльності в українській педагогічній науці: останнє десятиліття. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 233–238.
38. Методологічні основи вивчення ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку. Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, К. В. Карасьова &

Л. І. Соловйова. Київ. URL: http://lib.iitta.gov.ua/1673/2/%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%9E%D0%9B._%D0%9E%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98_%D0%92%D0%98%D0%92%D0%A7._%D0%A6._%D0%9E._%D0%94%D0%98%D0%A2%D0%98%D0%9D%D0%98_%D0%94._%D0%92..pdf (дата звернення: 22.04.2023).

39. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: навч.-метод. посіб. / Г.С. Тарасенко, Н.В. Гавриш, Н.В. Кудикіна та ін.; ред. Г.С. Тарасенко. Київ : Слово, 2010. 318 с.

40. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2015. №4 (22). С. 98-120. URL: <http://pis.tneu.edu.ua/index.php/pis/article/view/226> (дата звернення: 12.03.2023).

41. Пихтіна Н. П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей в опорних схемах. Ніжин: НДУ, 2019. 268 с.

42. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І. & Ладивір С. О. Прийняття дитиною цінностей: посібник. Київ. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710123/1/Прийняття%20д.%20ц.%202018.pdf> (дата звернення: 22.05.2023).

43. Пісарєва О. Формування у старших дошкільників ціннісних орієнтацій у спілкуванні з однолітками. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2014. Вип. 10. С. 187-197. URL: http://lib.iitta.gov.ua/6215/1/Документ_Microsoft_Office_Word.Pdf (дата звернення: 25.03.2023).

44. Повалій Л.В. Проблема цінностей: теоретичний аспект: Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал. *Матеріали науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України*. м. Івано-Франківськ, 2014. С. 119-122.

45. Поліщук О. П. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: дис. ... доктора філософії. спец.: 011. Освітні, педагогічні науки. Рівне, 2020. 262 с.

46. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах: наказ М-ва освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/ (дата звернення: 13.02.2023).

47. Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України: Наказ М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 р. № 1243. URL: https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/ (дата звернення: 04.04.2023).

48. Психологія особистості: словник-довідник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. Київ: Рута, 2011. 320 с.

49. Пташнік Н. М. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.07. Вінниця, 2012. 24 с.

50. Пуйо О. І. Рухливі ігри як засіб формування ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку: дис. ... доктора філософії. спец.: 011 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 012 Дошкільна освіта. Київ, 2021. 276 с.

51. Пустовіт Г. П. Методичні засади самовиховання зростаючої особистості у колективі: ретроспектива педагогічних ідей Василя Сухомлинського. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3. С. 23–27.

52. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект: монографія: у 2 кн. Миколаїв: МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. Кн. 1. 379 с.

53. Пустовіт Г. П. Формування ціннісних орієнтацій особистості у позашкільних навчальних закладах: теоретичний контекст. *Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія*. Чернівці: Чернівець. нац. у-т, 2015. Вип. 760. С. 120–129.

54. Рабійчук С. О. Місце ціннісних орієнтацій в цілісній системі виховання сучасних старшокласників. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 1. URL: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/2915/3/Vnadps_2012_1_15.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

55. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посіб. / Т. О. Піроженкота та ін. Київ: Видав. Дім «Слово», 2017. 64 с.

56. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. №1. С. 138-148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ро_2013_1_16 (дата звернення: 23.02.2023).

57. Руда Г. С. Розвиток музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності: автореф. дис. ... канд..пед. наук. спец.: 13.00.02. Київ, 2018. 22 с.

58. Савченко М. В. Виховання самостійності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. спец.: 13.00.08. Одеса, 2014. 20 с.

59. Савченко М. В. Вплив ігрової діяльності на виховання самостійності в дітей дошкільного віку. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 358–361.

60. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової школи: посіб. для вчит. і метод. почат. навч. 2-ге вид., допов., перероб. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.

61. Сойчук Р.Л. До проблеми сутності смисложиттєвих цінностей особистості. *Сучасні інформаційні та інноваційні методики навчання в*

підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. пр. Вип. 51. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. С. 77–81.

62. Ткачук Т. Л. Психологічні тенденції розвитку моральних цінностей у підлітковому віці: автореф. дис. ... канд. псих. наук. спец.: 19.00.07. Київ, 2008. 22 с.

63. Тюріна Т. Г. Формування духовних ціннісних орієнтацій – нагальна потреба нашої доби. *Вісник Львівського університету*. 2016. Сер. Педагогіка. Вип. 21. Ч. 1. С. 104-112. URL: file:///F:/універ/дисертація/ціннісні%20орієнтації/14_turina.pdf (дата звернення: 21.04.2023).

64. Федух І. С. Визначення змісту поняття «ціннісна орієнтація» у сучасній психолого-педагогічній науці. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadrps_2011_3_25 (дата звернення: 22.03.2023).

65. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

66. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: монографія / за ред. В. В. Мачуського. Київ: Вид-во «Сталь», 2017. 220 с.

67. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2016. Вип. 38. С.222-233. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

68. Ціннісні орієнтири навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах: метод. посіб. / А. Е. Бойко та ін.; за ред. В. В. Мачуського. Київ: ТОВ «Артмедіапрінт», 2017. 272 с.

69. Чепка О.В. Наступність ігрових форм навчальної діяльності в умовах навчально-виховного комплексу «Школа – дошкільний навчальний заклад»; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань: Сочінський: Візаві, 2011. 255 с.

70. Шевченко О. В. Ціннісні орієнтації як чинник духовного розвитку особистості. URL: <http://vuzlib.com/content/view/588/94/> (дата звернення: 17. 03. 2023).

71. Шулигіна Р. Ігрова діяльність як засіб виховання. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія*. Київ: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2013. Вип. 13. С. 116-120. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14064> (дата звернення: 22.03.2020).

72. Шуть М. Сучасна ігрова педагогіка. Методичка скарбничка вихователя. Київ. 2016. № 6. С. 33-36. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/1557-suchasna-grova-pedagogka> (дата звернення: 24.04.2023).

73. Щербань А. Д. Ціннісні орієнтації особистості та їх класифікація. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики. 2014. Вип. 64. С.194-198. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=2ahUKEwi2q7_kioTeAhUDDCwKHR6CASMqFjAHegQI-AxAC&url=http%3A%2F%2Fwww.irbis-nbu.gov.ua%2Fcgibin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fstaptp_2014_64_25.pdf&usg=AOvVaw2zm5oBNmOSK9anfsookSDM (дата звернення: 12.03.2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Малюнки предметні» на виявлення ціннісних орієнтацій молодших школярів (Н. Непомняща)

Хід проведення

У першій частині експерименту дитині пред'являють по одній 24 картинки із зображенням предметів, що належать до різних сфер життя. За цими картинками учень повинен вигадати речення. У другій частині експерименту всі картинки розкладені перед дитиною і вона за бажанням відбирає від 3 до 5 малюнків. За відібраними школяр створює розповідь, у якій повинні фігурувати всі зображені на картинках предмети чи люди. Тип цінностей визначається за наступними параметрами:

1. напрям дійсності, що фігурує в розповіді (побут, гра, навчання, спілкування, фантазія тощо);
2. особливості опису картинки (назва зображеного предмета, його ознаки чи риси, його функції, емоційна забарвленість в описах зображень);
3. характер мовлення (збідненість чи багатство словника, мовних форм);
4. ставлення до експерименту, особливості поведінки (задоволення, пожвавлення, розкутість, зацікавленість або невдоволення, скутість, відсутність інтересу аж до відмови від виконання завдання).

Окрім того було введено додаткове питання:

«Що ти любиш більше всього ?»:

1. побачити якийсь предмет; щось робити з ним чи подумати про нього, уявити, який він, розповісти про нього іншому;
2. те саме про іграшку;
3. те саме про книгу;
4. те саме про добру людину.

Додаток Б**Методика «Ціннісні орієнтації» Рокича**

Методика "Ціннісні орієнтації" розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і "філософії життя".

Методика

Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати.

Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

"Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію".

Тестовий матеріал**Список А (термінальні цінності):**

- активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);

- життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне і психічне);
- цікава робота;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
- любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- наявність хороших і вірних друзів;
- суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток);
- продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
- вихованість (гарні манери);

- високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
- життєрадісність (почуття гумору);
- старанність (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків у собі та інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати своє слово);
- раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
- сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів;
- тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами);
- терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани);
- широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
- чуйність (дбайливість).

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваням у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності

самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

КЛЮЧ

Система цінностей		Список А Термінальні цінності						Список Б Інструментальні цінності					
1	Особистісні	2а	3а	6а	12а	15а	18а	16	26	46	96	116	166
	Суспільні	1а	5а	8а	13а	14а	16а	66	76	126	146	156	186
	Професійні	4а	7а	9а	10а	1а	17а	36	56	86	106	136	176
	(відображують самореалізацію суб'єкта)												
2	Самоствердження	2а	3а	9а	12а	16а	18а	36	66	86	116	126	166
	Спілкування	1а	5а	6а	8а	13а	15а	16	46	76	146	156	186
	Справи	4а	7а	10а	1а	14а	17а	26	56	96	106	136	176
	(дані корелюють із вектором спрямованості)												
3	Індивідуалістичні	1а	3а	9а	12а	14а	17а	36	66	96	126	136	166
	Конформістські	4а	6а	7а	8а	13а	18а	26	46	56	86	116	176
	Альтруїстичні	2а	5а	10а	11а	15а	16а	16	76	106	146	156	186
(спрямованість в системі міжособистісних відносин)													

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.

Достоїнства і недоліки методики

Достоїнством методики є універсальність, зручність і економічність у проведенні обстеження й обробці результатів, гнучкість – можливість варіювати як стимульний матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Істотним її недоліком є вплив соціальної бажаності, можливість нещирості. Тому особливу роль у даному випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер

тестування і наявність контакту між психологом і випробуваним. Методику не рекомендується застосовувати з метою відбору і експертизи.

Для подолання зазначених недоліків і більш глибокого проникнення в систему ціннісних орієнтації можливі зміни інструкції, які дають додаткову діагностичну інформацію і дозволяють зробити більш обґрунтовані висновки. Так, після основної серії можна попросити випробуваного ранжувати картки, відповідаючи на наступні питання:

"В якому порядку і в якій мірі (у відсотках) реалізовані дані цінності у Вашому житті?"

"Як би Ви розташували ці цінності, якщо б стали таким, яким мріяли?"

"Як, на Ваш погляд, це зробив би людина, досконалий у всіх відносинах?"

"Як зробила б це, на Вашу думку, більшість людей?"

"Як це зробили б Ви 5 або 10 років тому?"

".....через 5 або 10 років?"

"Як ранжирували би картки близькі Вам люди?"

Методика «Сюжетні картинки»

Методика призначена для вивчення емоційного ставлення до моральних норм учнів.

Шкали: емоційне ставлення до моральних норм

Мораль, емоції.

Тестуємо: властивості особистості.

Вік: дошкільний, молодший шкільний, школярам, дітям

Тип тесту: невербальний.

Запитань: 10

Опис тесту

Дитині пред'являють картинки із зображенням позитивних та негативних вчинків однолітків.

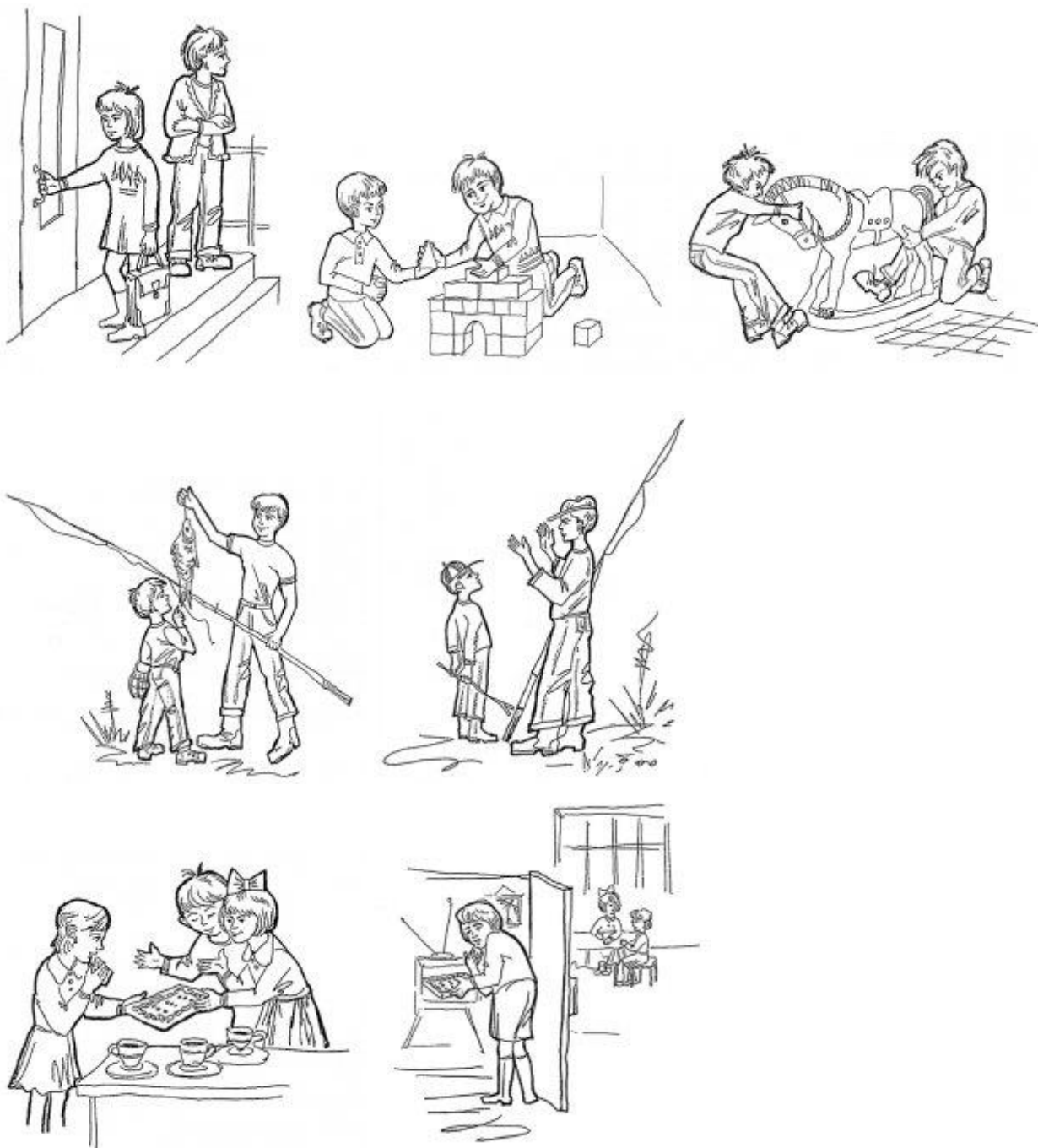
Дослідження проводиться індивідуально. У протоколі фіксуються емоційні реакції дитини, і навіть її пояснення. Дитина має дати моральну оцінку зображеним на малюнку вчинкам, що дозволить виявити ставлення учнів до моральних норм. Особлива увага приділяється оцінці адекватності емоційних реакцій школяра на моральні норми: позитивна емоційна реакція (посмішка, схвалення тощо) на моральний вчинок та негативна емоційна реакція (осуд, обурення тощо) – на аморальний.

Інструкція до тесту:

«Розклади картинки так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані добрі вчинки, а з іншого – погані. Розкладай та пояснюй, куди ти покладеш кожную картинку та чому».

Тестовий матеріал

Обробка результатів тесту

(Обробка запропонована Р.Р.Калініною).

- 0 балів – дитина неправильно розкладає картинки (в одній купі виявляються картинки із зображенням як позитивних, і негативних вчинків), емоційні реакції неадекватні чи відсутні.

- 1 бал – дитина правильно розкладає картинки, але не може обґрунтувати свої дії; емоційні реакції неадекватні.

- 2 бали – правильно розкладаючи картинки, дитина доводить свої дії; емоційні реакції адекватні, але виражені слабо.

- 3 бали – дитина доводить свій вибір (можливо, називає моральну норму); емоційні реакції адекватні, яскраві, виявляються у міміці, активної жестикуляції тощо.

**Методика «Розмірковуємо про життєвий досвід»
(за методикою Н. Щуркової)**

Хід проведення

Для успішного проведення тесту необхідна абсолютна тиша, анонімність (можливо лише вказати статеву приналежність, поставивши в куті аркуша букву «ю» – юнак, «д» – дівчина).

Попередньо готуються аркуші паперу для більш зручного підрахунку результатів.

Важливо простежити за тим, щоб під час тестування атмосфера сприяла зосередженості, ширості, відвертості.

Питання тесту повинні бути прочитані по черзі рівним монотонним голосом, щоб інтонаційна насиченість не впливала на вибір відповіді.

Учням пропонується вибрати один з трьох запропонованих відповідей і позначити його в графі (а, б, в) знаком *.

1. На дорозі стоїть конкретна людина. Вам треба пройти. Що робите?
  - а) обійду, не потривоживши;
  - б) відсуну і пройду;
  - в) дивлячись який буде настрій.
2. Ви помічаєте серед гостей дівчину (або хлопчика), яка (який) самотньо сидить в стороні. Що робите?
  - а) нічого, яке моє діло;
  - б) не знаю заздалегідь, як складуться обставини;
  - в) підійду і неодмінно заговорю.
3. Ви запізнюється на заняття. Бачите, що комусь стало погано. Що робите?
  - а) поспішаю на урок;
  - б) якщо хтось кинеється на допомогу, я теж піду;
  - в) телефоную 03, зупиняю перехожих.
4. Ваші знайомі переїжджають на нову квартиру. Вони літні. Що робите?
  - а) запропоную свою допомогу;
  - б) я не втручаюся в чуже життя;
  - в) якщо попросять, я, звичайно допоможу.
5. Ви купуєте полуницю. Вам зважують залишився кілограм. Ззаду чуєте голос, жалкують про те, що не вистачило полуниці для сина в лікарню. Як реагуєте на голос?
  - а) співчуваю, звичайно, але що поробиш в наш важкий час;
  - б) обертаюся і пропоную половину;
  - в) не знаю, може бути, мені теж буде дуже потрібно.
6. Ви дізнаєтеся, що несправедливо покараний один з ваших знайомих. Що робите в цьому випадку?
  - а) дуже серджуся і лаю кривдника останніми словами;

- б) нічого: життя взагалі несправедливе;
  - в) вступають за скривдженого.
7. Ви черговий. Підмітаючи підлогу, Ви знаходите гроші. Що робите?
- а) вони мої, раз я їх знайшов;
  - б) завтра запитаю, хто їх втратив;
  - в) може бути, візьму собі.
8. Здаєте іспит. На що розраховуєте?
- а) на шпаргалки, звичайно: іспит – це лотерея;
  - б) на втому екзаменатора: раптом пропустить;
  - в) на свої знання.
9. Вам належить вибрати професію. Як будете це робити?
- а) знайду щось поруч з будинком;
  - б) пошукаю високооплачувану роботу;
  - в) хочу створювати щось цінне на землі.
10. Який з трьох запропонованих видів подорожей ви виберете?
- а) по Україні;
  - б) по екзотичних країнах;
  - в) по одній з провідних розвинених країн.
11. Ви прийшли на суботник і бачите, що всі знаряддя праці розібрані. Що зробите Ви?
- а) побалакали трохи, потім видно буде;
  - б) йду негайно додому, якщо не будуть відзначати присутніх;
  - в) приєднаюся до кого-небудь, стану працювати з ним.
12. Якийсь чарівник пропонує Вам влаштувати забезпечене життя без необхідності працювати. Що Ви відповісте цьому чарівникові?
- а) погоджуся з вдячністю;
  - б) спочатку дізнаюся, скільком він забезпечив таким чином існування;
  - в) відмовляюся рішуче.
13. Вам дають суспільне доручення. Виконувати його не хочеться. Як Ви будете діяти?
- а) забуваю про нього, згадаю, коли зажадають звіт;
  - б) виконую, звичайно;
  - в) ухиляюся, знаходжу причини, щоб не згадувати.
14. Ви побували на екскурсії в чудовому, але маловідомому музеї. Повідомте чи кому-небудь про це?
- а) так, неодмінно скажу і постараюся зводити в музей;
  - б) не знаю, як доведеться;
  - в) навіщо говорити, нехай кожен вирішує, що йому треба.
15. Вирішується питання, хто б міг виконати корисну для колективу роботу. Ви знаєте, що здатні це зробити. Але що Ви робите в даний момент?
- а) піднімаю руку і повідомляю про своє бажання зробити роботу;

- б) сиджу і чекаю, коли хтось назве моє прізвище;
- в) я занадто дорожу своїм особистим часом, щоб погоджуватися.

16. Ви з товаришами зібралися їхати на дачу в сонячний теплий день. Раптом Вам телефонують і просять відкласти поїздки заради важливої спільної справи. Що робите?

- а) їду на дачу згідно з планом;
- б) не їду, залишаюся, звичайно;
- в) чекаю, що скаже мій товариш.

17. Ви вирішили завести собаку. Який з трьох варіантів Вас влаштує?

- а) бездомне щеня;
- б) дорослий пес з відомою Вам вдачею;
- в) дороге щеня рідкісної породи.

18. Ви зібралися відпочивати після роботи (навчання). І ось кажуть: «Є важлива справа. Треба». Як реагуєте?

- а) нагадаю про право на відпочинок;
- б) роблю, раз треба;
- в) подивлюся, що скажуть інші.

19. З Вами розмовляють образливим тоном. Як до цього ставитеся ?

- а) відповідаю тим же;
- б) не помічаю, це не має значення;
- в) розриваю зв'язок.

20. Ви погано граєте на скрипці (або на будь-якому іншому музичному інструменті). Ваші батьки Вас неодмінно хвалять і просять зіграти для гостей. Що робите?

- а) граю, звичайно;
- б) зрозуміло, не граю;
- в) коли хвалять, завжди приємно, але шукаю привід ухилитися від гри.

21. Ви задумали прийняти гостей. Якому варіанту Ви віддасте перевагу?

- а) самому (самій) приготувати всі страви;
- б) закупити напівфабрикати в магазині;
- в) запросити гостей в кафе.

22. Раптом дізнаєтеся, що Ваш навчальний заклад закрили з якихось особливих обставин. Як зустрічаєте таке повідомлення?

- а) безмежно радий, гуляю, насолоджуюся життям;
- б) стурбований, будую плани самоосвіти;
- в) буду чекати нових повідомлень.

23. Що Ви відчуваєте, коли на Ваших очах хвалять когось із Ваших товаришів?

- а) жахливо заздрю, мені незручно;
- б) я радий, тому що і у мене є свої переваги;
- в) я, як всі, аплодую.

24. Вам подарували красиву незвичайної форми авторучку. На вулиці до Вас підходять двоє хлопців і вимагають віддати їм подарунок. Що робите?

- а) віддаю – здоров'я дорожче;
- б) постараюся втекти від них, кажу, що ручки у мене немає;
- в) подарунок не віддаю, вступаю в боротьбу.

25. Коли настає Новий рік, про що найчастіше думаєте?

- а) про новорічні подарунки;
- б) про канікули і свободу;
- в) про те, як жив і як збираюся жити в новому році.

26. Яка роль музики в Вашому житті?

- а) вона мені потрібна для танців;
- б) вона приносить мені задоволення духовного плану;
- в) вона мені просто не потрібна.

27. Їдучи надовго з дому, як Ви себе відчуваєте далеко?

- а) сняться рідні місця;
- б) добре себе відчуваю, краще, ніж удома;
- в) не помічав (не помічала).

28. При перегляді інформаційних телепрограм чи іноді псується Ваш настрій?

- а) ні, якщо мої справи йдуть добре;
- б) так, в даний час досить часто;
- в) не помічав (не помічала).

29. Вам пропонують послати книги в далеке гірське село. Що робите?

- а) відбираю цікаві і приношу;
- б) непотрібних мені книг у мене немає;
- в) якщо всі принесуть, я теж дещо відберу.

30. Чи можете Ви назвати п'ять дорогих Вам місць на Землі, п'ять дорогих Вам історичних подій, п'ять дорогих Вам імен великих людей.

- а) так, безумовно, можу;
- б) ні, на світі багато цікавого;
- в) не замислювався (не замислювалася), треба б поразитися.

31. Коли Ви чуєте про подвиг людини, що найчастіше приходить Вам в голову?

- а) у цієї людини був, звичайно, свій особистий інтерес;
- б) людині просто пощастило прославитися;
- в) глибоко задоволений і не перестаю дивуватися.

Обробка отриманих даних. Кількість виборів, зроблених школярами в кожному випадку, необхідно підрахувати і виразити в процентному відношенні до загальної кількості учнів.

Відповіді під номерами 10, 17, 21, 25, 26 з підрахунку виключаються.

Показником, що свідчить про достатню вихованість учнів і сформованості орієнтації на «іншу людину», є кількість виборів від 13 і більше в наступних варіантах:

Графа а. Порахувати * на питання 1, 4, 14, 15, 27, 29, 30.

Графа б. Порахувати * на питання 5, 7, 13, 16, 18, 20, 22, 23, 28.

Графа в. Порахувати * на питання 2, 3, 6, 8, 9, 11, 12, 19, 24, 31.

Показником, що свідчить про деяку аморальну орієнтацію, егоїстичну позицію, є кількість виборів від 13 і більше в наступних варіантах:

Графа а. Порахувати * на питання 2, 3, 5, 7, 8, 12, 13, 16, 18, 20, 22, 23, 24, 31.

Графа б. Порахувати * на питання 1, 4, 6, 9, 11, 19, 27, 29, 30.

Графа в. Порахувати * на питання 14, 15.

Показником, що свідчить про несформованість моральних відносин, нестійку, імпульсивну поведінку, є залишкова кількість виборів, де перевага явно не виявляється.

Методика діагностика самооцінки Дембо-Рубінштейн в модифікації А. Прихожан

Методика ґрунтується на безпосередньому оцінюванні школярами ряду особистих якостей, таких як здоров'я, здібності, характер і т. д. Обстежуваним пропонується на вертикальних лініях відзначити певними знаками рівень розвитку у них цих якостей (показник самооцінки) і рівень домагань, тобто рівень розвитку цих же якостей, який би задовольняв їх. Кожному випробовуваному пропонується бланк методики, що містить інструкції та завдання.

Хід виконання завдання

Інструкція

Будь-яка людина оцінює свої здібності, можливості, характер та ін. Рівень розвитку кожної якості, сторони людської особистості можна умовно зобразити вертикальною лінією, нижня точка якої символізуватиме найнижчий розвиток, а верхня – найвищий. На наступній сторінці зображені сім таких ліній. Вони позначають:

- 1) здоров'я;
- 2) розум, здібності;
- 3) характер;
- 4) авторитет у однолітків;
- 5) уміння багато робити своїми руками, умілі руки;
- 6) зовнішність;
- 7) впевненість у собі.

Під кожною лінією написано, що вона означає. На кожній лінії рисою (-) відзначте, як ви оцінюєте розвиток у себе цієї якості, сторони вашої особи в даний момент часу. Після цього хрестиком (x) відзначте, при якому рівні розвитку цих якостей ви були б задоволені собою або відчували гордість за себе.

Завдання

Зображено сім ліній, довжина кожної – 100 мм, із зазначенням верхньої, нижньої крапок і середини шкали. При цьому верхня і нижня точки відрізняються помітними рисами, середина – ледь помітною крапкою. Методика може проводитися як фронтально – з цілим класом (або групою), так і індивідуально. При фронтальній роботі необхідно перевірити, як кожен учень заповнив першу шкалу. Треба переконатися, чи правильно застосовуються запропоновані значки, відповіді на питання. Після цього випробовуваний працює самостійно. Час, що відводиться на заповнення шкали разом з читанням інструкції, 10-12 хв.

Обробка результатів

Обробка проводиться по шести шкалах (перша, тренувальна – "здоров'я" – не враховується). Кожна відповідь виражається в балах. Як вже зазначалося

раніше, розміри кожної шкали 100 мм, відповідно до цього відповіді школярів отримують кількісну характеристику (напр., 54 мм = 54 балам).

1. По кожній з шести шкал визначити:

- а) рівень домагань – відстань в мм від нижньої точки шкали («про») до знаку «х»;
- б) висоту самооцінки – від «0» до знаку «х»;
- в) значення розбіжності між рівнем домагань і самооцінкою – відстань від знаку «х» до знаку «-«, якщо рівень домагань нижче самооцінки, він виражається негативним числом.

2. Розрахувати середню величину кожного показника по всіх шести шкалах.

Оцінка та інтерпретація окремих параметрів

У нижчеподаній таблиці дані кількісні характеристики рівнів домагань і самооцінки, отримані для учнів

Параметр	Кількісна характеристика (бал)			дуже високий
	норма			
	низький	середній	високий	
Рівень домагань	менше 60	60-74	75-89	90-100
Рівень самооцінки	менше 45	45-59	60-74	75-100

Рівень домагань

Норму, реалістичний рівень домагань, характеризує результат від 60 до 89 балів. Найбільш оптимальний – порівняно високий рівень – від 75 до 89 балів, що підтверджує оптимальне уявлення про свої можливості, що є важливим чинником особистісного розвитку. Результат від 90 до 100 балів зазвичай засвідчує нереалістичне, некритичне відношення дітей до власних можливостей. Результат менше 60 балів свідчить про занижений рівень домагань, він – індикатор несприятливого розвитку особистості.

Висота самооцінки

Кількість балів від 45 до 74 ("середня" і "висока" самооцінка) засвідчують реалістичну (адекватну) самооцінку. Кількість балів від 75 до 100 і вище свідчить про завищену самооцінку і вказує на певні відхилення у формуванні особистості. Завищена самооцінка може підтверджувати особистісну незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; така самооцінка може вказувати на істотні спотворення у формуванні особистості – "закритості для досвіду", нечутливості до своїх помилок, невдач, зауважень та оцінками оточуючих. Кількість балів нижче 45 вказує на занижену самооцінку (недооцінку себе) і свідчить про крайнє неблагополуччя в розвитку особистості. Ці учні складають "групу ризику", їх, як правило, мало. За низькою самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища: справжня невпевненість в собі і "захисна", коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутність здатності і т. п. дозволяє не докладати жодних зусиль.

Додаток Ж

Таблиця. 1.1

Календарно-тематичне планування виховної роботи на період з березня до травня 2023 н. р. для групи подовженого дня (2 клас) за програмою на основі нового Державного стандарту початкової освіти НУШ

№ п/п	Дата проведення	Мета заняття	Система розвивальних занять
1.	Березень	Формування в учнів цінностей патріотизму, Батьківщини	Українські народні ігри: «Гуси та лисичка», «Цар гори» З в'юном я ходжу», «Золоті ворота», «Захищай місто»
2.	Березень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Година спілкування «Як ми себе поводимо?». Рухливі ігри на св. повітрі : «Вище ноги від землі»
3.	Березень	Формування в учнів цінностей людини	Година спілкування «Моє життя, мої захоплення, мої таланти».
4.	Березень	Формування в учнів цінностей товариства (дружби), справедливості, гідності	Рухливі ігри «Кіт і мишка», "Шишки, жолуді, горіхи", "Лійки", "Зайці в лісі", "Тихіше їдеш – далі будеш», «Підстінка», «Зустріч»;
5.	Березень	Формування в учнів цінностей сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших	Година спілкування «Наші емоції». Рухливі ігри «Шуліка», «Струмок», «Курочки»;
6.	Березень	Формування в учнів цінностей праці та творчості, ощадливості	Ігри «Мереживо», «Пиріжок», «Курочки», «У ведмедя» в лісі», «Стадо», «Мисливець», «Вудка», «Фарби»;
7.	Квітень	Формування в учнів цінностей знання	Ігри "Десяти", "Я знаю", "Халі-хало", "Равлик", "Класи", "Болото", "Алфавіт", "Фанти", "Летить – не летить";
8.	Квітень	Формування в учнів цінностей культури, краси	«З в'юном я ходжу», ігри з м'ячем, «Привіт, сусіде!», «Телефон»;
9.	Квітень	Формування в учнів цінностей сім'ї, любові, відповідальності,	Ігри «Я вмю поступитись», «Відгадай емоцію», «Скажи пестливо»,

		доброти, поваги до старших	
10.	Квітень	Формування в учнів цінностей сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших	Ігри «Назви членів своєї сім'ї», «В цьому домі ми сім'я», «Шуліка», «Струмок», «Курочки»; «Гарний друг»,
11.	Квітень	Формування в учнів цінностей природи	Ігри «Завивка капусти», «Гуси-лебеді», «Щука і карасі», «Зайці в лісі», «Переселення жаб», «Півнячий бій»;
12.	Квітень	Формування в учнів цінностей культури, краси	Ігри «Домалюй до образу», «Перевертні», «Малюємо, чим хочемо», «Веселі плямки», «Чудові перетворення»
13.	Квітень	Формування в учнів цінностей самостійності, чесності:	«Третій зайвий», «Займи місце», «П'ятнашки», «Паличка виручалочка», «Кільце», «Жмурки звичайні».
14.	Квітень	Формування в учнів цінностей Батьківщини	Виховний захід «Великдень». Звичаї та традиції українського народу. Ігри «Оселя в сучасному та минулому часі», «Українські народні свята», ігри за вибором учнів.
15.	Квітень	Формування в учнів цінностей сім'ї, любові, відповідальності, доброти, поваги до старших	Ігри «Добре-погано», «Сердечко тримай – чарівні слівця згадай», «Чарівник», «Намісто етичних слів», «Чарівні скельця», «Привітай рідного»
16.	Квітень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Рухливі ігри на повітрі «Спортивне лото»
17.	Квітень	Формування в учнів цінностей знання	Бесіда «Цінності знань та книги». Читання та обговорення творів В. Сухомлинського «Миколі стало легше», «Огірки навколо колодязя», гра-вікторина за творами письменника
18.	Квітень	Формування в учнів цінностей людини	Бесіда «Образи і образливість». Гра «Час прощати» (проводить психолог).
19.	Квітень	Формування в учнів цінностей Батьківщини, мови	Година спілкування «Мова – душа народу. Цінності українців» Ігри «Ярмарок», «У гості до бабусі Орісі»
20.	Квітень	Формування в учнів цінностей чесності	Виховна година «Брехнею світ пройде, а назад не вернешся»
21.	Квітень	Формування в учнів цінностей природи	Екологічна стежина. «Вода – джерело життя на Землі» Екскурсія в природу. Ігри «Переселення жаб», «Пташки в клітці», «Коники», «Гуси», «Плутанка», «Змія», «Півнячий бій»,

22.	Квітень	Формування в учнів цінностей доброти, милосердя	Виховна година на тему: «Твори добро, бо ти – Людина»
23.	Квітень	Формування в учнів цінностей сім'ї	Родинне свято „Наші бабусі”
24.	Квітень	Формування в учнів цінностей	виховна година «Доброта і милосердя у твоєму житті»,
25.	Квітень	Формування в учнів цінностей праці	Інтегроване заняття «У світі професій» у формі гри «Що? Де? Коли?». Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Листоноша приніс лист», «Фарби»
26.	Квітень	Формування в учнів цінностей знань	Ігри «Летить – не летить», ігри з Лего: «Візерунки», «Запам'ятайки», «Зміюка-закарлюка», «Спина до спини», «Кубик-звисайлик», «Підступна рівновага»
27.	Квітень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Година спілкування «Будь охайним». Відгадування загадок про предмети гігієни та режим дня. ігри за вибором учнів.
28.	Квітень	Формування в учнів цінностей хліба, праці	Година спілкування «Хліб усьому голова». Рухливі ігри на свіжому повітрі. - ігри за вибором учнів.
29.	Квітень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Спортивна година «Спритні хлопчачки». Веселі конкурси та естафети, спортивних ігри: «Футболіст», «Пілот»
30.	Квітень	Формування в учнів цінностей культури, краси	Ігри «Опиши свого товариша», «Великий – маленький», «Знайди друзів фарби», «Теплий – холодний»,
31.	Квітень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Тік – ток», спортивні ігри: «Наздожени – передай», «День – ніч»
32.	Квітень	Формування в учнів цінностей дружби	Виховна година «Дружба та товаришування» Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Асоціації»
33.	Квітень	Формування в учнів цінностей самостійності, чесності:	Ігри «Третій зайвий», «Займи місце», «П'ятнашки», «Паличка-виручалочка», «Кільце», «Гуси – гуси», «Баба Куца», «Жмурки звичайні», «Здогадайся: Хто це?»
34.	Квітень	Формування в учнів цінностей життя	«Пригоди світлофора Моргайлика. Транспорт України». Прогулянка в парк з рухливими іграми: «Гуси – гуси», «Баба Куца»
35.	Квітень	Формування в учнів цінностей життя	Година спілкування «Вибухонебезпечні знахідки». Зустріч з представником пожежної служби. Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Поїзд»
36.	Травень	Формування в учнів цінностей природи	Екологічна гра-вікторина

37.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	спортивні ігри : «Влуч у мішень»
38.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Паровозики»
39.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Година спілкування «Здоровий спосіб життя» Спортивна година: - спортивні ігри : «Струмочок», «Кеч»
40.	Травень	Формування в учнів цінностей природи	Інтерв'ю з мешканцями лісу. Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Котик і мишка»
41.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Спортивна година: спортивні ігри : «Снайпери», «Вудка»
42.	Травень	Формування в учнів цінностей творчості, краси	Година спілкування «Ідеальна особистість». Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Пастух і овечки»
43.	Травень	Формування в учнів цінностей милосердя, доброти,	Ігри «Гарний друг», «Добре-погано», «Сердечко тримай – чарівні слівця згадай», «Чарівник»
44.	Травень	Формування в учнів цінностей сім'ї	Ігри етичного змісту: «Намисто етичних слів», «Чарівні скельця», «Привітай рідного». Ігри на свіжому повітрі: «Злови веселку», спортивні ігри : «Світлофор»
45.	Травень	Формування в учнів цінностей самостійності, чесності:	Ігри «Живий світлофор», «Переїди вулицю», «Де чия машина», «Так чи не так», «Назви правильно», «Що не можна робити?», «Не потраплю я в біду», «Чим небезпечний, чим корисний?»
46.	Травень	Формування в учнів цінностей милосердя, доброти, шанобливого ставлення до старших	Ігри морального змісту: «Коли приходять доброта», «В цьому домі ми сім'я», «Ласкавий ланцюжок»
47.	Травень	Формування в учнів цінностей природи	Виховна година «Мандрівка сторінками Червоної книги України» Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Фрукти та овочі»
48.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	Сторінками усного журналу «Ліки довкола нас». Розваги на св. повітрі за вибором дітей.
49.	Травень	Формування в учнів цінностей милосердя, доброти, шанобливого ставлення до інших	Практичне заняття «Посміхнись і лише доброму навчись» Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Я знаю 5 ...», «Міняємось місцями», «Веретено»
50.	Травень	Формування в учнів цінностей здоров'я	спортивні ігри : «Зайчик – пострибайчик», «Зайвий рух»
51.	Травень	Формування в учнів цінностей гідності,	Година спілкування «Гідність людини визначають її вчинки», «Оціни вчинок», «Супер», «Що трапилось з героєм?»

		шанобливого ставлення до інших	
52.	Травень	Формування в учнів цінностей праці та творчості, ощадливості	Ігри «Усі професії потрібні», «Відгадай професію за описом», «Мереживо», «Пиріжок»,
53.	Травень	Формування в учнів цінностей доброти, любові, поваги	Бесіда «Добре роби, добре й тобі буде». Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Буває – не буває»
54.	Травень	Формування в учнів цінностей Батьківщини	Виховна година «Я маленький українець». Ігри «Визначні пам'ятки міста», «Символи нашої країни», «Загадкові силуети», «Герб міста», ігри за вибором учнів.
55.	Травень	Формування в учнів цінностей Батьківщини	Година спілкування «Культура нашого народу». Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Чарівні окуляри»
56.	Травень	Формування в учнів загальнолюдських цінностей	«Вічні цінності очима учнів» година спілкування. Спортивна година: спортивні ігри : «Третій зайвий», «Кеч»
57.	Травень	Формування в учнів цінностей людини та життя	Тренінгова гра «Я бачу людину. Я обираю життя» Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Здогадайся: Хто це?»
58.	Травень	Формування в учнів загальнолюдських цінностей	Година спілкування «Що таке «добре» і що таке «погано?»»Рухливі ігри на свіжому повітрі: «Земля – телепат»
59.	Травень	Формування в учнів цінностей праці та творчості, ощадливості	Ігри «Курочки», «У ведмедя в лісі», «Стадо», «Мисливець», «Вудка», «Фарби»,
60.	Травень	Формування в учнів загальнолюдських цінностей	Спортивна година «Кличе в коло гра весела». Спортивні ігри: «Козаки – розбійники»
61.	Травень	Формування в учнів цінностей гідності, шанобливого ставлення до інших	Ігри «Як вчинити», «Знайди причину», «П'ять моїх гарних якостей»
62.	Травень	Формування в учнів цінностей гідності, шанобливого ставлення до інших	Ігри «Чемні діти», «Уяви себе на місці...», «Квітка доброти», «Кіт і мишка»,
63.	Травень	Формування в учнів цінностей праці та творчості, ощадливості	Ігри «П'ять крапок», «Весела палітра», «Вгадай, що вийде?», «Чарівна палітра», «Що це може бути?», «Придумай сам»
64.	Травень	Формування в учнів цінностей знань	Ігри «Веселка», «Розрізні картинки», «Виклади орнамент», «Равлик», «Болото», «Алфавіт», «Фанти»,

65.	Травень	Формування в учнів цінностей природи	Ігри «Покажемо життя і ріст дерев», «Летить-не летить», «Незвичайні речі на землі», «Птахи», «Виверження вулкану», «Екологічний світлофор»
66.	Травень	Формування в учнів цінностей гідності, шанобливого ставлення до інших	Ігри «Шишки, жолуді, горіхи», «Зайці в лісі», «Тихіше їдеш – далі будеш», «Коли приходить доброта», «Ласкавий ланцюжок»

Додаток И

Виховна година «Брехнею світ пройде, а назад не вернешся»

Мета: формувати високі моральні якості: чесність, правдивість, справедливість; розширити зміст понять «чесність» і «правдивість»; розвивати мислення, зв'язне мовлення; виховувати повагу один до одного, доброзичливість.

Обладнання: ноутбук, відеоматеріали, ілюстрації, оповідання за темою.

Хід заняття

1. Організаційна частина

Встаньте, дітки, всі рівненько,

Посміхніться всі гарненько.

Посміхніться всі до мене,

Посміхніться і до себе.

Привітайтеся: Добрий день!

Гарний день! Веселий день!

2. Оголошення теми заняття

Сьогодні, діти, ми поговоримо з вами про чесність, як одну з найважливіших якостей людини. Кожен з вас хоч раз в житті стикався з неправдою, і вона, я впевнена, залишала після себе неприємні спогади, особливо якщо обманювали саме вас. Під час сьогоднішнього спілкування ми поговоримо про чесні вчинки, розглянемо приклади такої поведінки, закріпимо поняття «чесність» і «правдивість» і з'ясуємо чому краще озвучити «гірку правду», чим «солодку брехню».

3. Основна частина

Отже, для початку давайте пригадаємо: що таке «чесність»? Діти відповідають.

Так, чесність – це одна з моральних чеснот, яка включає в себе і правдивість, і щирість, вірність своїм зобов'язанням, принциповість. Правдивість є складовою чесності, і означає відповідати істині, погоджуватися з правдою.

Давайте розглянемо приклад неправдивої поведінки. Послухайте віршик.

Як же трапитись могло,

Що вчинив Тарасик зло?

Взяв з портфеля Юлі гроші,

А сказав, що він хороший

І чужого брата не сміє...

Ще й обдурювати вміє.

Це ж погано, так не можна

Дунав наш Олес тривожно.

Хоч вернув Тарас ті гроші,

Але вчинок не хороший,

Честі це йому не робить,

Лише шкодить, лише шкодить!

Скажіть, діти, що поганого зробив Тарасик? Чи повернув він вкрадені гроші?

Як ви думаєте чи будуть з Тарасиком тепер дружити його друзі?

Так діти, якщо ви хочете мати багато друзів, то не можна їм брехати, а тим більше брати чуже. Якщо ви вчините погано, то втратите довіру у своїх друзів.

Діти ми повинні завжди говорити правду, якою вона би не була. Але ж деколи ми говорим неправду, адже боїмося, тих наслідків які будуть за той чи інший вчинок.

Іноді наслідки від брехні бувають непоправними. Як це і трапилося в одній казці.

Троє братів пасли отару овець. Двом старшим братам потрібно було зійти з гори в село. Вони залишили молодшому ріжок і сказали йому, що як тільки буде

загрожувати небезпека, одразу дути в ріжок. Не встигли брати відійти, як пролунали звуки ріжка, що сповіщали про небезпеку. Вони швидко повернулись назад, але виявилось, що малий просто пожартував.

Брати знову вирушили в дорогу та невдовзі змушені були повернутись назад. Їх зустрів живий-здоровий брат. Брати розсердилися і знову почали спускатись з гори.

Почувся звук ріжка, але брати не зважали, вони думали, що це знову витівки малого пустуна. Та на цей раз небезпека була насправді: на отару напали вовки. Два рази збрехавши, на третій не чекай, щоб повірили.

Що неправильно зробив молодший брат? Що б ви йому порадили під час зустрічі з ним? Діти обговорюють ситуацію і відповідають на запитання.

Скажіть, діти, а чи траплялося у кожного з вас, що ви вчиняли погано? З необережності чи навмисне, зламали квітку в саду чи розбили чашку вдома. Діти відповідають. Насправді, погані вчинки робили хоча б раз усі люди. Навіть найдобріша людина на світі може випадково вчинити щось недобре. Питання що робити з цим далі? Якщо цей поганий вчинок ніхто крім вас не бачив, чи розповідати правду іншим? Давайте розглянемо ситуацію на прикладі і зробимо висновки.

Перегляд відео ролику «Корисні підказки. Якщо ти скоїв поганий вчинок» (<https://www.youtube.com/watch?v=213jhdgAF1s>)

Діти обговорюють ситуацію.

Як ви думаєте, чи завжди потрібно зізнаватися у поганому вчинку? І до чого веде брехня, якщо сказати неправду? Діти відповідають.

В будь якому випадку, завжди краще правда, навіть якщо вона неприємна. Слід зізнатися і обов'язково вибачитися за скоєне. На цьому ланцюжок поганих вчинків обірветься, і ви з чистою совістю забудете про цю неприємність. Але якщо сказати неправду, думка про цей вчинок не буде давати спокою і

викликатиме негативні переживання. Брехня тягне за собою ще одну, і ще, і так цей ланцюжок обірвати буде все важче і важче.

Отже, ми з вами уже розглянули кілька ситуацій нечесних вчинків, зробили висновки як діяти не слід, і зараз маючи вже певні знання за плечима, виконаємо практичне завдання. Я вам пропоную стати експертами у розгляді кількох прикладів поведінки і з'ясувати, чесною чи ні була поведінка дійових осіб, і якщо ні, то як правильно слід було вчинити.

Ситуація 1. Петрик вдарив по м'ячу, і мяч влучив у вікно. Вікно розбилося, а м'яч, відскочивши від рами, впав прямо в руки Андрійкові, який проходив біля вікна. Виходить учителька. Оцінивши побачене, вона звертається до Андрія:

- Андрійку, хіба ти не знав, що гратись м'ячем під вікнами не можна? Це призвело до того, що ти розбив вікно.

Петрик змовчав, що це він розбив шибку.

Як ви думаєте, діти, правильно Петрик вчинив, що не сказав правду? Як правильно потрібно було діяти у цій ситуації? Діти відповідають

Ситуація 2. Діти, а ось ще одна історія про двох подруг.

Якось після уроків дві подружки Таня та Оля пішли в магазин. І Таня купила цукерки. Вийшовши з магазину вона побачила, що їй здали забагато грошей, «О як чудово» сказала Таня, тепер я зможу ще собі купити цукерки.

А Оля говорить, що не можна так робити, потрібно повернутись в магазин і повідомити про це продавця.

На що Таня насупившись каже «Не твої гроші, от і не лізь до мене!»

Тоді дівчинка зрозуміла, що чужого брати не можна, і повернула гроші.

Скажіть чи чесно вчинила Таня на початку? Таня зрозуміла, що брати чуже не можна? Діти відповідають.

Ви молодці, відмінно впоралися з завданням.

4. Підведення підсумків

Підсумовуючи нашу з вами зустріч, хочеться сказати наступне. У всіх нас в житті хоч раз виникала спокуса вчинити нечесно, особливо якщо відкривши правду, нам загрожує покарання та сором. Але якою б та правда не була, дуже важливо вміти вчасно зупинитися і зізнатися у скоєному. Бо як говорить одне влучне прислів'я, «брехнею світ пройде, та назад не вернешся». Робіть діти чесні вчинки, не плямуйте совість брехнею, і буде вам легко жити, бо ви нікого не скривдили і не обманули.

Виховна година на тему: «Твори добро, бо ти – Людина»

Мета: Формувати у дітей почуття доброти, любові до навколишніх людей, допомогти дітям усвідомити, що чуйного, доброзичливого ставлення потребують не лише люди, а й весь оточуючий світ; розвивати потребу робити добро, не чекати винагороди.

Виховувати в учнів доброту, порядність, бажання підтримувати ближнього у скрутну хвилину

Форма заняття: бесіда з елементами гри

Обладнання: картки, наочні матеріали, ілюстрації, плакати, музичний супровід

Література: <http://ru.calameo.com/read/00223414575b8fa11cb5f>
<http://ru.calameo.com/read/0022341457000c091e318>

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. Організаційний момент.

Доброго дня, діточки.
 Знову в гості я прийшла
 Цікавинок принесла
 Будьте чемні, милі діти
 І тихі, неначе гарні квіти
 З вами гратись будем нині
 Як у дружній всі родині.

2. Повідомлення теми заняття.

-Сьогодні ми з вами не просто будемо закріплювати основні поняття про добро, а й вміти розрізняти добро від зла, встановлювати межі між цими поняттями та дізнаємося, чому потрібно творити добро.

Врятує світ краса –
 Завжди так говорили.
 Тепер врятує світ лиш доброта.
 Бо однієї вже краси занадто мало
 Бо стільки всюди зла – людина вже не та.
 Тож люди на землі!
 Спішіть добро творити,
 Щоб нам не згинуть у морі зла
 Щоб кожен міг серед краси прожити
 У царстві справедливості й добра.

3. Основна частина:

Учитель: – Здавна на землі люди цінували чесність, щирість, відкритість, вчили своїх дітей утримуватися від поганих вчинків, лихих намірів. Зло, як відомо, породжує зло. А от добро породжує добро і обов’язково повертається до людини у сто крат більшим добром. Не давайте злу взяти над вами перевагу. Щоб люди вас поважали, приязно ставилися до вас, ніколи не забувайте і завжди дотримуйтесь золотого правила вихованості: ставтеся до людей так, як би ви хотіли, щоб люди ставилися до вас.

- Мудрець сказав:

Живи, добро звершай Та нагород за це не вимагай. Лише в добро і вишу правду віра Людину відрізня від мавпи й звіра. Нехай ця істина стара: Людина починається з добра.

3.1 Складання асоціативного куща “Доброта”.

Благородство
Великодушність
Делікатність
Співчуття
Совість
Чуйність
Чесність
Порядність
Тактовність

3.2 Складання портрету.

А зараз з допомогою нашого словничка спробуємо змалювати портрет доброї людини.

Послухайте лист від одного хлопчика. Хто покарав його?

- Я образив товариша.
- Я штовхнув однокласника, я вдарив собаку;
- Я забрав іграшки у сестри. Всі пішли від мене, я залишився один і гірко заплакав.
- Хто покарав його? – спитала сусідка
- Він сам себе покарав – відповіла мама.
- Чи можна назвати добрим цього хлопчика?
- Чому?
- Чому він плакав? Яким був хлопчик? (жорстоким, грубим, злим)

- Яким ви уявляєте портрет доброї людини? (доброзичлива, уважна, чуйна, ввічлива, весела, правдива, люб'язна, привітна, дружня)

3.3 Робота з деревом “Доброти”

На дошці зображене дерево з добрими словами та діями (позначені цифрами та приховані оберненою стороною). Але серед них знаходять і інші дії та слова, які зовсім не входять в категорію-Доброта.

-Діти, кожен виходе до дошки, по-черзі, та відкриває одну із гілочок дерева. Потрібно зачитати слово чи дію та розповісти,що це означає і чи підходить під добрі та правильні дії у житті.

3.4 Обговорення ситуації

На зупинці чимало людей. Ти станеш у чергу, чи проберешся, щоб бути першим?

Ти сидиш в автобусі, а на зупинці до салону ввійшов дідусь (бабуся). Твої дії?

3.5 Гра « Так чи не так»

Учитель: – Якщо ви виховані, то знайдіть у реченнях помилки.

- Проходити на своє місце в кінотеатрі треба спиною до тих, хто сидить.
- Чемний хлопчик завжди смикає дівчаток за коси.
- Ввічливі діти ніколи не поступаються місцем старшим.
- Виховані діти обгортку від цукерки викидають на тротуар.
- Усі діти переходять вулицю на жовте світло світлофора.
- Чемний завжди поспішає першим сісти за стіл.
- Вихований не розмовляє під час вживання їжі.
- Ввічливий не перебиває того, хто говорить.
- Чемний не забуває вибачитися, якщо когось випадково штовхнув
- Вихований поступайся місцем людям похилого віку.

3.6 Пошук добрих слів

- А зараз спробуємо відшукати добрі слова. Щоб знайти вихід з будь-якої ситуації.

1.Оленка робила подарунок для мами. Братик побіг і частина папірців злетіла. Оленка готова була заплатити, але братик сказав чарівне слово. Яке?

Оленка посміхнулась і сказала братику...

2.Бабуся зшила для Катрусиної ляльки плаття, але воно виявилось малуватим. Катруся засмутилася. А бабуся попросила принести ляльку і зшила інше плаття. Дівчинка була рада. Вона...

3.До Тані на день народження прийшли друзі. Вони вітають її, вручають подарунки. Побачивши книгу, Таня засмучено відповідає: «У мене вже є така! Взявши коробку цукерок каже: «Я такі не люблю». (Як вона мала вчинити?)

4. Тарасові на день народження батько подарував велосипед. Хлопчик був радий. Як він міг виразити свою радість?)

3.7 Продовж речення...

Що треба робити, щоб бути:

- добрим? (робити добрі вчинки)
- ввічливим? Завжди поводитися ввічливо.
- Працьовитим? Не лінуватися.
- Милосердним? Виявляти співчуття.
- Щедрим? Ділитися з друзями.
- Розумним? Бути уважним, багато читати, виконувати завдання вчителя.
- Чесним? Не обманювати, говорити правду.

4. Підсумок заходу

Учитель: – Сьогодні ви протоптали стежку доброти, бажаю вам ,діти, щоб ця стежка перетворилась на широкий шлях, яким ви будете йти впевнено, даруючи усім радість і любов. Я сподіваюсь, що всі ми станемо добрішими, милосерднішими. І ця година доброти переросте у щоденну потребу робити добро. Будьте добрими, людяними, терпеливими, нехай не черствіють ваші душі в щоденних клопотах, бережіть свої серця від усього злого.

На доброті існує світ,
 Із добротою пахне хліб,
 І мирне небо.
 В школу йти, це також вияв доброти.
 І до людей любов свята –
 Це чистота і доброта.

Родинне свято «Наші бабусі»

Мета: формування *ключових компетентностей*, зокрема:

- *вміння вчитися* – самоорганізовуватися до навчальної діяльності у взаємодії з іншими учасниками навчально-виховного процесу; проявляти зацікавленість у навчанні, докладати вольових зусиль; організувати свою працю для досягнення результату; усвідомлювати свою діяльність і прагнути її вдосконалення;
- *громадянської компетентності* – усвідомлювати свою належність до різних елементів природного, етносоціального й соціально-культурного середовищ, здатність екологічно мислити, бережно ставитися до природи, до людей, до самого себе;
- *загальнокультурної компетентності* – орієнтуватися в особливостях національної і загальнолюдської культури в побутовій і культурно-дозвіллевій сфері, культурологічних основ сімейних, соціальних, суспільних явищ; дотримуватися норм моральної поведінки;
- *соціальної компетентності* – почуватися часткою колективу, жити з ним спільним життям, вміти спілкуватися з друзями, шанобливо ставитися до дорослих, виявляти доброту, співчуття, милосердя; знати правила культури поведінки, відповідально ставитися до обов'язків; проектувати стратегії своєї поведінки з урахуванням інтересів та потреб інших;
- *ІКТ-компетентності* – працювати з різними джерелами інформації;
- *здоров'язбержувальної компетентності* – розуміти взаємозв'язок організму людини з природним і соціальним оточенням, про їх вплив на здоров'я людини.

Очікувані результати: поглиблення знання учнів про повагу і любов до старших людей, викликати бажання допомагати їм; виховувати почуття любові та шанобливе ставлення до бабусі.

Хід заходу

Звучить пісня "Ой, зелене жито, зелене". Діти стоять біля своїх місць. Двоє учнів заходять до залу. Дівчинка тримає на рушнику хліб.

1 учениця

Добрий день, люди добрі,
Що сидять в нашій господі.
Раді з святом вас вітати.
Щастя і добра бажати.

2 учень

Красиво і світло у нашій світлиці,
Сонце у вікна нам світить ясне.
Сьогодні у класі бабусине свято,
І хочеться всіх привітати мені.

1 учениця

Гостей дорогих ми вітаємо щиро.
Стрічаємо з хлібом, любов'ю і миром.
Для людей відкрита хата наша біла,
Тільки б жодна кривда в неї не забігла.
Хліб ясниться в залі,
Сяють очі щирі.
Щоб жилось по правді,
Щоб жилось у мирі.

Діти кланяються і кладуть хліб на стіл.

Вчитель.

Дорогі діти, сьогодні особливе свято, в гості до нас прийшли найулюбленіші для кожного з вас люди – ваші бабусі. Вони невтомні трудівниці, берегині скарбниць мудрості нашого народу, хранительки звичаїв та обрядів, цікаві казкарки.

Учні.

1. Наші бабусі рідненькі,
Для вас готували це свято.
За ваші турботи, старання
Вам хочем спасибі сказати.

2. Ви нас татові й матусі
Помагаєте вчити,

Як вирости чесними,
Як по правді жити.

3. Любі, добрі бабусі,
Ми ваші внучата.

Звертаємось до вас ми
Щоб щастя побажати.

4. Наймиліші, найрідніші,
Дуже любимо ми вас.

Тож прийміть у подарунок
Гарну пісеньку від нас.

Наперед виходить пісенний гурт і виконує пісню В. Ніколішина «Кожен по своєму бабцю вітає».

Вчитель. Бабуся, бабусенька, бабуля... Яке ніжне, добре, лагідне і святе це слово. Чи є в світі краща і рідніша людина? Звичайно, що ні! Скільки пережили

наші бабусі, скільки недоспали ночей, голублячи онучат. Заради онуків бабуся зробить усе. Недарма кажуть у народі, що діти – це діти, а справжні діти – це онуки. Як ніжно і ласкаво звертаються вони до своїх внучат. Пригадайте, діти, а як ваші бабусі звертаються до вас?

Діти називають звертання (сонечко,

ластівко, зайчику, поросятко).

Вчитель. І коли це тебе бабуся назвала поросятком? Пам'ятаєш?

Хлопчик 5.

Згадав! Це було тоді, коли я
 Вимадав чоботята,
 І щоб сховатися від тата
 До бабусі утікав!
 А вона побурчить,
 Поцілує та й мовчить.
 Чи туди, чи сюди,
 Чи то хліба, чи води,
 Чи сорочку, чи штанята,-
 Все до бабці, не до тата:
 Там безпечно від біди.
 І щасливо той живе,
 В кого бабця люба є.
 Той біди вже не зазнає,
 Бо бабусенька скрізь дбає.

Вчитель. Справді, про все подбають добрі, натруджені бабусині руки. Скільки роботи переробляють вони щодня. Вічна їм слава і хвала. Ось послушайте, як дякують і допомагають своїм бабусям наші діти.

Учні.

6. Свою бабусю знаю

Я з давніх-давніх пір

Її обличчя liebe,

Її ласкавий зір.

7. Замислиться бабуса,

Зажуриться на мить

І знов, дивись, сміється,

Ласкаво гомонить.

8. Та над усе найбільше

Сподобались мені

Її ласкаві руки

Умілі та міцні.

9. Оцим рукам хорошим

Робота не важка,

Бо в'яже, варить, пише

Бабусина рука.

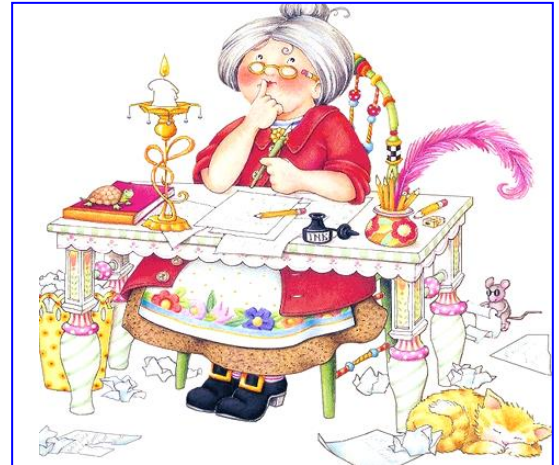
10. Бабця вишила мені

Квітами сорочку.

Гарні, різні кольори –

«На, вдягай, онучко».

В нитці сонце золоте,

Квіти є червоні,
Ласка бабина цвіте
Скрізь на білім фоні.
Вишиваночку візьму,
Швидко одягнуся.
Підійду і обніму
Я свою бабусю.

Дівчатка підбігають до своїх бабусь і цілують їх руки.

Вчитель. Цілуймо руки наших бабусь, цілуймо щодня за ті смачненькі пиріжки і булочки, за зв'язані рукавички і шарфики. А які фантастичні вишивки створені цими руками. Це і серветки, і килимки, і рушники. Дівчатка підготували танець, який так і назвали «Бабусин рушничок».

Дівчатка виконують танець з рушниками під мелодію П.Майбороди «Танець про рушник».

Вчитель. Як гарно танцювали дівчатка. Як світилися очі у бабусь. Та ще більше тішаться бабусі, коли їх внучата добре вчать у школі. І я маю сказати, що ваші онуки дуже чемні і старанні школярі. Вони навіть склали жартівливі куплети про своє навчання у школі. Ось послухайте їх.

Наперед виходить пісенний гурт.

Хлопці змагаються з дівчатами.

Разом.

11. Заспіваєм вам частівки

І веселі, і смішні.

Ви послухайте уважно

Наші успіхи шкільні.

Дівчата.

12. «Добрий день»,- казати треба

Знаєм добре ми це всі.

Одні кажуть все, аж зайве,
Інші ходять, мов німі.

Хлопці.

13. У дівчаток гарні кіски,
Але надто вже малі.
І щоб більші виростали,
Ми їх тягнем до землі.

Дівчата.

14. Хлопців треба навчати,
Що вони будуть солдати.
А для того, щоб навчати,
Любим їх завжди щипати.

Хлопці.

15. Джентльмени ми всі справжні,
Коли треба чергувать,
Для дівчат звільняєм місце
І не будем заважать.

Дівчата.

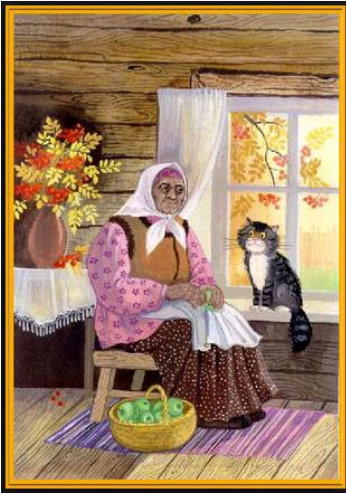
16. А коли ідем в їдальню,
Чи вертаємось у клас-
Ви чомусь всі дружно місце
Не звільняєте для нас.

Разом.

17. Ми куплети заспівали,
Може в чомусь не праві.
Неодмінно станем кращі,
Адже ми іще малі.

Вчитель. У народі є багато різних приказок, прислів'їв про бабусь.

Читають діти.

«Хто бабусю має, той потіху знає»

«Бабця скаже – як зав’яже»

«Там бабусині руки – де онуки»

«Бабусине слівце – плідне деревце»

Уже став крилатим вислів: «Є бабця – є і діти»

Весела перерва. Учні виконують смішинки, пісні, сценки-смішинки.

Вчитель. Діти, ви відпочили? Тепер знову

звертаємося до наших бабусь.

Учні.

18.Любі бабці, хороші, ласкаві –

Ці слова мовим ми залюбки.

Сьогодні вірші читають онуки не для слави,

Ми для вас почнемо ці рядки.

19.Люба, добра бабцю,

Ми твої внучата,

Звертаємось до тебе,

Щоб щастя побажати.

20.Ой нема миліше,

Нема веселіше,

Як в бабці в гостині –

Медом нагодує,

Ще і поцілує

21.Яблучок нареже

Казочку розкаже,

Ще й лялечку справить.

Бабуся радіє,

Сама молодіє,
Коли внуків бавить.
22.Хоч твоє волосся
Густо посріблилось
Ти для нас маленьких,
Другом залишилась.

22.Ти нас батькові й матусі
Помагаєш вчити,
Як вирости чесними,
Як по правді жити.

23.Ми твої слова розважні
Пам'ятати будем,
І в життя твою науку

24.Хай тебе в своїй опіці
Бог не опускає
Хай тобі тривке здоров'я
Й силу посилає.

25.А до того, наша бабцю,
Хай ще на додаток
Гордість дасть тобі й утіху
За нас, за внучаток.

26.Моя бабуся любя, гарна й мила.
Вона найкраща від усіх людей,
І хоч вона вже трохи посивіла,
Але так щиро любить нас – дітей.

Пісню виконують учні. «Бабушки» на муз. Птичкіна, слова І. Шаферана

Вчитель. Дорогі бабусі! Згадайте якийсь цікавий епізод з життя ваших онуків і розкажіть їм, чи пам'ятають вони це.

Розповіді бабуся.

27. Багато в бабусі турбот – не злічить!

Одній всю роботу нелегко зробить.

І хочеться вам, друзі,

Таке усім сказати:

Ми будемо бабусі завжди допомагати.

28. Нехай хоч і в маленькій ділі,

Та руки в нас усіх умілі.

Ми допомагаєм вправно,

Посуд миємо під краном,

Витираєм тарілки

І... збираєм черепки.

Звучить пісня у виконання пісенного гурту. В. Ніколишин «А у нас бабусенька»

29. Милі наші бабусі!

Ми вам шану складаєм.

І признатися мусим,

Що без вас нас немає.

30. Ви нас, рідні, зростили,

Нам життя дарували,

І безмежно любили,

Від біди захищали.

31. Тож сьогодні я хочу

Вам спасибі сказати

За недоспані ночі,

На тривоги багаті.

32. За натруджені руки,

Що не знають втоми,

За хвилини розради,
Як не ладиться вдома.

33. Ми вас любимо щиро,
Любим вас, як онуки.

Всім здоров'я вам, миру
І цілуєм вам руки.

34. Нехай хоч і в маленькім ділі
Та руки в нас уже умілі,
Для вас, славні бабусі,
Ростем помічниками.

Ми щеї дарунки змайстрували
Своїми власними руками.

35. Спасибі вам говорим знов
За вашу ласку і любов.

І вся весела дітвора
Вам зичить щастя і добра.

36. Побажаєм вам сто років жити
Без горя, сліз і без журби!

Хай з вами буде щастя і здоров'я
На многі літа, назавжди!

37. Хай Бог охороняє вас від злого,
Хай світить сонце і колосяться жита,
Щоб були ви щасливі і здоров'я
На многії і довгії літа.

Додаток М

Виховна година: «Доброта і милосердя у твоєму житті»

Мета: Ознайомити учнів із поняттями і законами доброти, честі, справедливості;

формувати у школярів найвищі людські цінності: ввічливість, милосердя, людську гідність, чуйність, любові і поваги до ближнього;

виховувати почуття людської гідності, бажання духовно вдосконалюватися;

розвивати творчу уяву, мислення, пізнавальний інтерес.

Обладнання:

Добро все перемаже.

Народна мудрість

Записи на дошці:

Добро

•Усе позитивне в житті людей, що відповідає їхнім інтересам, бажанням, мріям, благо.

•Добра, корисна справа, дія, вчинок

Обладнання: на стіні плакати із висловами: «Будуйте храм в душі своїй», «Все те що робиш комусь, роби собі», «Поспішай робити добро».

Епіграф

Добрі слова – це сади

Добрі слова – це коріння

Добрі думки – квіти

Добрі справи – плоди.

Вчитель: Тема нашої сьогоднішньої виховної години— «Доброта і милосердя у моєму житті». Ми часто чуємо ці слова: доброта, сердечність, людяність, милосердя. Сьогодні ми порушимо проблеми милосердя, доброти, чуйності, співпереживання, уміння розділити чужий біль, вчасно підтримати у важку хвилину, розрадити в горі й біді. Цілком природнім і закономірним вважається допомогти знедоленому, нещасному, поділитись шматком хліба, дати притулок бездомному, захистити старість, порятувати хворого, заступитися за беззахисного. Кожен із вас, хто сидить у цьому класі, вже думає про своє подальше життя, про своє майбутнє. Кожен хоче жити добре, красиво. Але не потрібно забувати в той же час про свою душу. Дбаючи про матеріальне, не забувати про духовні цінності.

Добрі слова і вчинки спрямовані на порозуміння між людьми, взаємодопомогу, підтримку одне одного. Вони породжують радість, задоволення, повагу, любов між людьми.

Бесіда. Діти, підкажіть, доброта – це якість людини, що дається при народженні, чи її потрібно виховувати? (Діти висловлюють свої думки). Я також

довго думала над цим питанням і дійшла до висновку, що людина повинна постійно удосконалювати себе на протязі життя.

Діти давайте спробуємо з'ясувати що таке добро?

Учні висловлюють свої думки.

Доброта – найбільша цінність нашого життя. Так, це саме та якість, що коштує так дешево, але цінується так дорого. Її не можна купити ні за які гроші, вона по краплиночці виховується змалечку.

Милосердя — щиросердність, співчуття, любов на ділі, здатність відгукнутися на чужий біль. Людям милосердним притаманне співчуття по відношенню до сироти, інваліда, тяжко хворої людини, людини похилого віку, людини що потрапила в біду.

Я б хотіла, діти щоб ви усвідомлювали свої вчинки, несли за них відповідальність, бо без відповідальності за них, не буде добра і милосердя. Ось у нас є плакат: «Мої відповідальні вчинки». На ньому п'ять хмаринок – п'ять принципів відповідальності. Бо добро і милосердя може бути тільки, тоді, коли ви берете відповідальність за тих, хто з вами поруч.

Принципи відповідальності. Плакат

1. Я несу відповідальність за все, що роблю.
2. Я несу відповідальність за своє навчання.
3. Я несу відповідальність за своє шанобливе ставлення до людей, до батьків.
4. Я несу відповідальність за своє місто, країну і цілий світ.
5. Я несу відповідальність за дбайливе ставлення до довкілля та збереження його для наступних поколінь.

Учитель.

Діти! Що є головним для кожного з вас, що є найважливіше для вас?

Підійдіть до дошки і позначте той принцип хмаринкою, який є для вас пріоритетом.

Вчитель. Ми сьогодні маємо бути милосердними не тільки до людей, а й до всього, що нас оточує: тварин, рослин.

Але скажіть будь ласка як же могло статися, що милосердя втратило сьогодні свою цінність? А його зміст звівся в основному до милостині? Невже для того, щоб виіскрити доброту із наших сердець, потрібен землетрус чи Чорнобиль? Хіба без них не можна бути милосердними? Хіба в звичайному житті немає людей, які потребують допомоги?

Є і дуже багато таких людей. Але за своєю заклопотаністю про свій зовнішній вигляд, гонінням за кращим комп'ютером, найдорожчим мобільним телефоном ми не бачимо цих обділених людей.

. А зараз я вам наведу один приклад.

Біля води на піску сидить гарна молода жінка і ніжно обіймає свій скарб – хлопчика років чотирьох. Малюк хворий. У нього тяжка форма церебрального

паралічу. Мама пригортає його дуже лагідно. Вони сидять на березі так, що їхні ноги торкаються води. Мама усміхається і щось розповідає хлопчикові. Він не може їй відповісти, а лишень якось незграбно намагається повертати своєю голівкою вбік. Із вигляду хлопчика зрозуміло, що він не може ходити, говорити, можливо, і ніколи не скаже їй “мама”, і ніколи не піде до школи, ніколи не принесе ні двійку, ні десятку...

Цієї ж миті у воді ще одна сім'я робить фото сесію своєї доньки. Їй 12 років. Вона не ходить сама, дівчинку заніс у воду її батько, він намагається втримати її на воді, але тільки дівчинки не слухається – ручки скручені страшною хворобою, та батько не впадає у відчай. Тримаючи дівча, пораючись із хвилями, що намагаються скинути круг, він хоче, щоб його донька виглядала гарною на фотографії. Дівчатко намагається усміхатися. Збоку здається, що це в неї не дуже виходить. А мама в цей час ловить дорогоцінні моменти життя їхньої сім'ї простеньким фотоапаратом. Поруч друга дівчинка, напевно, друга донька в цій сім'ї, допомагає батькові. Сім'я разом. І вони щасливі!

Інші батьки привозять діток на інвалідних візках, купуються разом із ними, відносять їх плавати у море, вони разом засмагають, про щось розмовляють, спілкуються з іншими батьками, в яких такі самі особливі дітки. Вони разом лікуються... Відпочивають... Відпочивають від чого? Від людської байдужості й жорсткості, що оточує цих особливих дітей, яких наше суспільство називає “інвалідами”. А ще – відпочивають від усього того, що приходить з цим словом на додаток: нерозуміння, байдужість, неприйняття, відторгнення, жорсткість, криві погляди...

Вчитель. Кожен із нас може допомогти людям з особливими вадами бути щасливими. Достатньо тільки побачити в цих людях — людей, в цих дітях — дітей.

Кожен із вас, мабуть, зараз ставить собі питання: «А що я можу зробити, щоб допомогти їм бути щасливими?». Я відповім — любити! Не відвертати свого погляду від дітей, що виглядають не так, як здорові діти. Вони особливі. Чому? Не знаю. Але вони живуть, і Бог також привів їх на цей світ. Для чого? Можливо, щоб зробити нас добрішими, людянішими... І вони будуть щасливі!

Сьогодні на уроці ми звернемось до найголовнішої книги людства – Біблії. Давайте прочитаємо.

8. Повчальне слово Апостолів.

- Апостол Павло написав. «Хто сіє скупю, той і пожне скупю, а хто сіє щедро, пожне також щедро».

Більше того сіяч має бути щедрим не тільки на руку – щедро сипати зерно, а щедрим душею – зичити врожаю не лише собі, а й кожному, хто сіє. Кожний багатий щедрістю своєю.

- Не втомлюйся творити добро. Всяка справа може втомити. Після всякої праці, яка втомлює, хочеться відпочити. Та в головному не може бути втоми – неможна втомлюватись творити добро.

- Не сурми про милостиню. Хай ліва рука не знає, що робить права. Коли правою рукою даєш милостиню, то нехай ліва не знає про це. Не треба оголошувати про свою добру справу, вона добра сама по собі.

- Це перлини, діти, Євангельської мудрості, які ми повинні взяти за основу своїх вчинків.

Учитель. Діти! Вам уже по 14 років, ви народилися і живете у світі людей, кожен день Вас оточують десятки людей, знайомих і незнайомих, Серед них Ваші вчителі, Ваші рідні і друзі.

Підкажіть, а чи можете Ви назвати ту людину, яка по відношенню до Вас найдобріша, яка щоденно, виявляє свою любов, турботу, яка дарує Вам доброту і нічого не чекає у відповідь. (Учитель підводить дітей до відповіді; діти відповідають, що це мама).

Учитель. Так, це Ваша мама.

Материнська любов найсвятіша. Та, на жаль, не всі і не завжди ми уміємо її оцінити. Як рідко ми задумуємося над тим, що необачно зранене слово залишає рубець у душі найріднішої людини, вибілює її коси та розсипає зморшки на чолі.

А чи знаєте Ви, що на сьогоднішній день на Україні проживає багато самотніх літніх людей. Це теж чийсь батьки, які на схилі літ виявились непотрібними власним дітям. У когось не вистачило часу для старенької матері, у когось замалий будинок, щоб прожити разом, а у когось просто зачерствіло серце...

Ці люди живуть у спеціальних будинках-інтернатах. Це все – реальність сучасного життя. І щоб таких реалій в цьому світі стало менше, я покладаю велику надію на ваше покоління, на ваші серця, вашу любов, тепло і ласку.

І все ж таки, я сподіваюся, що ніколи Ваші рідні не розділять долі жителів цього будинку.

(учень зачитує поему

«Кинута мати»)

Осінь дощем зарясніла.

Сирість в нетопленій хаті.

Жінка край столу сидить.

Хто вона – кинута матір.

Скажете – так не буває.

А Ви лише подивіться,

Подумки лиш ненароком

Зморшок її доторкніться.

Складені, втомлені руки,

Губи щось ніби шепочуть.

А на столі, мов ікона,
 Фото синочка і доні.
 Спогади, ніби картини,
 Душу її зігрівають,
 Діти, її пташенята,
 Щастя по світу шукають.
 Донечці років вже з десять
 Світить Італії сонце,
 Мати те фото цілує,
 Дощ заливає віконце.
 Син, її гордість, надія,
 Теж десь по світу блукає,
 Сину, озвися ж бо, сину,
 Вістки давно вже немає.
 Що ж то за доля така,
 Що за країни далекі,
 Знаєте, діти, на груші
 Звили гніздо в нас лелеки.
 Вишні улітку вродили,
 Тільки їх нікому їсти,
 Пусткою стало село
 Всі подалися у місто.
 Мовчки підвелася мати,
 Стала одна на порозі,
 Щастя її материнське
 Десь загубилось в дорозі.

Вчитель: А зараз кожен з вас подумає і назве хоча б один вислів, прислів'я, приказку про добро та милосердя:

- 1.Добро плодить добро, а зло плодить зло.
- 2.Добро не пропадає, а зло умирає.
- 3.Не все добре, що солодке.
- 4.Ти до нього з добром, а він до тебе з колом.
- 5.Не всяка стежка без спориша, не в кожної людини добра душа.
- 6.Добрий чоловік і сусідів дім від вогню збереже.
- 7.Від лиха до добра недалеко дорога.
- 8.З добрим дружись, а злого й лихого стережись.
- 9.Не сподівайся за добро дяки.
- 10.Злий плаче від зазвисті, а добрий під радості.
- 11.Все зле — все немудре.
- 12.У кого є злість, той своє серце їсть.
- 13.Хто сам не знав зла, не вмiє шанувати добра.

14. Злий сам себе б'є.

15. Злість до добра не доводить.

(Звучить пісня «Злагода»)

Зараз ми з вами прочитаємо про сім тілесних добродійностей, які ви повинні запам'ятати і виконувати. До них ми ще неодноразово будемо звертатись на наших виховних годинах. (На дошці плакат із написом).

Сім тілесних добродійностей

- Голодного нагодувати
- Спраглого напоїти
- Голого одягнути
- Подорожнього в дім прийняти
- Недужого відвідати
- Померлого поховати.

? Необхідно допомагати знедоленим і нещасним, дати притулок бездомним, захистити слабшого, порятувати хворого.

І коли ви будете дотримуватись цих семи добродійностей, то виростете по – справжньому добрими людьми.

Прошу пам'ятати, що князь Володимир Мономах у своєму «Повчанні дітям» закликав:

- не забувайте убогих, подавайте сиротам, захистіть вдову;
- не майте гордоців у своєму серці, старших шануйте;
- не промініть ніколи людину, не привітавши її, і добре слово мовте;
- на світанні, побачивши сонце, з радістю прославте день новий і скажіть: «Господи, додай мені літа до літа, щоб честю й добром виправдав життя своє».

Викладач. Перед вами аркуш з видруканими словами з наказу молодим людям, який написав Василь Сухомлинський. Я хочу, щоб ви не просто ознайомились із цим наказом, а щоб взяли його в життя: як пам'ятку. (учні по черзі читають рядки з наказу).

– Бути хорошими дітьми – означає не допустити, щоб старість батька й матері була отруєна твоїми поганими вчинками.

– Вмій відчувати найважчі душевні муки матері й батька, їхня хвороба — твоя біда.

– Вмій бути добрим у думках і почуттях. – Бережи здоров'я батьків. Пам'ятай, що ранню старість і хвороби батькам приносять не лише праця та втома, а й хвилювання, переживання, тривоги, прикрощі.

– Найбільше вражає батьків дитяча невдячність, байдужість сина чи доньки. Будьте гідними своїх батьків!

Заключне слово вчителя: Сьогодні ми говорили про Добро і Милосердя. Ви збагатилися знаннями про Добро. Хотілось би, щоб після цього уроку кожен з вас осмислив свою життєву позицію і став добрішим, кращим, досконалішим.

Людська порядність, доброта немає меж. Ми сьогодні маємо бути милосердними не тільки до людей, а й до всього, що нас оточує: тварин, рослин
А зараз давайте ми з вами складемо правила доброти і милосердя.

Золоте правило:

1. Ставитися до інших так, як ви б хотіли, щоб ставилися до вас.
2. Поважати інших, особливо старших і слабших від себе.
3. Слухати маму, тата, бабусю.
4. Не сміятися над каліками.
5. Любити і берегти природу, тварин.
6. Не проходити байдуже мимо людської біди, горя, розпачу.
7. Не залишати тварин у біді.
8. Любити природу і все живе. Бережливо ставитися до краси.
9. Уміти не тільки поспівчувати у горі, а й порадіти чужому успіху
А я бажаю вам успіхів у постійній роботі над собою.

Хай множаться зерна добра в ваших душах.

V. Підсумок заходу.

□ Вправа «Мікрофон».

- Які висновки ви зробили?
- Що б ще хотіли почути?
- Що найбільше запам'яталось?
- Про що з почутого на уроці ви б хотіли розповісти друзям? Може чогось їх навчити?

Вчитель. Час невпинно біжить вперед. Збігають хвилини, години пливуть роки. Хочеться вірити, що у вас все буде гаразд, хочеться, щоб слова доброти, почуті сьогодні, ви пронесли крізь усе життя. Пам'ятайте, людина на цім світі не вічна, життя коротке і гріх тратити його на погані справи.

Будьте добрими, людяними, милосердними, терпеливими, нехай не черствіють ваші душі у щоденних клопотах, бережіть своє серце від усього злого. Всім нам не легко у сьогоднішній скрутний час, але пам'ятаймо, що поруч є люди, яким набагато гірше. Бо ми можемо хоч на крихту покращити їхнє життя своїм ставленням, усмішкою, теплим поглядом

Заключне слово вчителя: Сьогодні ми говорили про Добро і Милосердя. Ви збагатилися знаннями про Добро. Хотілось би, щоб після цього уроку кожен з вас осмислив свою життєву позицію і став добрішим, кращим, досконалішим.

Пам'ятка

Ти добро лиш твори всюди,
Хай тепло тобі повнить груди.
Ти посій і доглянь пшеницю,
Ти вкопай і почисти криницю,
Волю дай, нагодуй пташину,
Народи і зрости дитину!

Бо людина у цьому світі
Лиш добро повинна творити.

1. Стережися злого, чини добре.
2. Не роби іншому того, чого собі не бажаєш.
3. За добро добром платять.
4. Добро далеко розходиться, а лихо ще далі.
5. Все добре переймай. А злого уникай.
6. Будеш творити добро – щасливим будеш.

Пам'ятка виготовлена у вигляді розгорнутої книжки, на обкладинці зображення ангела.

А ми ж з вами давайте в щоденних наших молитвах просити в Бога добра, уміння робити добро, сили і мудрості жити по доброму, тобто по Божому.

□ До вашої уваги пісня, яку підготували наші учениці «Навчи мене Боже». На цьому виховна година закінчена, дякую всім за увагу і старанність. Учень.

Спасіння — у добрі, спасіння — у любові,
І це стосується, напевно, нас усіх.
Чого ж ми носимо у серці та у слові
Отруту заздрості та злості вічний гріх?
Нехай не топче нас неправди битий чобіт...
Зустрівши ближнього, хай відчуття твоє
Душі признається, що у людській подобі
Це сам Господь правицю подає.

1 учень

Коли ти будеш добрим,
Про тебе люди скажуть.
Ніколи не забудуть про ввічливість твою.
У школі і удома усім давно відомо
Що добрих не народжують, а добрими стають.

2 учень

Не лінуйтеся робити добро
Лише зла не бажайте нікому
Бо воно, як велика гора
Стане вам на шляхові земному.

3 учень

І старайтесь робити добро
День і ніч, і у кожную хвилину,
Щоб серденько, як сонце цвіло,
Це хорошою робить людину
Учень. Правда в світі є дуже проста:
Сонце землю теплом зігріває.

А людину – її доброта
І любов у житті прикрашає.
Учень. Не кажіть про любов – докажіть,
що ви любите тих, хто страждає!
Добрі справи нужденним чиніть –
цього вічна любов вимагає!
Учень.
Хіба чекати плати за добро?
Нехай в руці зламається перо
Нехай твоя зламається рука
Що за добро добра собі чека.
Добро твориться просто – ні за так,
Так, як цвіте і опадає мак,
Як хмарка в'ється і сміється пташка,
Як трудиться мурашка – горопашна.
Учениця.
Не бажай
Коли серця теплом зігріті –
Стає побільше доброти.
Ти ж не один у цьому світі,
А є ще сестри і брати.
Проб'ється істина у слові –
Збагнуть її уже пора.
Усім нам хочеться любові,
Усім нам хочеться добра.
Учень. Не відбирай здобутку ближнього
І не бажай його добра.
Хай чорне зло в пориві хижому
Не б'є, як блискавка страшна.
Нехай веде нас днями й тижнями
Відлуння Божої сурми.
Ні, не бажай ти лиха ближньому,
Бо всі ми звемося Людьми.
Учень.
Горнімось до земної вроди,
Бо заздрість дика і сліпа.
Хай нами лють не верховодить,
Неправда зла не підсипа.
Добродію, схились до мене.
Порадником для мене стань –
І буде світ благословенним

Од світла щирих поривань.
Учень.
Не говори про доброту,
Коли ти сам нею не сяєш,
Коли у radoщах витаєш,
Забувши про чужу біду.
Бо доброта не тільки те,
Що обіймає тепле слово,
В цім почутті така основа,
Яка з глибин душі росте.
Коли її не маєш ти,
Ти раниш людяне в людині,
Немає вищої святині,
Як чисте сяйво доброти.

Додаток Н

Екологічна гра-вікторина для учнів початкової школи

Мета: сприяти розумінню екологічних проблем; розвивати вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, робити висновки; формувати ціннісне ставлення до природи; виховувати почуття відповідальності за свої вчинки по відношенню до об'єктів природи.

(У грі беруть участь чотири команди).

Хід заняття

I. Організаційний момент.

Для чого треба нам спостерігати?

Дивитись, слухати, радіти від краси?

Це, щоб чарівний, дивний світ пізнати,

Весь Всесвіт бачити в краплиночці роси.

Щоб доброту в душі своїй носити,

Радіти сонцю, небу і пташкам...

Щоб цей прекрасний дивосвіт любити.

Тож спостережливими треба бути нам.

Н. Красоткіна

Ведучий: Сьогодні ми з вами побуваємо в дивовижному світі природи, будемо грати, спостерігати, замислюватись, відповідати. Оцінювати ваші знання в ході змагання команд буде журі. Вболівальники теж можуть принести своїй команді додатковий бал за правильну відповідь, але і за погану поведінку вони можуть позбавити свою команду бала.

Нашу Землю називають Зеленою Планетою. Хто подарував їй зелене вбрання? Деревя і трави, квіти і чагарники. Вони всюди навколо нас. На крайній півночі і в спекотній пустелі. Високо в горах, в лісі, на лузі і біля самої води. Тисячі видів, сотні тисяч назв.

Отже в дорогу.

II. Вікторина-гра**1 конкурс. «Світ рослин»**

1. На які групи можна поділити всі рослини за зовнішніми ознаками? (Дерева, кущі, трави).

2. З нього плетуть весняні вінки, а коли він відцвітає – розлітається на всі сторони світу. (Кульбаба).

3. Які дерева називають вічнозеленими? Чому? (Вічнозелені рослини зберігають свій зелений колір протягом всього року, незалежно від сезону. Ялина, сосна, ялиця.)

4. Яка ягода буває червоною, білою, жовтою, чорною? (Порічка).

5. На цій квітці люблять гадати закохані дівчата. (Ромашка).

6. Який газ необхідний для дихання рослин? (Кисень).
7. Це найперша квітка, що з'являється з-під снігу. (Підсніжник).
8. Яке дерево, як і береза, дає солодкий сік? (Клен).

2 конкурс. «Які листя і плоди на якому дереві ростуть?»

Лист берези – березовий.

Лист липи – ...

Лист клена – ...

Плід дуба – ...

Лист дуба – ...

Лист осики – ...

Лист верби – ...

Плід яблуні – ...

3 конкурс. «Четвертий зайвий»

Викресли зайве. Поясни чому?

1. Береза, горобина, ялина, тюльпан. Бо...
2. Клен, дуб, шипшина, тополя. Бо ...
3. Яблуня, слива, тополя, вишня. Бо ...
4. Полуниця, троянда, конвалія, фіалка. Бо ...

А поки команди працюють, уболівальникам пропонуємо відгадати загадки і принести додатковий бал своїй команді.

* * *

Воно для всіх нас – добрий друг,
Хоч диваком вважається,
Бо навесні вдяга кожух,
На зиму ж – роздягається
(Дерево)

* * *

Під землею народилась
І для борщику згодилась.
Мене чистять, ріжуть, труть,
Смажать, варять і печуть.
(Картопля)

* * *

Той, хто їсть його, той знає –
Всіх мікробів він вбиває.
Овоч цей корисний дуже,
Та від нього сліз калюжа.
(Цибуля)

* * *

Стоїть-колихається, як торкнешся, то покусаетсяся.

(Кропива)

* * *

Сидить дівчина в темниці,

А коса на вулиці.

(Морква)

* * *

Влітку диво це знайду

В полі, в лісі і в саду.

Ці рослини кольорові

Запашні, такі чудові.

(Квіти)

* * *

З мене листя обдирають,

Мене квасять, в борщ кидають,

В пирогах мене печуть

І в салат мене січуть!

(Капуста)

* * *

Сидить баба на грядках, вся закутана в хустках.

(Капуста)

* * *

Ця широколиста пані

На землі і на паркані.

У стручки, як у торби

Заховала всі скарби.

(Квасоля)

* * *

До мене з повагою ставляться всі,

Хоч в лісі стою на одній я нозі.

Як тільки до лісу грибник завітає –

То зразу поклоном мене привітає.

(Гриб)

* * *

Цього фрукту по шматку

В чай добавлю для смаку.
Запашистий та кисленький,
Наче сонечко жовтенький.

(Лимон)

* * *

Наче сонце серединка,
Пелюстків біла хустинка.
Знає бджілка і мурашка,
Що звать квіточку ...

(Ромашка)

* * *

Дуже скромна і тендітна,
Серед квітів непримітна.
Та якщо в руці пом'яти,
То умиць впізнаєш

(М'яту)

* * *

Кого один раз на рік наряджають?

(Ялинку)

* * *

Стоїть півень на току в червоному ковпаку.

(Мак)

Ліс – це великий будинок, де по сусідству живуть найрізноманітніші рослини і тварини. Вони не тільки живуть разом, але і потрібні один одному.

4 конкурс «Впізнай тваринку»

1. Якщо судити за назвою – звір повинен бути білим. А він – руденький влітку і сіро-рудуватим буває взимку. Впізнаєш цього спритного звірка по пухнастому хвосту і пензликах на вухах. (Білка)
2. Звір цей живе в землі. Там і спить, там і їжу собі знаходить. Побачити його важко. Але дізнатися про те, де він, можна по купках свіжої землі, яку він викидає на поверхню. (Кріт)
3. Він не ховається від ворогів і не тікає від них. Сміливо тупотить, сопе, шарудить сухим листям. Ну, а якщо небезпека, згорнеться в клубок, виставить свої гострі і міцні голки. (Їжак)
4. Майнула в траві і зникла, тільки її і бачили. Ну, а якщо вхопи її, то залишить вона свій хвіст. А хвіст потім відросте! (Ящірка)

5 конкурс. «Забавні тваринки»

Якщо поспостерігати за тваринами, то можна побачити багато цікавого. А зараз я пропоную командам зобразити звірів, так щоб всі здогадалися ХТО ЦЕ?

1. Риби в морі.
2. Вовк та заєць.
3. Ворона і лисиця.
4. Жабенята в озері.

Серед дарів природи значне місце займають гриби – цінний продукт харчування. Збираючи гриби, ми багато часу проводимо на свіжому повітрі, вдихаємо аромат лісу, милуємося красою природи. Це дуже корисне і захоплююче заняття.

А зараз ми вирушаємо за грибами.

Ви любите збирати гриби?

6 конкурс. «Збери грибочки»

Зараз ми згадаємо правила збору грибів. У вас є кілька хвилин на обговорення цих правил в команді. Виходять по одній людині від команди і по черзі оголошують правила.

(На столі лежать малюнки грибів. Виходять по одному члену від команди і збирають їстівні гриби у кошик).

7 конкурс. «Вірю – не вірю»

- Найефективніший шлях боротьби із все більшою кількістю відходів, які потрапляють у навколишнє середовище – їх захоронення. НІ (повторне використання).
- Більшу частину сміття, що забруднює Землю, становить скло. НІ (пластмаса).
- Один із способів переробити пластмасу – спалити її при певних умовах. ТАК.
- Зміна якості навколишнього середовища, що призводить до негативних наслідків, порушення функціонування екологічних систем, називають забрудненням. ТАК.
- Пляшка та банка з пластмаси, залишена в лісі, пролежить без змін усього 3 роки. НІ (100 років і більше).
- Панда є символом Всесвітнього фонду дикої природи. ТАК.
- Лелека може спати під час польоту. ТАК.

○ Третя субота квітня – день навколишнього середовища. ТАК (День навколишнього середовища відзначається в Україні щорічно у третю суботу квітня з 1998 року).

8 конкурс. «Правила друзів Природи»

Складіть «Правила друзів Природи». Запишіть або намалюйте, як треба поводитись на відпочинку, щоб не зашкодити природі.

Народна мудрість говорить: одна людина в лісі залишає слід, сто людей стежку, а тисячі – пустелю.

Можна:

1. Саджати квіти, рослини.
2. Охороняти рідкісні рослини.
3. Оберігати молоді рослини.
4. Спостерігати за природою, милуватися нею.
5. Підгодовувати птахів.
6. Не забирати пташенят додому.
7. Прибирати місця відпочинку.

Давайте будем все оберігати:

Джерела, ріки, квіточки малі.

Любить всім серцем й завжди пам'ятати,

Що ми є часточка природи на Землі.

Н. Красоткіна

III. Підбиття підсумків гри.

Морально-етичні ігри для молодших школярів

Скарбничка етичних слів

Мета. Виховувати ввічливість, закріплювати правила поведінки в дитячому садку.

Хід гри

Хто назве більше слів ввічливості, коли:

- Прощаєшся з однолітками після садочка,
- Треба знайти будинок , в якому живе твій друг,
- Треба звернутися до продавця, щоб купити потрібну річ.

Розсипанка

Мета . Виховувати чуйне і уважне ставлення до товаришів і близьких людей.

Хід гри

Завдання : збери прислів'я з окремих слів

Від серця до неба дороги не треба.

Серце серцю вість подає.

Хто візьме дитину за руку, той візьме матір за серце.

Гостре словечко коле сердечко.

Озвуч картинку

Мета. Виховувати культуру спілкування, формувати практичні вміння звертатись до співрозмовників.

Хід гри

Робота в групі

Протягом життя людина потрапляє в різні ситуації, але завжди має лишатися доброю і люб'язною. Уявіть, що ви потрапили в ситуацію, зображену на малюнку.

Дівчинка впала, хлопчик допомагає підвестися.

Хлопчик відкриває перед дівчинкою двері.

Діалог між дівчинкою і мамою однокласника по телефону.

Гра-змагання «Хто швидше і більше»

Мета .Вибрати у швидкому темпі якомога більше слів, які характеризують виховану людину.

Хід гри.

В ході гри група ділиться на дві команди. Переможцем стає та команда, яка швидше і більше назве слів.

Вихований, неухажний, інтелігентний, порядний, інтелектуальний, лінивий, чемний, ввічливий, сердитий, відповідалний, кмітливий, злий, відвертий, брехливий, привітний, чуйний, жадібний, врівноважений, лихослівний, справедливий, правдивий, грубий, добрий, щирий, щедрий, скритний, працьовитий, жалісливий, жорстокий, доброзичливий, ніжний, терплячий, скромний, хитрий, веселий, насмішкуватий, чуйний, зарозумілий, байдужий.

Намісто етичних слів

Мета: виділити гарні людські риси і побачити їх один в одного.

Хід гри

На картках (намистинках) написані гарні людські риси. Діти по черзі вибирають їх (вихователь озвучує що там написано) і одягають намистинки друзям, в яких вони помітили дані риси характеру.

Охайність, ніжність, ласкавість, терплячість, працьовитість, скромність, вірність, доброта, щедрість, щирість, справедливість, чуйність, допитливість, привітність, уважність, впевненість, відвертість, кмітливість, ввічливість, порядність, інтелектуальність, вихованість, інтелігентність, правдивість, доброзичливість, товарицькість, вимогливість, люб'язність, тактовність.

Продовж речення

Добра людина – це та, яка _____

Зла людина – це та, яка _____

Чемна людина – це та, яка _____

Чесна людина – це та, яка _____

Скромна людина – це та, яка _____

Жорстока людина – це та, яка _____

Егоїстична людина – це та, яка _____

Груба людина – це та, яка _____

Чуйна людина – це та, яка _____

Вихована людина – це та, яка _____

Чи добре знаєш ти казки?

Яку могутню тварину врятувала маленька мишка ?

Ким були ледарі Круть і Верть ?

Хто втік з дому і був за те покараний Лисичкою ?

Дівчинка, що не вмiла поводитись у чужому домі.

Кiт, що довго терпiв знущання двох мишей.

Дiвчинка, що врятувала ластiвку.

Друг Крокодила Гени.

Дiвчина, що згубила на балу черевичок

Назва мультфiльму, де головний герой – гоночний автомобiль.

Казкова вiкторина

Відгадай загадки
 Сидить півник на печі,
 Їсть смачненькі калачі.
 Тут лисичка прибігає,
 Мерщій півника хапає.
 Біжить котик рятувати,
 В лисиці півника забрати.

(Котик і Півник)

Вигнав дід козу із хати,
 Та пішла вона блукати.
 В зайця хатку відібрала.
 Всі козу ту виганяли
 Рак козуню ущипнув,
 Зайцю хатку повернув.

(Коза-Дереза)

Знайшов півник колосок,
 Змолот боршна мішок.
 Спик негайно у печі
 Пиріжки та калачі.
 Мишенят не пригощав,
 Бо жоден з них не помагав.

(Колосок)

Хто кругленький і смачненький
 Із віконця скік та скік,
 Втік від баби і від діда
 До лисички на язик ?

(Колобок)

Невсипуций, хитрий, сірий,
 Голоднюций – ікла шкірить.
 Між кущами пропадає,
 Пасовиська оглядає.

(Вовк)

З якої казки слова?

Ніколи не треба сміятися із слабшого.

(Їжак та Заєць)

Що це, будинок для поросяти, чи фортеця ?

(Троє поросят)

От, вражого батька син, ще йому й мало.

(Пан Коцький)

Нічого не пила, нічого не їла.

(Коза-Дереза)

Я піду по дрова, а ти нікому дверей не відчиняй.

(Котик і Півник)

Приходь, кумоньку, приходь, лебедоньку, чим зможу – тим тебе і пригощу.

(Лисиця і журавель)

Чарівні скельця

Мета. Розвивати вміння дітей помічати в однолітків кращі риси характеру, щось гарне.

Матеріал: різноколірні скельця.

Хід гри

Діти сідають у коло.

- Давайте візьмемо ці чарівні скельця, поглянемо крізь них на свого товариша, побачимо в нього якомога більше гарного й розкажемо про це нашим дітям.

Але називати кожного можна лише пестливим іменем

Так-ні

Мета. Розвивати вміння дітей висловлювати свою думку, вчити її обґрунтовувати.

Матеріал: кольорові прапорці зеленого та червоного кольору.

Хід гри

У дітей є кольорові прапорці. Якщо діти згодні з думкою, яку висловлює ведучий, піднімають зелений прапорець, ні-червоний..

Наприклад:

Друг- це той з яким завжди весело.

Друг завжди поруч зі мною.

Друг має мені віддати все, що у нього є.

Друзі ніколи не сваряться.

Я не дружу з тим, хто не гарний.

Я обираю друга за красу.

Друг має бути сильним і захищати мене.

Привітай товариша

Мета. Розвивати вміння дітей давати компліменти іншим, вітати однолітків.

Матеріал: букет квітів (штучних або живих)

Хід гри

Дитина дарує щось своєму товаришеві і каже йому щось премне, комплімент: «Я дарую тобі це, бо ти справжній товариш (найкраще співаєш, завжди допомагаєш друзям, маєш добре серце)». Вихователь стежить, щоб діти не повторювались.

Ігри з метою формування цінностей краси "Веселка"

Мета: розвивати почуття кольору, вчити дітей добирати зображені на картинках предмети за кольором, дії аналізу, порівняння, виділення потрібного кольору, естетичне сприймання.

Матеріал: предметні картинки, великий аркуш паперу з зображенням веселки, аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: цю гру виготовити з дітьми разом з. На окремому альбомному аркуші зобразити веселку. Кожна дитина створює невеликі картинки (малює предмет) на кожен колір веселки. Дані картки відповідно з якимось кольором веселки. Діти повинні вибрати та розкласти в послідовності картки і підібрати до них предмети. Гра може проводитись як індивідуально, так і по підгрупах з ведучим; дітям роздаються картки семи кольорів веселки.

У ведучого предметні картинки. Він показує картинки впереміш, і кожен висловлюється на свою і забирає її собі. Коли всі картинки розібрані, ведучий підбиває підсумок і пропонує дітям на невеликих листочках намалювати один з найбільш вподобаних предметів свого кольору (згідно з наявною у дитини картою того чи іншого кольору веселка). Гра може ускладнюватися. Після того як діти сприймали картинки візуально, проводиться варіант з назвою предмета без показу картинки. Дитина повинна добирати свої картинки за словом ведучого. Ще один варіант: не показуючи і не називаючи, ведучий описує об'єкт, не називаючи його кольору, а діти вгадують і називають предмет. У цьому випадку дитина отримує "свою" картку. Виграє той, хто вгадає. У процесі гри слід використовувати загадки, вірші, приказки. Для дітей старшої групи.

"Знайди друзів фарби"

Мета: виявити рівень знань дітей у виборі фарби, що відповідає кольору предмета; розвивати почуття кольору.

Хід гри : на аркуші намалювати силуети предметів. Дати завдання знайти серед предметів "друзів" жовтої, зеленої, синьої, червоної фарб. Діти знаходять предмети, що відповідають певному кольору, розфарбовують їх.

"Теплий – холодний"

Мета: розвивати вміння розрізняти кольори, здійснювати підбір кольорів за різними напрямками (однакові, світліше і темніше тощо), орієнтування на папері.

Матеріал: два великих аркуші 20x20, роздавальні картки, ножиці, клей, пензлики.

Хід гри: на двох великих аркушах у формі квадрата (20x20) в середині наклеєні два кола діаметром приблизно 2-3см: червоний (теплий) і синій (холодний). Дітям пропонується придумати предмети такого ж кольору і вирізати їх у двох примірниках. Один примірник зображення названих предметів діти наклеюють на великі пластини на однаковій відстані від середини, навколо неї.

Другий примірник зображення наклеюється на окремі картки (роздавальні для учасників гри). Гра може проходити так: діти об'єднуються по 2-3 дитини, і підгрупа отримує велику мапу. Ведучий бере коробку з маленькими картками, повернутими зображенням вниз. Він показує дітям картки (послідовно по одній), діти їх розбирають згідно з зображеннями на своїх картках. Виграє та підгрупа, яка швидше збере все коло. Гра може проводитися і в індивідуальній роботі.

"На що схоже?"

Мета: розвивати у дітей сенсорні і художньо-творчі здібності, дії порівняння і уподібнення, фантазію, творче мислення.

Матеріал: набір карток з різними фігурками (на кожній картці зображена фігурка, яка може сприйматися як деталь або контурне зображення якого-небудь предмету). Хід гри: діти придумують, на що картинка схожа. Домальовують.

"Домалюй до образу"

Мета: розвивати почуття форми, пропорцій, вміння виділяти характерні деталі, наочно-образне мислення.

Матеріал: вкладиші з рамок Монтесорі або їх картонні аналоги, лекала, шматочки тканини або шкіри, наклеєні на картон, плями Роршаха, літери, цифри.

Хід гри: кожній дитині запропонувати будь-який із цих предметів, їй потрібно домалювати його до потрібного образу. Ускладнення: запропонувати не одну, а кілька фігурок, "оживляти", "озвучувати".

"Перевертні"

Мета: розвивати естетичне сприйняття, уяву, учити аналізувати зображення, наочно-образне мислення.

Матеріал: набори карток з 8-16 штук для кожної дитини; на кожній картці схематичне зображення якого-небудь предмету або геометрична фігура; у кожному наборі має бути 4 однакові картки.

Хід гри: роздати дітям картки і розказати, що кожен фігурку треба домалювати так, щоб вийшла картинка. Потім малюнок треба відкласти і взяти точно таку ж картку. Але тепер фігурку треба перевернути, покласти картку боком або догори ногами.

"Малюємо, чим хочемо"

Мета: розвивати у дітей художньо-творчі здібності, фантазію, творче мислення, дрібну моторику.

Матеріал: пластилін, гудзики, сірники, нитки, оксамитовий папір, сипучі об'єкти (борошно, крупа, намистинки).

Хід гри:

Малювання пластиліном: на аркуші паперу розмазується шматочок пластиліну і в отриманій плямі потрібно побачити якийсь образ.

Малювання гудзиками, сірниками: предмети розташовуються в довільному порядку залежно від бажання дитини – створюється задуманий образ або довільний.

Малювання нитками на нерівній поверхні: на полотні, оксамитовому папері або на чомусь іншому діти розміщують нитки різної довжини, створюючи або задуманий образ, або просто імпровізуючи.

Малювання сипучими об'єктами: принцип такий же, що і в попередніх пунктах.

"Веселі плямки"

Мета: розвивати творчу уяву, цілісне сприйняття, фантазію, наочно-образне мислення.

Матеріал: аркуші паперу, фарби.

Хід гри: взяти фарби декількох кольорів, зробити пляму і отримати відбиток на іншому аркуші (можна шляхом складання аркуша навпіл). Потім, подивившись на пляму, потрібно уявити, на що або на кого вона схожа.

Пояснення до гри:

1. Діти, схильні до гніву, обирають чорну або червону фарбу.
2. Діти зі зниженим настроєм обирають лілові і бузкові кольори (кольори смутку).
3. Діти напружені, конфліктні, розгальмовані обирають сірі і коричневі кольори (це говорить про те, що дитина потребує заспокоєння). Можливі такі ситуації, коли не простежується чіткого зв'язку між кольором та психічним станом дитини.

"Чудові перетворення"

Мета: розвивати творче мислення і уяву.

Матеріал: 1-2 невеликі картки, на яких зображені умовні позначення предметів: 2-3 смужки різної довжини або 2-3 кольорових кола, для дитини і дорослого: аркуші паперу і кольорові олівці.

Хід гри: показати дітям картку, запропонувати придумати, що це таке і намалювати на аркуші картину. Добре, якщо до кожної картки будуть намальовані не одна, а кілька картин. Наприклад, по 2 смужки різної довжини можна сказати, що це хлопчик з мамою, або дівчинка з кішкою, чи дядько з собакою та ін. Готові картинки розглядаються, обговорюються та оцінюються; враховується їх відповідність картці, наявність сюжету, повнота, емоційна виразність і оригінальність.

"Чарівний ліс"

Мета: розвивати уяву, фантазію.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: кожен її учасник (а їх може бути два або більше), отримує аркуш паперу і олівці. На аркуші, крім схематичних зображень дерев, зробити не закінчені зображення. Картинка може бути така: запропонувати дітям намалювати чарівний ліс, а потім розказати про нього цікаву історію. Нехай кожен домалює зображення так, щоб вийшла картина лісу. Незакінчені фігурки можна перетворити на що завгодно: на квіти, дерева, метелики, пташки, тварини.

Потім разом роздивитися малюнки, послухати історії і відзначити найбільш повні, оригінальні. Матеріал до гри рекомендується міняти, наприклад, запропонувати дитині зобразити "Чарівне море", "Чарівну галявину", "Чарівний парк" та ін.

"Найвеселіше"

Мета: розвивати творчу уяву, цілісне сприйняття, фантазію, наочно-образне мислення.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, фарби.

Хід гри: запропонувати намалювати що-небудь веселе – найвеселіше на світі. На малюнку можна зображати не тільки предмети: допустимі різні поєднання кольорів і форм. Готові малюнки розглядаються і приймається колективне рішення: чий малюнок виявився самим веселим.

"Чого на світі не буває?"

Мета: розвивати творчу уяву, фантазію, наочно-образне мислення.

Матеріал: папір, кольорові олівці, фарби.

Хід гри: запропонувати дітям намалювати те, чого на світі не буває. Попросити розповісти, що вони намалювали, і разом з ними обговорити, чи дійсно те, що вони намалювали, не зустрічається в житті. Гра пройде веселіше, якщо вихователь теж візьме участь у вигадуванні та малюванні.

"П'ять крапок"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: аркуші паперу, олівці.

Хід заняття: на аркуші паперу без усякого порядку намалювати п'ять крапок. Треба намалювати чоловічка таким чином, щоб на двох крапках він стояв ногами, ще дві припадали на долоні, а п'ята – на голову. Лист можна як завгодно повертати. Надалі можна з колекцією цих малюнків весело грати: показати дітям малюнок і попросити скопіювати позу намальованого чоловічка.

"Вгадай, що вийде?"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: великий аркуш паперу, олівці.

Хід гри: запропонувати першому з дітей почати зобразити предмет (лінію), але не повністю. Наступний каже, що це, може бути і домальовує ще одну лінію. Наступний повинен придумати ще що-небудь і домальовати у відповідності зі своїм задумом. Так продовжується до тих пір, поки хто-небудь із гравців вже не зможе і змінити малюнок за своїм задумом. Виграє той, хто вніс останнє редагування.

"Чарівна палітра"

Мета: розвивати почуття кольору.

Матеріал: гуаш, палітра, аркуші паперу.

Хід гри: запропонувати дітям пограти з палітрою і фарбами. Змішуючи фарби можна отримувати різноманітні відтінки кольорів. Можна запропонувати

зобразити як світлішає небо на світанку, з допомогою синьої та білої фарб. Розбілити синю фарбу потрібно на панелі, поступово додаючи білила і послідовно наносячи мазки на аркуш паперу. Головне – домогтися, щоб відтінки змінювалися як можна рівномірніше. Запропонувати дітям намалювати, як заходить сонце (від помаранчового до червоного кольору), як жовтіє листя восени (від зеленого до жовтого).

"Що це може бути?"

Мета: розвивати уяву, наочно-образне мислення.

Матеріал: гуаш, палітри.

Хід гри: запропонувати дітям намалювати солодке, кругле, ароматне, свіже, запашне, солоне, червоне та ін. Гру можна повторювати неодноразово, використовуючи кожен раз новий матеріал.

"Розкажи про їх настрої"

Мета: розвивати сприйняття, увагу, уяву.

Матеріал: ілюстрації із зображенням облич людей, що виражають різні емоційні стани, папір, кольорові олівці.

Хід гри: запропонувати дітям подивитися на картку, що зображає особа людини і розповісти про його настрої. Запропонувати дітям намалювати особу – загадку. Гру можна повторювати з різним матеріалом.

"Допоможемо художнику"

Мета: розвивати творчу уяву, креативність.

Матеріал: кольорові олівці, папір.

Хід гри: запропонувати дітям намалювати незвичайну машину, на якій можна потрапити в чарівну країну. Намалювати і розповісти про свою машину.

"Придумай сам"

Мета: розвивати уяву, творчі здібності, фантазію.

Матеріал: папір, фарби, палітри, фломастери.

Хід гри: запропонувати дитині уявити, що вона прилетіла на іншу планету і намалювати те, що вона могла там побачити. Коли малюнок буде готовий, можна запропонувати дитині придумати історію.

"Чарівні картинки"

Мета: вчити дітей створювати образи на основі схематичного зображення предмета.

Матеріал: аркуш паперу з незакінченим зображенням, кольорові олівці.

Хід гри: запропонувати домалювати картинку. Відзначити найбільш цікаві картинки, коли діти придумують щось своє, несхоже на інші картинки.

"Весела палітра"

Мета: розвивати цінності краси.

Матеріал: картки з предметами, панелі з відтінками кольорів.

Хід гри: запропонувати назвати кожну картинку і показати на палітрі її колір. Підбери всі пари: лимонний -лимон ... (і т.і.). А тепер спробуйте вгадати,

як можна назвати інші кольори. Знайди серед картинок морквину і на палітрі відповідний колір. Як називається цей колір? (помаранчевий.) Але можна сказати і по-іншому – морквяний. Покажи на палітрі буряковий колір, бузковий, оливковий. Якщо важко, порівняй з зображеннями плодів, квітів. Як би ти назвав колір сливи? (фіолетовий, або інакше – сливовий.) Чим жовтий колір відрізняється від лимонного? (лимонний – це відтінок жовтого з легкою домішкою зеленого.)

"Клубочки"

Мета: розвивати у дітей уміння виконувати колові дії при малюванні клубка в замкнутому колі з опорою на зоровий контроль і з закритими очима.

Матеріал: картинка "Кошеня з клубком", аркуші паперу, олівці.

Завдання: запропонувати дітям розглянути картинку, на якій кошеня грає з клубком ниток. Потім запропонувати дітям зібрати нитки в клубок і показати, як збираються нитки в клубок, імітуючи рухами олівця намотування ниток в клубок. Періодично пропонувати дітям закривати очі і виконувати рухи з закритими очима. Для того, щоб у дітей виявлявся інтерес до роботи, можна дати їм можливість намалювати багато клубків, влаштувати змагання: хто більше клубків намалює.

"Симетричні предмети"

Мета: закріплювати з дітьми уявлення про симетричні предмети, знайомство з професією гончара.

Матеріал: шаблони глечиків, ваз, горщиків, розрізані по осі симетрії.

Хід гри: розповісти : "У гончара розбилися всі горщики і вази, які він виготовив для продажу на ярмарок. Всі уламки перемішалися. Треба допомогти гончару зібрати і "склеїти" всі його вироби".

"Веселий гном"

Мета: навчати дітей створювати образи на основі сприйняття схематичного зображення предмета, фантазію, уяву.

Матеріал: картинка з зображенням гнома з мішечком в руках і кілька вирізаних з паперу мішечків різної форми, які можна накладати на малюнок і змінювати в руках у гнома.

Хід гри: показати дітям картинку і сказати, що в гості до дітей прийшов гном. Він приніс подарунки, але що діти повинні вгадати і намалювати.

"Склади портрет"

Мета: закріплювати знання про жанри портрета; розвивати почуття пропорції.

Матеріал: різноманітні модифікації частин обличчя, папір, кольорові олівці.

Хід гри: запропонувати дітям з різних частин обличчя скласти портрет. Визначити настрої і намалювати портрет.

"Підводний світ"

Мета: вчити дітей уважно розглядати форму, забарвлення, особливості будови підводних мешканців; вчити створювати багатопланову композицію; закріплювати знання дітей про мешканців підводного світу на замальовках; розвивати дрібну моторику; активізувати словник дітей.

Матеріал: ілюстрації з зображенням мешканців підводного світу, папір, акварель.

Хід гри: згадати разом з дітьми діти, хто живе в морях і океанах, уточнюють будову тіла й забарвлення. Потім на замальовках діти створюють картину підводного

світу, розташовуючи предмети багатопланово. Фішку отримує та дитина, у якої вийшла більш цікава картина, та, яка використала багато деталей для створення картини підводного світу.

"Намалюй теплу картинку"

Мета: уточнити з дітьми поняття "теплі і холодні кольори"; продовжувати вчити складати картинку з пам'яті, використовуючи при розфарбовуванні теплу гаму.

Матеріал: 4 картинки із зображенням нескладних сюжетів, геометричні форми, що зустрічаються на цих картинках, аркуші білого паперу, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: уважно розглянути не розфарбовану картину-зразок. За сигналом педагога перевернути її, зобразити на своєму аркуші побачений сюжет, розфарбувати, дотримуючись теплої гами.

"Хто намалює більше предметів овальної форми?"

Мета: закріплювати вміння дітей швидко знаходити схожість овалів, розташовані горизонтально, вертикально чи по діагоналі, з цілими предметами рослинного світу або їх частинами, домалювати зображення.

Матеріал: картки з зображеннями овалів у різному положенні, олівці кольорові та прості, фломастери, крейда.

Хід гри: запропонувати дітям намалювати овалами не менше 5-ти зображень рослин, розфарбувати їх відповідним кольором, комбінуючи при цьому різний образотворчий матеріал для повноти схожості з оригіналом.

"Вітражі"

Мета: розвивати уяву, почуття кольору та форми.

Матеріал: аркуші паперу, фломастери, кольорові олівці, гуаш.

Хід гри: запропонувати дітям із закритими очима намалювати лініями зображення на аркуші паперу. Потім розглянути що вийшло зображення, придумати, на що воно схоже і розфарбувати його фарбами.

"Портрет із гудзиків"

Мета: вчити виконувати аплікації з гудзиків; розвивати фантазію.

Матеріал: фарби, сломка, пластилін, клаптики тканини, гудзики.

Хід гри: розповісти дітям, що створити портрет можна різними засобами: фарбою, соломкою, пластиліном, клаптиками тканини, показує гудзики і пропонує кожній дитині портрет для копіювання за допомогою гудзиків.

"Фантазери"

Мета: розвивати уяву, образне мислення.

Матеріал: пластилін, зубочистки, вата, кольоровий папір.

Хід гри: запропонувати першому гравцеві задумати який-небудь предмет і зробити тільки один елемент із запропонованих матеріалів. Другий гравець говорить, що це може бути, і додає свій елемент. Наступний повинен придумати щось інше і додати елемент у відповідності зі своїм задумом. Так продовжується до тих пір, поки хто-небудь з гравців вже не зможе змінити саморобку по-своєму. Виграє дитина, яка внесла останнє редагування.

"Незвичайні картини"

Мета: розвивати уяву, образне мислення, дрібну моторику.

Матеріал: піднос, гудзики, скріпки, пробки від пляшок, флаконів, природний матеріал: соломка, лусочки шишок, черепашок, дрібні камінчики, засушені квіти, листя, насіння рослин, лист картонна.

Хід гри: на таці розкладений матеріал. Запропонувати створити дивовижні картини, а для їх створення потрібні не олівці та фарби, а те, що лежить на підносі: "Уявіть собі картину, яку хочете отримати. Зробіть начерк її на аркуші паперу".

"Художник у зоопарку"

Мета: вчити комбінувати різні деталі при створенні нового образу.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: розповісти дітям історію: "Два чарівника Розділяй і З'єднай побували в зоопарку. Йде перший чарівник і все роз'єднує. Другий – дуже розсіяний, тому з'єднує всі абияк. Уявіть, що після цього вийшло в зоопарку, і зобразіть за допомогою деталей". Діти виконують.

"Казковий птах"

Мета: вправляти у передачі форми і розташування частин птаха; розвивати фантазію.

Матеріал: овали, окремі частини птахів.

Хід гри: роздати дітям 8-10 овалів (різної величини, форми і кольору) та окремі частини птахів (різної форми, величини та кольору). Діти придумують і складають свого казкового птаха.

"Веселе змагання"

Мета: вчити створювати багато чого з одного.

Матеріал: листи-матриці, олівці, фломастери.

Хід гри: роздати дітям листи-матриці, на яких зображені різні фігури і повідомляє, що з допомогою олівців або фломастерів їх можна перетворити на

якийсь предмет, тварину, рослину чи частину їх. Кожна дитина має доповнити всі листи до різних зображень.

"Незавершений сюжет"

Мета: вчити конкретизувати (оживляти) схематичні зображення.

Матеріал: нитки, пластмасові ложки, гілочки дерев, засушені квіти і ін.

Хід гри: покласти перед кожною дитиною предмет (нитки, пластмасова ложка, гілочка дерева, засушена квітка та ін.) і попросити їх доповнити іншими деталями до створення цілісного предмета або сюжету.

"Придумай візерунок"

Мета: вчити моделювати цілісний образ на основі деталі, частини, схеми.

Матеріал: квасоля, горох, кавунові насіння.

Хід гри: розкласти три ряди предметів: перший – квасоля, другий – горох, третій – кавунові насіннячка. Діти повинні з'єднати предмети в кожному ряду так, щоб вийшов гарний та цікавий візерунок.

"Складання зображень об'єктів"

Мета: розвивати творчі здібності при конструюванні з використанням геометричних фігур.

Матеріал: геометричні фігури.

Хід гри: роздати дітям геометричні фігури, і запропонувати викласти з них названі об'єкти, наприклад: будиночок, човник, песика, машину та ін.

"Придумай тварину"

Мета: вчити комбінувати різні деталі при створенні нового образу.

Матеріал: геометричні фігури, вирізки з книг, журналів.

Хід гри: запропонувати дітям створити незвичайну істоту з наявних деталей.

"Клаптева ковдра"

Мета: вчити висловлювати зміст за допомогою обмежених графічних засобів.

Матеріал: паперова ковдра, кольорові олівці.

Хід гри: роздати кожній дитині по паперовій ковдрі і пропонує за допомогою одного олівця розфарбувати його так, щоб не було однакових клаптиків.

"Картина з дірок"

Мета: розвивати творчість при малюванні нестандартними способами.

Матеріал: аркуші паперу, голки.

Хід гри: розповісти про те, що, якщо багато разів проткнути аркуш паперу голкою, вийде багато дірок. Але якщо протикати папір у певній послідовності, може вийти цілий малюнок. Запропонувати дітям "намалювати" голкою на папері звичайний листок (машину, сонце, хмарку тощо).

"Картина зі шматочків"

Мета: розвивати творчість при малюванні нестандартними способами.

Матеріал: аркуші паперу.

Хід гри: розповісти дітям про те, якщо взяти аркуш білого паперу і довго відщипувати від нього маленькі шматочки, через кілька хвилин у руках залишиться фігура невизначеної форми з обципанними краями. Але якщо відщипувати шматочки заздалегідь продумано, можуть вийти цікаві предмети. Запропонувати це зробити.

"Улюблена іграшка"

Мета: розвивати вміння перетворювати предмет з використанням прийому акцентування.

Матеріал: папір, кольорові олівці або фарби (за бажанням дітей).

Хід гри: запропонувати дітям намалювати свою улюблену іграшку, подумати і розповісти, що можна зробити, щоб вона стала більш смішною і кумедною.

"Зроби навпаки"

Мета: вчити створювати нові образи з використанням прийому гіперболізації.

Матеріал: різні предмети або зображення, аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: дати дітям завдання змінити предмети (наприклад, тарілка, чашка, плаття, квітка...), зробивши маленьке великим, і навпаки, і подумати, що тоді вийде.

"Фантастична тварина"

Мета: розвивати вміння перетворювати предмет.

Матеріал: малюнки з зображенням тварин, кольорові олівці.

Хід гри: роздати дітям малюнки з різними тваринами. Як можна змінити малюнок, щоб зробити його незвичайним і забавним?

"Обведи свою долоню і оживи"

Мета: сприяти створенню в уяві образів на основі схематичного зображення предмета.

Матеріал: аркуш паперу, фарби або кольорові олівці (за бажанням дітей).

Хід гри: запропонувати дітям самостійно обвести на аркуші паперу ліву руку і перетворити силует в яку-небудь фігуру. Лист з силуетом можна повертати як завгодно.

"На що схожі наші долоньки"

Мета: розвивати уяву та увагу.

Матеріал: аркуш паперу, фарби, кольорові олівці.

Хід гри: запропонувати дітям опустити долоню у фарбу або обвести олівцями власну долоню (або дві) і придумати, пофантазувати "Що це може бути?" (дерево, птах, метелик тощо). Запропонувати створити малюнок на основі обведених долоньок.

"Три фарби"

Мета: розвивати художнє сприйняття і уяву.

Матеріал: аркуші паперу, фарби.

Хід заняття: запропонувати дітям взяти три фарби, на їхню думку, які найбільше підходять один одному, і заповнити ними весь аркуш будь-яким чином. На що схожий малюнок?

"Чарівна ниточка"

Мета: розвивати творчу уяву, знаходити подібність зображення неясних обрисів з реальними образами і об'єктами.

Матеріал: аркуші паперу, нитки, туш.

Хід гри: у присутності дітей ниточку вмочити в туш і покласти на аркуш паперу, довільно згорнувши. Зверху на нитку покласти інший аркуш і притиснути його до нижнього листа. Витягувати нитку, притримуючи листи. На папері від нитки залишиться слід, дітям запропонувати визначити та дати назву отриманого зображення.

"Чарівники"

Мета: розвивати емоційність і творчу уяву.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: без попередньої бесіди запропонувати дітям з допомогою олівців перетворити дві абсолютно однакові фігури, зображені на аркуші, в злого і доброго чарівника. Далі запропонувати придумати, що зробив поганого злий чарівник і як його перемиг добрий.

"Про що розповіла музика"

Мета: розвивати творчу уяву.

Матеріал: запис класичної музики, аркуші паперу, кольорові олівці або фарби (за бажанням дітей).

Хід гри: звучить класична музика. Запропонувати дітям закрити очі і уявити, про що розповідає музика, а потім намалювати свої уявлення і розповісти про них.

"Чарівна мозаїка"

Мета: розвивати вміння дітей створювати в уяві предмети, ґрунтуючись на схематичному зображенні деталей цих предметів.

Матеріал: набори вирізаних з щільного картону геометричних фігур (однакові для кожної дитини): кілька кіл, квадратів, трикутників, прямокутників різних величин.

Хід гри: роздати набори і сказати, що це чарівна мозаїка, з якої можна скласти багато цікавого. Для цього треба різні фігурки, хто як хоче, прикласти один одному так, щоб вийшло якесь зображення. Запропонувати змагання: хто зможе скласти зі своєї мозаїки більше різних предметів і придумати якусь історію про один або декілька предметів.

"Допоможемо художнику"

Мета: розвивати вміння дітей уявляти предмети на основі заданої їм схеми. Матеріал: великий аркуш паперу, прикріплений до дошки, з намальованим на ньому схематичним зображенням людини, кольорові олівці або фарби.

Хід гри: розповісти, що один художник не встиг домалювати картину і попросив дітей йому допомогти закінчити картину. Разом з дітьми обговорити, що і якого кольору краще намалювати. Найцікавіші пропозиції втілюються в картині. Поступово схема домальовується, перетворюючись на малюнок. Після запропонувати дітям придумати історію про намальовану людину.

"Чарівні картинки"

Мета: розвивати вміння уявляти предмети та ситуації на основі схематичних зображень окремих деталей предметів.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, воскові крейди, фломастери чи фарби.

Хід гри: роздати аркуші паперу (на кожному аркуші схематичне зображення деяких деталей об'єктів, різних ліній або геометричні фігури). Кожне зображення розташоване на аркуші так, щоб залишалось вільне місце для домальовування картинки. Кожну фігурку, лінію зображену на аркуші паперу, діти можуть перетворити в картинку, яку вони захочуть. Для цього треба домалювати до фігурки лінії все, що завгодно. По закінченні малювання запропонувати дітям скласти розповіді по своїм картинам (у молодшому дошкільному віці вихователь дає тільки безбарвний контур геометричної фігури, а в старшому – наклеєні з кольорового паперу геометричні фігури).

"Казкова тварина (рослина)"

Мета: розвивати уяву, творчі здібності.

Матеріал: аркуші паперу, олівці або фарби (за бажанням дітей).

Хід гри: запропонувати дітям придумати і намалювати фантастичну тварину або рослину, не схожу на справжню. Намалювавши малюнок, кожна дитина розповідає про те, що вона намалювала, придумує назву малюнку. Інші діти шукають в її малюнку риси справжніх тварин (рослин).

"Відгадай, що я задумав, і домалюй"

Мета: вчити дітей працювати разом, домовлятися, шукати компроміси; розвивати творчу уяву, наочно-образне мислення, фантазію.

Матеріал: великий аркуш паперу, кольорові олівці.

Хід гри: запропонувати кожній дитині придумати своє зображення (але не говорити про нього). Перша дитина починає і малює тільки один елемент. Наступний повинен уявити, що б це могло бути, що хотів намалювати товариш, і продовжити малюнок, доповнивши його також одним елементом. По ходу роботи часто доводиться перебудовувати спочатку задуманий образ. Коли діти в ході навчання вже придбали навички "добудовування", реконструювання та

створення нових образів, заняття можна ускладнити, попередньо виконуючи завдання в групах не з 2-х, а з 4-х дітей.

"Малюємо разом"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: аркуш паперу великого формату (ділиться на 4 "поля" з урахуванням кількості приймаючих участь в роботі), кольорові олівці або фарби.

Хід роботи: запропонувати дітям створити композицію на дану тему ("Дитячий садок", "Квітучий парк" тощо). Кожна дитина починає малювати на своєму полі. Потім за сигналом дорослого всі переходять на сусіднє поле. Треба зрозуміти, що хоче намалювати товариш, і продовжити його малюнок. У цій спільній роботі відбуваються актуалізація і перебудова образів з урахуванням заданої теми. На перших заняттях діти орієнтуються на створення реалістичних образів. Потім завдання поступово вносяться елементи фантастики наприклад, реальні контурні зображення пропонується розфарбувати в фантастичні, вигадані кольори (кішка синя, зелене сонце та ін.).

"Чарівне дерево"

Мета: вчити розуміти один одного, створювати атмосферу довіри і зацікавленості, а це одна з головних умов, які мають до творчості; дати вихід емоціям дітей.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці або фарби (за бажанням дітей).

Хід гри: запропонувати дітям намалювати чарівне дерево, яке має бути несхожим ні на які відомі дерева. До того ж на гілочках можуть перебувати якісь незвичайні речі.

"Комбінування"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: попросити дітей придумати і намалювати якомога більше предметів, використовуючи геометричні фігури: коло, півколо, трикутник, прямокутник, квадрат.

"Крапки"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці.

Хід гри: покажіть дітям на прикладі, як можна, з'єднуючи точки, зробити малюнок. А тепер запропонуйте їм самостійно спробувати намалювати щонебудь, з'єднуючи точки. Використовувати всі точки кожен раз не обов'язково.

"Чудові плямки"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: аркуші паперу, фарби, пензлик.

Хід гри: на середину листа поставити пляму будь-якого кольору (або декількох кольорів). Зігнути аркуш навпіл, плямою всередину. Розгорнути його.

Виходять чудові картинки. Просушити лист. Запитати на що це схоже? Запропонувати дітям домалювати деталі.

"Перетворення геометричних фігур"

Мета: творчу уяву, цілісне сприйняття, фантазію, наочно-образне мислення.

Матеріал: намальовані на ватмані круги, квадрати, трикутники.

Хід гри: запропонувати дітям домалювати деталі. Наприклад, до кола довгі вуха, вуса, очі, ніс, зуби – вийшов зайчик! До квадрату стрілки – виходить годинник. До трикутника хвостик – весела морквина. Дати настанову дітям – зображення не повторюється.

"На що схоже коло?"

Мета: розвивати креативність, творчі здібності.

Матеріал: аркуш паперу із зображенням контуру кіл (від 3 до 10) в залежності від віку дитини.

Хід гри: запропонувати домалювати кола, не повторюючи зображення. Чим різноманітніше зображення, тим вище рівень креативності.

"Домалюй половинку фігури"

Мета: розвивати уяву, творчі здібності.

Матеріал: аркуш паперу з намальованою половинкою якоїсь геометричної фігури, фарби, кольорові олівці, крейди воскові, маркери, фломастери.

Хід гри: запропонувати дітям вгадати, яка геометрична постать сховалася в малюнку, домалювати другу половинку фігури. Подивитися на постать, подумати, на що схожа ціла геометрична фігура, домалювати, щоб вийшло зображення якого-небудь предмету.

"Бабусина скринька"

Мета: вчити конструювати з непридатного матеріалу.

Матеріал: нитки, шнурки, дріт, гудзики.

Хід гри: запропонувати дітям придумати, що можна зробити з ниток, шнурків, дроту, гудзиків. Інші діти вгадують, що це таке.

"Свято"

Мета: розвивати творчість при малюванні на задану тему, наочно-образне мислення.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: діти працюють в альбомах творчих завдань.

"Прикрась торти для свят"

Мета: розвивати уяву, фантазію, творчість.

Матеріал: розмальовки з зображенням тортів для різних свят, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: запропонувати розмалювати торти для різних свят: день народження мами, бабусі, свято в дитячому саду та ін.

"Хто вилупиться з яйця?"

Мета: розвивати фантазію, наочно-образне мислення, творчі здібності.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: прочитати дітям листа від Незнайка: "Зовсім нещодавно в нашому Сонячному місті виявилось яйце. Всім відразу стало ясно, що з нього неодмінно повинен хто-небудь вилупитися. Не той, хто зазвичай з яйця вилуплюється, а зовсім навпаки... В загальному довго ми намагалися уявити собі цього... не знаємо, як звать. А потім подумали, що краще вас, діти, цього ніхто не зробить. Допоможіть нам дізнатися, хто (що) вилупиться з яйця? Намалюйте нам. Дуже чекаємо. Жителі Сонячного міста". Діти придумують і малюють.

"Як ти думаєш, якою була Баба Яга в дитинстві?"

Мета: розвивати творчу уяву, учити трансформувати казкового героя в часі.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці, фломастери.

Хід гри: запитати в дітей: "Завжди Баба Яга була старою? Хто були її батьки? З ким вона дружила? В які іграшки грала? Які тварини росли поруч з нею? Як і чому вона стала злою? Уявіть і намалюйте Бабу Ягу в дитинстві".

"Хмари-загадки"

Мета: вчити знаходити в матеріалі з нечіткими формами образи предметів.

Матеріал: аркуші паперу, кольорові олівці або фарби (за бажанням дітей).

Хід гри: розповісти про те, як цікаво влітку спостерігати за тим, як пливуть на небі хмари: "Хмари можуть бути схожі на різних тварин, людські обличчя тощо". Потім по черзі показати картинки з хмарами і попросити дітей назвати якомога більше варіантів їх схожості з предметами, тваринами, рослинами, фігурами людей. Діти відповідають.

"Симетричні предмети"

Мета: дати поняття "симетричність предметів"; вчити знаходити однакові частини предметів, складати їх; навести наочні приклади симетричності (вази, глечики) і асиметрії, склавши неправильно частини предметів.

Матеріал: картинні силуети різних симетричних предметів, розрізані навпіл.

Хід гри: запропонувати дітям скласти з деталей якомога більше симетричних предметів.

"Добери візерунок"

Мета: закріпити знання елементів українського народного розпису.

Матеріал: картки з вирізаними силуетами панночок, картки з елементами петриківського, опішнянського, косівського та ін. розписів.

Хід гри: шляхом накладання запропонувати дітям підібрати сукні для дівчат. Варіанти: підібрати візерунок для посуду, іграшок.

"Кора дерева"

Мета: закріпити вміння дітей розрізняти і називати відтінки кольорів, характерних для кори різних дерев.

Матеріал: великі картки (10*20 см) із зображенням різних дерев, маленькі картки різних відтінків або наклеєні шматочки кори, що відповідають зображеним деревам.

Хід гри: запропонувати дітям підібрати кору до кожного дерева.

"Фантастична тварина"

Мета: розвивати творчу уяву, використовуючи різні способи зображення.

Матеріал: різні частини тварин, птахів, риб, комах (вирізані з паперу).

Хід гри: запропонувати дітям скласти з наявних елементів фантастичну тварину, придумати назву. Потім діти зображують фантастичну тварину в обраній техніці.

"Кумедні долоньки"

Мета: розвивати творчу уяву.

Матеріал: картонні силуети долоньок, предмети – капелюшки, стрічки, бантики, квіточки, персні та ін. різного кольору.

Хід гри: запропонувати дітям нарядити кожен палець. Варіант: на барвистий відбиток долоні приклеїти плоскі або об'ємні предмети.

"Вгадай на що схоже"

Мета: розвивати творчу уяву.

Матеріал: аркуші паперу або картону з наклеєними шматочками тканини або іншого матеріалу різної форми, фактури.

Хід гри: запропонувати дітям уявити і побачити образ в шматочку тканини, домалювати і описати.

"Склади натюрморт"

Мета: закріпити знання про жанр натюрморту, навчити складати композиції за власним задумом, за заданим сюжетом (святковий натюрморт з фруктами і квітами, з посудом і овочами, з грибами та ін.)

Матеріал: зображення квітів, овочів, фруктів, ягід, грибів, посуду.

Хід гри: запропонувати дітям скласти натюрморт.

"Кумедний клоун"

Мета: розвивати творчу уяву, почуття кольору.

Матеріал: фігурки клоуна і багато різнокольорових предметів: капелюхи, метелики, краватки, туфлі, одяг та ін.

Хід гри: запропонувати дітям нарядити клоуна (в кольори веселки, в одній кольоровій гамі). Варіант: може бути 7 фігур клоуна і 7 комплектів предметів за кольорами веселки.

"Будиночок павука"

Мета: розвивати почуття композиції.

Матеріал: аркуші картону різного кольору, кольорові товсті нитки, зображення павука, різних комах, листочків; кольорові олівці або фломастери, вугілля.

Хід гри: запитати: "Ви знаєте, де живе павук? Який у нього будинок? Хто потрапляє в його мережі? Хочете зобразити будинок павука? Його можна намалювати, викласти з ниток, а комах можна зробити або використовувати тих, що вже є".

Потім діти малюють або виконують колективну роботу в техніці колажу.

"Фігурки з дроту"

Мета: розвивати розуміння причинно-наслідкових зв'язків, образне мислення, фантазію і творчі здібності, загальну моторику.

Матеріал: дріт різного кольору.

Хід гри: показати дітям, як можна загинати, закручувати, з'єднувати дріт. Запропонувати дітям зобразити тварину, людину, букву, цифру, машину... Можна створити великий проект: наприклад, зоопарк, місто, парк, велику сім'ю та ін.

"Таємничий малюнок"

Мета: розвивати аналітичне мислення, вміння висловлювати свої емоції, моторику рук і графічні навички, уяву.

Матеріал: білий олівець, кольорові олівці, аркуші білого паперу (невеликі).

Хід гри: намалювати що-небудь білим олівцем на папері так, щоб діти цього не бачили. Сісти за стіл і розказати, що тут намальована "чарівна" картинка. Щоб вона з'явилася, треба обережно заштрихувати кольоровими олівцями цей аркуш паперу. Запропонувати дітям самостійно створити таємничу картинку від початку і до кінця.

"Веселка бульбашок"

Мета: розвивати уяву, аналітичне мислення, сприйняття кольору, фантазію.

Матеріал: шампунь, гуаш, склянки для води, товсті пензлі, трубочки для коктейлю.

Хід гри: приготувати кольорову піну: ретельно змішати шампунь і гуаш в рівних пропорціях, налити в склянку приблизно по 0,5 мм того і іншого. Потім долити в склянку води, заповнивши її на 1/3. Булькати через трубочку в склянку. Коли з'являться кольорові мильні шапки, можна приступати до створення картини. Взяти щільний папір і накрити по черзі кожен склянку, виходять відбитки. Подивитися, на що вони схожі і домальовували відсутні деталі. Можна пограти, дуючи в трубочку і ганяючи мильну піну по аркушу паперу.

Семінар-тренінг класних керівників та педагогічних працівників «Виховуємо людину»

Мета: ознайомити учасників семінару з сучасним змістом морального виховання, виробити цілісну модель виховної системи на основі національних та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у школах міста, актуалізувати понятійний апарат педагогів, теоретичні та практичні знання з даної проблеми.

Стимулювати прагнення вчителів до пошуку, творчості.

Створити умови для обміну досвідом, педагогічних знахідок.

Напрями роботи:

I. Основні орієнтири морально – духовного виховання

II. Модель морально – духовної виховної системи

III. Гуманістична позиція педагога

IV. Взаємодія педагога з дитиною

Класним керівникам на вході до актового залу вручають квиток – половинку сніжинки. Кожен учасник обирає половинку сніжинки, що пронумеровані (на кожній половинці одної сніжинки стоять однакові цифри, але половинки у кошику перемішані).

Хід заходу

Ведучий заняття.

Добрий день, шановні колеги! Ми раді вітати вас у цьому чудовому залі. Влаштувайтесь зручно, відчувайте себе, як удома, але не забувайте, що ви на семінарі. А отже пасивними сьогодні ви не маєте права бути і, звичайно, не будете. Бо іноді доводиться говорити, щоб мовчанням не сказати зайвого.

А я часто каюся, що говорю, але рідко жалкую, що мовчу. Мовчати ми сьогодні не будемо. В нас є що сказати, що показати, у кожного є досвід, яким може поділитися тут і тепер. Я переконана, що усі присутні – класні керівники - справжні професіонали, а їх складна але важлива праця свідчить,

що кожен з них на своєму місці.

Вправа «Снігопад побажань»

Ведучий заняття.

Шановні класні керівники! Квитком на наше дійство ви отримали половинку сніжинки. Напишіть на ній побажання-стимулювання до активної співпраці на семінарі умовному колезі.

(Кожний учасник пише на половинці сніжинки побажання -стимулювання до активної співпраці вчителю, ім'я якого йому поки що невідоме. Коли всі учасники справилися із завданням, ведучий просить знайти людину, у якої половинка сніжинки з такою ж цифрою. Люди утворюють пари, обмінюються

побажаннями. Формуються робочі групи з 6 чол. : 1,2,3 сніжинка – 1 група, 4, 5, 6 – 2 група і т.д.

Ведучий заняття.

Час вирушати у подорож виховними просторами . Але ми стоїмо на Методичному перехресті? В яку сторону розпочнемо шлях? Для того щоб потрапити куди потрібно, треба чітко знати, куди хочеш потрапити.

Тож метою нашого заходу є..(формує мету семінару).

Вправа «Валіза очікувань»

Ведучий заняття.

А зараз шановні учасники визначте свої очікування. Будь – яка подорож починається зі збору речей. У цю валізу (на стіні прикріплено намальовану валізу) візьмемо усе необхідне для подорожі: знання, кмітливість, професійні навички та вміння.

Не знаю, як ви, а я завжди забуваю взяти капелюшок, тому перше, що маєте зробити взяти той капелюшок, який найбільше до вподоби.

(Роздає вчителям різнокольорові картки у формі капелюшків).

Запишіть на картках-капелюшках свої очікування щодо семінару.

Тим часом проводиться тест «Який капелюшок ви обрали»

- Володарі жовтих капелюшків! Ви станете великими людьми. Факти, цифри, вчасна здача звітів для вас — найголовніше!

- Володарі зелених капелюшків! Ви завжди будете виділятися з натовпу. Усе піддавати сумніву й критиці, звичайно, крім вказівок вашого директора.

- Володарі синіх капелюшків — справжні філософи. Ви йтимете лише вам відомими шляхами, не відступаючи від мети, не поспішаючи, але й не зупиняючись, ви можете обґрунтувати будь-який наказ відділу освіти та адміністрації.

- Володарі червоних капелюшків живуть керуючись емоціями. Для вас навколишній світ — загадка. Та і самі ви –загадка, яку навіть самі не можете відгадати . Але є людина, яка вас розкусила. Хто це?

Розгадайте!

(Картки кріпляться до валізи).

І напрямок: «Основні орієнтири морального виховання»

Ведучий заняття.

Я зрозуміла з очікувань наших класних керівників, що розпочинати треба з орієнтирів, які направляють усю виховну роботу навчального закладу. Адже сучасний зміст виховання в Україні — це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей та відповідна сукупність соціально значущих якостей особистості, що характеризують її ставлення до суспільства і держави, інших людей, природи, мистецтва, самої себе. Виховання здійснюють для ідентифікації вихованця із загально визначеними цінностями і

якостями. Система цінностей і якостей особистості розвивається і виявляється через її власне ставлення.

(Вправа «Конструктор основних орієнтирів виховання»

Кожна група отримує картку – матрицю, де вказані основні виховні орієнтири:

- Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави
- Ціннісне ставлення до людей
- Ціннісне ставлення до природи
- Ціннісне ставлення до мистецтва
- Ціннісне ставлення до праці
- Ціннісне ставлення до себе, яку необхідно заповнити за методикою

конструктора фактичним матеріалом)

Презентація напрацювань.

ІІ напрям «Модель морального виховання»

Педагогічна майстерня

«Моделювання моделі морального виховання»

Вітрильник «Виховна модель школи»

Ведучий заняття.

Володіючи такими ґрунтовними знаннями змісту програми

«Основні орієнтири виховання учнів», можна приступати до їх практичного втілення. Тож пропоную створити модель життєдіяльності класу в режимі сучасного національного виховання..

Уявіть, що корабель – це ваша модель , на кораблі ви і ваша команда; вітрильник – це ідея, напрями вашої діяльності, хвилі, хмари – проблеми, які вам заважають на шляху, сонце – це те позитивне, що веде корабель уперед і т.д. Можна додавати свої елементи, символи до схеми.

Презентація моделей.

Ведучий заняття.

Зараз найулюбленішою грою дітей є пазли. Але у цю гру люблять грати і дорослі. Запрошуємо усіх учасників долучитися до складання пазлів. Але вони незвичайні. Вам необхідно скласти уривок із відомого твору американського письменника.

(Учасники складають пазл (збирають із частинок текст). презентують результати.

Гра «Пазли»

...Маленькі дітлахи / граються ввечері / на величезному полі / в житі... / А я стою / на самому краю скелі, / над прірвою, розумієш? / І моє діло / — ловити дітлахів, / щоб вони не / зірвалися в прірву. / Розумієш, вони граються / і не бачать, / куди біжать, / а тут я підбігаю / та ловлю їх, / щоб вони не зірва-лися. / От і вся / моя робота. /Стерегти дітей / над прірвою в житі.

Дж. Д. Селінджер

Ведучий заняття.

Як ви вважаєте, кому можна присвятити ці стрічки? Так, дійсно – це вчитель, класний керівник. І ми продовжуємо нашу подорож методичним перехрестям у III напрямку «Гуманістична позиція педагога»

III напрямок «Гуманістична позиція педагога»

Ведучий заняття.

Одна із стратегічних позицій розвитку виховання —пріоритет суб'єкт-суб'єктних відносин у системі «педагог-вихованець». Фундаментом такої взаємодії є гуманістична позиція педагога, яка передбачає глибокі знання про дитину, закономірності її розвитку. Сучасний класний керівник не стільки

оцінює, скільки визначає та плекає природу дитини, дбає про створення розвивального освітнього простору, про формування в дитини загальнолюдських цінностей. Для якісної виховної роботи класний керівник здійснює ряд управлінських дій для формування повноцінного колективу учнів, які утворюють цикл виховної роботи класного керівника.

Вправа «Педагогічна матрешка»

(Учасники за принципом матрешки створюють цикл виховної роботи класного керівника)

Презентація результатів.

Ведучий заняття.

Сучасній школі потрібен новий тип учителя, який би інакше визначав пріоритетні напрями своєї роботи, зосереджував увагу на головній спрямованості педагогічної професії — бути вихователем дитини в широкому розумінні цього слова.

Ще з часів М. В. Ломоносова учитель з учнями повинен був іти до предмета, а не з предметом — до учнів. У цьому гуманістична спрямованість особистості вчителя, у цьому його пріоритетна педагогічна позиція. Учень бере участь у вихованні разом зі своїм педагогом.

Гуманно зорієнтований педагог, класний керівник:

- любить дітей;
- відкритий, доступний для кожної дитини;
- надає можливість ділитися своїми думками, почуттями;
- відвертий у своїх поглядах;
- демонструє дітям довіру до них;
- не принижує їхньої гідності;
- розуміє і відчуває внутрішній світ кожної дитини;
- цікавиться життям дитини;
- надає реальну допомогу та забезпечує педагогічну
- підтримку;
- підтримує, розвиває й стимулює природний потенціал
- дитини;

- справедливий, гуманний, чуйний;
- не байдужий до дитячих проблем;
- визнає унікальність і неповторність кожної особистості, не порівнює дітей;
- спирається на сильні, позитивні якості особистості дитини;
- у навчально-виховній практиці акцент робить не на знання, уміння, навички дітей, а на загальнолюдські цінності (милосердя, доброту, чуйність, працелюбність та ін.);
- надає дитині право на помилку.

Вправа «Кодекс сучасного класного керівника»

Учасники складають і записують у картку «Сім заповідей класного керівника»

Презентація результатів.

Як все чудово складається, коли налагоджена взаємодія між учасниками.

І ми звертаємо до напрямку «Взаємодія педагога з дитиною»

ІУ напрям «Взаємодія педагога з дитиною»

Ведучий заняття.

Так, педагогічне спілкування й педагогічна взаємодія, маючи єдину соціальну природу, усе ж суттєво відрізняються одне від одного. Так, педагогічна взаємодія — це обмін інформацією, сприйняттями, діями, враженнями тощо; педагогічна співпраця — це спільна праця або діяльність учасників навчально-виховного процесу, що мають в основі взаємодію. Той факт, що навчально-виховний процес у школі не завжди досягає необхідних результатів, пояснюється не стільки відсутністю мотивів до навчання в школярів, скільки недостатньою підготовленістю учнів і вчителів до організації педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Ось чому так важливо знати усі моделі взаємодії педагога з дитиною.

Робота в групах

Опрацювання інформаційного блоку

I. Модель «невтручання» в життя дитини

Характерними особливостями такої моделі є холодне спостереження, навмисне неприйняття дитини з боку дорослих. Погляд на неї як на тягар, перешкоду у вирішенні особистих проблем. «Нічого, сам (сама) справиться», «Я хочу, щоб ти мені не заважав». Тактика взаємодії дорослого — «мирне співіснування», «поруч, але не разом». Наслідком такого підходу до дитини є розрив емоційних зв'язків дорослого з дитиною, що веде до ранньої самотності, незалежності, холодності в спілкуванні.

II. Навчально-дисциплінарна модель взаємодії

Ця модель складалася протягом тривалого періоду. Характерними особливостями такої взаємодії є надання дітям знань, умінь, навичок. «Виконуй за зразком — роби, як я!». Педагог найчастіше застосовує настанови,

роз'яснення, заборону, вимогу, погрозу, нотацію, окрик. Особистісна позиція педагога —задовольняти вимоги керівництва, під-корити можливості дитини програмовим вимогам. Для такої моделі педагогічної взаємодії 64характерні суб'єкт-об'єктні зв'язки. Взаємовідносини, побудовані на таких зв'язках, називають авторитарними (головною діючою особою є лише особистість педагога, дитина в цьому випадку пасивна).

III. Особистісно – орієнтована модель взаємодії

Найбільш бажана для повноцінної співпраці вчителя з дітьми. Дитина відчуває себе емоційно захищеною, бо педагог ставиться до неї як до рівноправного партнера. Для такої моделі характерні суб'єкт-суб'єктні зв'язки, коли і дорослий, і дитина рівною мірою є суб'єктами взаємодії.

Практичне опрацювання «Шкільний театр»

Кожна група отримує педагогічну ситуацію, її завдання інсценізувати її. Інші групи визначають модель взаємодії, спираючись на інформаційний блок.

Ведучий заняття.

Завершуючи роботу у цьому напрямку, хочу звернути увагу на кетяги калини, які прикрашають ваші столи. Скуштуйте ягідку, вийміть кісточку з неї. Пам'ятайте, так і наші учні інколи бувають «дуже гіркими», але кожен з них має серце. Бо ж: «кожна дитина –божий шедевр, і ми не в праві його судити».

Наша подорож добігає завершення. Насамкінець, хочу виразити усім учасникам вдячність за активну співпрацю, цікаві креативні думки та ідеї, чудову творчу атмосферу.

У наш складний та змінний час інколи хочеться просто душевного тепла (звучить спокійна музика)

Метелик – символ душі. У Давній Греції Психея, богиня, яка була втіленням душі, зображувалася у вигляді метелика або чарівної істоти з крильцями метелика.

Для ацтеків метелик був символом бога Тлалока. Тлалок — бог води. Ацтеки вважали, що тільки сині метелики мали доступ до небесних володінь і могли сповіщати Тлалока про необхідність життєдайних дощів на землі. Для тих, хто отримав метелика синього кольору, він гарантує життєлюбство.

У Японії метелик — символ щастя. У кожній японській оселі має бути зображення метелика. Коли до помешкання залітає метелик, його мешканці страшенно радіють. Адже це означає, що родині невдовзі пощастить. Ті, хто отримав метелик зеленого кольору, будуть відчувати себе щасливими.

Північноамериканські індіанці черокі вірили, що метелики — це духи вогню, які народжуються в полум'ї і йдуть у полум'я. Якщо ваш вибір — червоний метелик, на вас очікують нові почуття та враження.

У Китаї одним із найулюбленіших танців є «Танець метеликів». Китайці вірять, що саме метелики приносять людям гарні сни. Якщо у вас жовтий метелик, очікуйте здійснення хоча б одного завітного бажання.

Урок від метелика

Притча

Один раз у коконі з'явилася маленька щілина. Людина, яка випадково проходила повз, досить довгий час стояла і спостерігала, як через цю маленьку щілину намагається вилізти метелик. Пройшло багато часу, метелик начебто покинув свої зусилля, а щілина залишалася усе такою ж маленькою. Здавалося, метелик зробив усе що міг, і що сил у нього більше не залишилося. Тоді людина вирішила допомогти метелику, і взявши ножа, розрізала кокон. Метелик у той же час вийшов з нього, але його тільце було слабке та немічне, а крила були прозорими й ледь рухалися.

Людина продовжувала спостерігати, очікуючи, що ось-ось крила метелика розправляться й зміцніють, і він полетить. Але цього не сталося!

Решту життя метелик волочив по землі своє слабке тільце, свої нерозправлені крила. Він так і не зміг літати. А все через те, що людина, бажаючи йому допомогти, не зрозуміла того, що зусилля, які необхідно докласти, щоб вийти через вузьку щілину кокона, необхідні метеликові, щоб рідина з тіла перейшла в крила й щоб він зміг літати.

Життя змушувало метелика із зусиллями залишати оболонку, щоб надалі він міг рости й розвиватися. Іноді саме зусилля необхідне нам у житті. Якби нам дозволено було б жити, не зустрічаючись із труднощами, ми були б обділені. Ми не змогли б бути такими сильними, якими є зараз.

Ми ніколи не змогли б літати.

Я просив сил...

А життя дало мені труднощі, щоб зробити мене сильним.

Я просив мудрості...

А життя дало мені проблеми для вирішення.

Я просив багатства...

А життя дало мені мозок і мускули, щоб я міг працювати.

Я просив можливість літати...

А життя дало мені перешкоди, щоб я їх переборював.

Я просив любові...

А життя дало мені людей, яким я міг допомагати в їхніх проблемах.

Я просив благ...

А життя дало мені можливості.

Я не отримав нічого з того, про що просив.

Але я одержав усе, що мені було потрібно

Додаток С

Квест-гра «Разом дружня ми сім'я»

Мета: учити цінувати дружбу і друзів, бути справжніми товаришами; удосконалювати математичні здібності, логічне мислення; виховувати прагнення бути наполегливим, чемним, товариським.

Обладнання: карта маршруту, таблиці ключів до завдань, скриня, букви слова дружба, роздатковий матеріал, малюнки корабликів.

Хід заходу

*Налаштування на роботу

Учитель. Я рада нашій зустрічі. Вона буде незвичайною. Але для початку подаруйте одне одному посмішку, а нашим гостям побажайте доброго дня

Діти. Добрий день!

*Гра «Відгадай»

- у цій скрині знаходиться безцінний скарб

Скарб не можна цей купити,

Його треба заслужити.

Добрим серцем, чесним, щирим,

Відданим і незрадливим.

Вмінням руку простягти

І в біді допомогти.

- Для того щоб здогадатися, про що йдеться, потрібно відгадати загадки. Необхідно взяти зі слів відгадок по одній букві, щоб назвати цей скарб

1. Міцний дзьоб він має,

Комах з-під кори здобуває (*Дятел*)

- Яка перша буква у слові дятел (Д)

2. Голодна – мукає, сита- жує,

Всім дітям молоко дає. (*Корова*)

Якою є третя буква у слові корова (Р)

3. Чорний, та не крук.

Рогатий, та не бик.

Шість ніг без копит.

Летить – дзижчить. (*Жук*)

Назвіть другу букву у слові жук (У)

4. У воді сидить охоче,

Та не риба і не рак.

Вистромля великі очі

І співає: «Ква-ква!» (*Жаба*)

Яку першу літеру пишемо у слові жаба (Ж)

5. Не говорить, не співає,
А коли хто йде,
То господаря сповіщає. (Собака)
- Якою є третя буква у слові собака(Б)
6. Довгі ноги, довгий ніс.
По болоту ходить скрізь.
Хату він на хаті має,
Жабам всім рахунок знає. (Лелека)
- Яку літеру напишемо у кінці цього слова (А)

Тож давайте прочитаємо слово яке заховане у сундучку

Діти складають слово **ДРУЖБА**

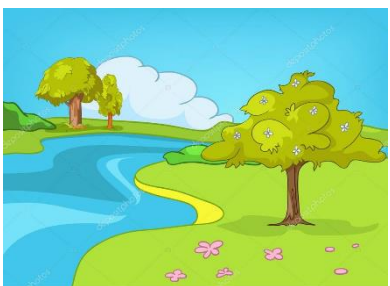
Отже, сьогодні ми з вами вирушимо в далеку мандрівку до острова Дружба. Та для того щоб ми не заблукали в дорозі нам потрібна карта(Додаток1). На шляху у нас буде багато зупинок з перешкодами, які, я надіюся з успіхом, ми подолаємо. Біля кожної зупинки для команд є завдання які вони мають виконати. За кожне правильно виконане завдання ви будете отримувати частинку кораблика на якому ми дістанемося до острова Дружби. Але вони будуть заховані у вашому класі, а як їх знайти ви дізнаєтеся з таблиці маршруту(Додаток2)

А тепер давайте познайомимося з учасниками гри.

Перша команда це учні 2-А класу.

Друга команда – учні 2-Б класу.

Ми підійшли до **ріки Очікувань** і щоб її перейти ви повинні на своїх

кораблках написати, що ви чекаєте від сьогоднішньої нашої зустрічі. (Діти по черзі записують на кораблках і прикріплюють їх біля зображення річки).

Але через річку ми бачимо міст який називається міст Довіри. Тому щоб пройти його ви повинні довіряти один одному.

Міст Довіри (Гра «Математика у віршах»)

(Додаток3)

Завдання для команди 2-А класу

Чотири індики

Пішли по музики,

Танцювали, гупали.

Скільки ніжок тупали? (2*4)

Завдання для команди 2-Б класу

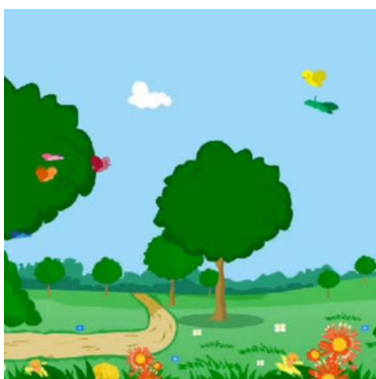
Двоє вулицею йдуть,

По три саджанці несуть.

Скільки ямок треба, діти,

Щоб саджанці посадити (3*2)

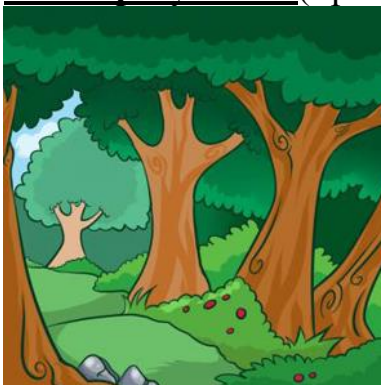
Галявина Ввічливості (Гра «Я все бачу, я все запам'ятовую»)»

Правила гри: вам потрібно запам'ятати якомога більше предметів, які є на столі і назвати їх.

На те щоб роздивитися ці предмети у вас є одна хвилина.

Ліс Порозуміння (Гра «Звірі в лісі») (Додаток4)

Правила: вам потрібно розмалювати звірів і поселити в нашому лісі.

Стежинка Добра

(Гра «Склади прислів'я»)

(Додаток5)

Завдання для команди 2-А класу

Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду

каже

Завдання для команди 2-Б класу

Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти

Озеро Надії

(Гра «Відгадай ребуси») (Додаток6)

Діти відгадують ребуси і як винагороду отримують частини кораблика.

Вихователь. А тепер діти подивимося чи вдалося нам зібрати кораблик на якому ми дістанемося до острова Дружба.

Діти складають кораблик.

Отже, ви всі впоралися із завданням і ми змогли дістатися до острова Дружба. Але це ще не все, щоб зійти на берег цього острова ви маєте виконати ще одне завдання.

Острів Дружба (Гра «Прочитай текст анаграму») (Додаток7)

Що виконати це завдання нам потрібне дзеркальце.

Діти за допомогою дзеркала читають текст.

Вихователь: Ось і закінчилася наша мандрівка. Ну як діти сподобалася вам наша подорож. А тепер давайте ми з вами утворимо коло дружби і разом промовимо наш девіз

Наша дружба не дива

Разом дружня ми сім'я

Я дякую всім учасникам за цікаву гру і бажаю вам гарних друзів

(Додаток 2)

Карта маршруту для 2-А класу

Зупинки	Маршрут (Приміщення 2-Б класу)
Ріка Очікувань	Портфоліо Шимчук Ірини
Міст Довіри	Зошит розвитку зв'язного мовлення Максима Головка
Галявина Ввічливості	Відро води
Стежинка Добра	Стіл учителя
Озеро Надії	Вазон на підвіконні
Острів Дружба	Парта біля дверей

Карта маршруту для 2-Б класу

Зупинки	Маршрут (Приміщення 2-А класу)
Ріка Очікувань	Вазон на підвіконні
Міст Довіри	Дівчина Калинонька
Галявина Ввічливості	Правила дорожнього руху
Стежинка Добра	Календар погоди
Озеро Надії	Скриня
Острів Дружба	Піч

Завдання для команди 2-А класу

Чотири індики
 Пішли по музики,
 Танцювали, гупали.
 Скільки ніжок тупали?

Завдання для команди 2-Б класу

Двоє вулицею йдуть,
 По три саджанці несуть.
 Скільки ямок треба, діти,
 Щоб саджанці посадити

Завдання для команди 2-А класу

Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже

Завдання для команди 2-Б класу

Скажи мені, хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти